

JAN KREJČÍ

VÝVOJ
PRŮCHODNÍ FUNKCE
MORAVSKÉ BRÁNY

1971

UNIVERSITA J. E. PURKYNĚ V BRNĚ

1971

JAN KREJČÍ

VÝVOJ PRŮCHODNÍ FUNKCE MORAVSKÉ BRÁNY

ÚVOD

Názvem Moravská brána se obecně označuje průchodní území, které podle výstižné charakteristiky H. Hassingera (Hassinger 1914, str. 10) jednak odděluje značně ucelená středohorská pásma Sudet a Karpat, jednak spojuje fyzickogeograficky a ekonomickogeograficky velice rozdílné oblasti, tj. souvislý pruh rozlehlých nížin v Polsku a sousedních státech s Podunajím, neboli území plochého, značně jednotvárného reliéfu na sever od Sudet a Karpat s velmi mnohotvárným reliéfem jižnějších částí střední Evropy.

Podnět k této další studii o vývoji průchodní funkce Moravské brány vzešel nepřímo z požadavku školské a kulturní komise Městského národního výboru v Bystřici pod Hostýnem, která mne r. 1966 vyzvala, abych napsal fyzickogeografické pojednání o širším okolí města. Poněvadž geografická poloha města Bystřice pod Hostýnem má úzký vztah k Moravské bráně, bylo třeba se zabývat i tímto po mnohých stránkách velmi významným průchodním územím. Přitom jsem poznal, že první a dosud jediné obšírné pojednání o vývoji průchodní funkce Moravské brány od prehistorických dob, které podal r. 1914 H. Hassinger ve své významné monografii *Die mährische Pforte und ihre benachbarten Landschaften* (Hassinger 1914, str. 183–292), je již třeba revidovat a doplnit z hlediska nových poznatků, jež přinesl archeologický, prehistorický, historickogeografický a kvartérně geologický výzkum. Ze snahy o přezkoumání a doplnění Hassingerových závěrů vznikla tato studie, pro níž ovšem důkladné Hassingerovo dílo bylo v mnohém směru cenným podkladem.

PROBLÉM VÝZNAMOVÉ NÁPLNĚ POJMU MORAVSKÁ BRÁNA

Název Moravská brána, dnes obecně užívaný, vznikl teprve před sto roky. Jeho původcem je E. v. Sydow, který ho poprvé použil ve své studii „*Das Sudetenland*“, uveřejněné v *Behms Geographisches Jahrbuch* II, 1868, str. 140–168.

Přesto však že název Moravská brána je pro označení průchodu mezi Sudetami a Karpatami nyní obecně užíván, není jednota ve vymezování rozsahu území, na něž je tento název vztahován.

H. Hassinger rozlišil na začátku své knihy o Moravské bráně jednak *vlastní Moravskou bránu* (die eigentliche Mährische Pforte), jednak *širší Moravskou bránu* (die weitere Mährische Pforte). Za vlastní Moravskou bránu považoval nízký rozvodní práh mezi povodím Bečvy a Odry severozápadně od města Hranic na Moravě, po němž hlavní evropské rozvodí přechází ze Sudet do Karpat. Název „širší Moravská brána“ vztahoval na celý, geologicky i geomorfologicky značně rozmanitý prostor mezi Hrubým Jesenikem na západě a Hostýnskými vrchy a Moravskoslezskými Beskydami na východě. Pojímal sem tedy Nízký Jeseník, Kelečskou a Novojičínskou pahorkatinu a celou délku tzv. Bečevko-oderské sníženiny. Tato sníženina se jako nejnižší součást průchodního území táhne podél jihovýchodního okraje Nízkého Jeseníku od Přerova k Ostravě a je ve své jihozápadní části protékána Bečvou, v severovýchodní části Odrou, jejichž povodí jsou ve sníženině oddělena nízkým prahem vlastní Moravské brány (Hassinger 1914, str. 10).

Hassingerovo pojetí Moravské brány převzal V. Dědina, jen s tím rozdílem, že místo označení *vlastní Moravské brána* použil výrazu *Moravská brána v užším smyslu* (Dědina 1930, str. 10).

F. Koláček považoval za Moravskou bránu v širším smyslu „oblast o Odře jako říční ose, mezi Oderskými vrchy a výběžky Beskydů“ a zahrnoval do ní i Ostravsko-karvínskou pánev včetně města Ostravy. Místo názvu Moravská brána používal F. Koláček většinou termínu Brána Moravy (Koláček 1934, str. 257 aj.). O svém pojetí Moravské brány v užším smyslu se F. Koláček nevyjádřil.

Vl. J. Novák ve svém Zeměpisu Československa označil Moravskou bránu jako sníženinu, dle její rozsah slovně neuvedl (Novák 1947, str. 56). Na mapce horopisného rozdělení Československa, kterou k této práci připojil, vyznačil rozsah Moravské brány podle orografického členění Návoslovné komise při Národní radě badatelské (Novák 1947, str. 24–25).

Návoslovná komise při Národní radě badatelské ve třicátých letech vyznačila rozsah Moravské brány na čtyřech listech tehdejší generální mapy v měř. 1 : 200 000. Jsou to listy Olomouc, Mor. Ostrava, Hodonín a Trenčín. Podle pojetí Národní rady badatelské je Moravská brána ve své jihozápadní části, od Hranic po Přerov, omezena na bečevskou část Bečevsko-oderské sníženiny, takže Kelečská pahorkatina již není do Moravské brány začleněna. Avšak ve své severovýchodní části, od Hranic na Moravě po Ostravskou pánev, zabírá Moravská brána nejen nejnižší část hlavního evropského rozvodí mezi Bečvou a Odrou a údolní nivu Odry, nýbrž též údolí Bečvy až po Valašské Meziříčí a Novojičínskou pahorkatinu po Frýdek-Místek a Havířov.

J. Hromádka ve svém návrhu orografického členění Československa z r. 1956 považoval za Moravskou bránu Bečevsko-oderskou sníženinu v celé její délce od Přerova k Ostravě a dělil ji na dvě části, oderskou a bečevskou (Hromádka 1956, str. 278).

Hromádkovo vymezení Moravské brány z r. 1956 převzali též Vl. Häuf-ler, J. Korčák a V. Král ve svém Zeměpisu Československa (Häuf-ler-Kor-

čák-Král 1960, str. 59, 130 aj.), pracovníci Geografického ústavu ČSAV v Brně (Kolektiv autorů 1961, str. 515 a n.; Demek a kol. 1965, str. 224 a n.) i autoři monografie o kvartéru Ostravska a Moravské brány (Macoun-Šibrava-Tyráček-Knebllová-Vodičková 1965, str. 12, 13).

Fr. Vitásek definuje Moravskou bránu jako příkopovou propadlinu na jihovýchodním okraji Českého masívu, kterou byl od Oderských vrchů oddělen Maleník s Hranickým krasem. Současně ale připomíná, že ve starší době a ještě v době silniční dopravy byl pojem Moravské brány mnohem širší, ale nyní že se omezuje jen na příkopovou propadlinu, která odděluje ve směru JZ–SV výrazně Český masív od soustavy karpatské, nebo dokonce jen na říční osu od horní Odry přes nejnižší místo hlavního evropského povodí na střední a dolní Bečvu, kudy vede hlavní železnice (Vitásek 1962, str. 126).

Podle J. Kunskeho je Moravská brána mezihorský úval mezi Sudetami a Karpatami, zčásti tektonický, zčásti erozního původu, vyplněný mořskými usazeninami oligocenního a miocenního stáří, nánosy glaciálními a říčními (Kunský 1968, str. 383). I když J. Kunský rozsah Moravské brány přesněji nevymezuje, je zřejmé, že má na mysli Moravskou bránu v pojetí J. Hromádky, tj. Bečevsko-oderskou sníženinu od Přerova k Ostravě, kterou také shodně s J. Hromádkou dělí na část oderskou a část bečevskou.

Hromádkovo pojetí Moravské brány bylo převzato do nového vydání Československé vlastivědy. J. Hromádka sám tam píše, že Moravská brána provází na severní straně Podbeskydské pahorkatiny a že je to brázda dlouhá 65 km, široká 4 až 9 km, původem zlomová propadlina, část čelní podkarpatské hlubiny. Dělí se na dvě dlouhé části, bečevskou a oderskou, a úzký „hranický“ práh z hornin kulmu a devonských vápenců mezi nimi (Hromádka in Československá vlastivěda 1968, str. 744 a n.).

V cizí geografické literatuře publikované od doby vydání Hassingerova díla se o Moravské bráně většinou píše bez podrobnějšího vymezení jejího plošného rozsahu. Tak tomu je v regionálně geografické práci Emm. de Martonne o Československu (de Martonne 1931, str. 581), v Kluteho geografické encyklopedii (Klute a kol. 1935, str. 160 aj.), v díle F. Machatschka o reliéfu Země (Machatschek 1938, str. 469), nebo v knize „Das Gesicht der Erde“, jež zdůrazňuje hlavně dopravně-geografický význam Moravské brány, kterou definuje jako úzký údolní průchod (Talzug) mezi Sudetami a Karpatami (Neef a kol. 1962, str. 79, 82). Ve své knize „Landeskunde der Sudeten- und Westkarpatenländer“, jež je vlastně regionální geografii Československa, F. Machatschek sice přejímá Hassingerovy termíny „vlastní Moravská brána“ a „Moravská brána v širším smyslu“, na rozdíl od Hassingera však za Moravskou bránu v širším smyslu považuje pouze Bečevsko-oderskou sníženinu (Machatschek 1927, str. 349).

Zajímavý doklad neujasněnosti významu Moravská brána nalézáme v geografickém lexikonu Ewalda Banse. U hesla Mährische Pforte není podána definice Moravské brány, ale je tam odkaz na heslo Mähren, Weisskirchen a Přerau. Ve výkladech u hesla Mähren (Morava) se sice o Moravské bráně několikrát píše, ale bez bližšího vymezení jejího rozsahu. U hesla Weisskirchen (Hranice na Moravě) stojí, že toto město leží na jižním úpatí (Südfuss) Moravské brány, proluky (Lücke) mezi Sudetami a Karpatami, kde středoevropské hlavní rozvodí klesá na 300 m. U hesla Přerau (Přerov)

čteme, že toto město leží při jižním východu z Moravské brány (am s. Ausgang der mähr. Pforte) (Banse 1933, 2. svazek).

Ani v geologické literatuře, která zvláště v novější době termínu Moravská brána běžně užívá, nenacházíme podrobnější a přesnější vymezení jejího rozsahu.

R. Kettner uvádí shodně ve svých různých pracích, že Moravská brána je význačně příkopová propadlina, na povrchu zemském zřetelně se projevující, kterou protéká dolní Bečva a horní Odra a jež výrazně odděluje Český masív od Karpat (Kettner 1930, str. 387; 1941, str. 113; 1948, str. 96).

Ve Vysvětlivkách k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000, list Olomouc, je Moravská brána morfologicky označena jako protáhlá sníženina (Roth a kol. 1962a, str. 11), geologicky jako tektonický příkop, jenž je na JV i SZ omezen spíše přesmykem než poklesem (tamtéž, str. 172 a n.). I když v těchto Vysvětlivkách není plošný rozsah Moravské brány výslovně uveden, plyne z kontextu, že autoři považují za Moravskou bránu Bečevsko-oderskou sníženinu v souhlase s orografickým členěním J. Hromádky.

Ve Vysvětlivkách k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000, list Ostrava, je Moravská brána charakterizována jako prolom (Roth a kol. 1962b, str. 228 a n.). Její plošný rozsah autoři neuvádějí, ale zřejmě tak jako autoři Vysvětlivek k listu Olomouc ztotožňují Moravskou bránu s Bečevsko-oderskou sníženinou.

V díle „Regionální geologie ČSSR“ je Moravská brána označena jako úzká brázda (Mahel a kol. 1967, II/1, str. 9) a jako pahorkatina (II/2, str. 397). Dále se tam uvádí, že v Moravské bráně a místy na Ostravsku je nejvýraznější podélný pokles, který probíhá při okraji Českého masívu proti čelní hlubině (II/2, str. 405). Bližší vymezení plošného rozsahu Moravské brány není v Regionální geologii ČSSR obsaženo.

K. Žebera považuje za součást Moravské brány nejen Novojičínskou pahorkatinu, ale i okolí Štramberka s vrchem Kotoučem (Žebera 1958, str. 79, 112, 138), i když celkový rozsah Moravské brány podrobněji nevynezuje.

Z popsaného přehledu různých, více nebo méně jasně vyslovených a zdůvodněných aplikací pojmu Moravská brána plyne, že v poslední době se celkem obecně, v geografii i v geologii, název Moravská brána vztahuje na Bečevsko-oderskou sníženinu v celé její délce od Přerova k Ostravě a že se nerozlišuje Moravská brána v užším a v širším smyslu.

Domnívám se však, že omezení názvu Moravská brána pouze na Bečevsko-oderskou sníženinu není správné, poněvadž znamená zúžení geografického pojmu brána pouze na část území, které však je branou v geografickém smyslu v celém svém rozsahu, a to jak po stránce geomorfologické, tak po stránce dopravně geografické. Toto území zabírá kromě Bečevsko-oderské sníženiny v celé její délce od Přerova k Ostravě též Podbeskydské pahorkatiny ležící po jihovýchodní straně Bečevsko-oderské sníženiny, tj. Kelečskou pahorkatinu a Novojičínskou pahorkatinu.

Tyto dvě pahorkatiny označuji jejich staršími, dříve obecně používanými názvy, poněvadž různé jiné názvy, které těmto pahorkatinám dávají v novější době někteří autoři, nejsou obecně přijímány, takže tu existuje značná nejednotnost.

První, kdo změnil názvy Kelečské a Novojičínské pahorkatiny, byl

J. Hromádka ve svém návrhu orografického třídění Československa z r. 1956. Jméno Kelečské pahorkatiny nahradil názvem Podhostýnská pahorkatina a jméno Novojičínské pahorkatiny změnil na název Podradhošťská pahorkatina, k níž jako její jižní součást přiřadil velmi členité a poměrně značných absolutních výšek dosahující území, jemuž dal název Štramberská vrchovina (Hromádka 1956, str. 273 a n.). Spolu s Těšínskou pahorkatinou, jejíž název změnil na Podlysohorskou pahorkatinu, považoval J. Hromádka všechny tyto pahorkatiny za součásti jednoho orografického celku, který v textu své práce označil množným číslem Podbeskydské pahorkatiny (Hromádka 1956, str. 273), kdežto ve vysvětlivkách k mapě orografických soustav a celků, jež je přílohou jeho práce z r. 1956, použil jednotného čísla Podbeskydská pahorkatina.

Před tím, ve třicátých letech, Návoslovná komise při Národní radě ba-datelské neuznala Kelečskou a Novojičínskou pahorkatinu za samostatné orografické celky. Kelečskou pahorkatinu zařadila do Hostýnských vrchů a Novojičínskou pahorkatinu pojala do Moravské brány. Z Kelečské pahorkatiny vyčlenila jako samostatnou část Hostýnských vrchů Maleník, který označila názvem Hranická vysočina.

J. Hromádkou změněné názvy pahorkatin převzal důsledně až teprve J. Kinský r. 1968, při čemž pro souborné označení všech tří pahorkatin použil singuláru Podbeskydská pahorkatina (Kinský 1968, str. 392).

V dřívějších pracích, vydaných po uveřejnění Hromádkova návrhu orografického třídění, nebyly jim zmíněné názvy pahorkatin jednoznačně přijaty. Vl. Häufler, J. Korčák a V. Král ve svém Zeměpisu Československa používají pouze souborného názvu pahorkatin, a to většinou v jednotném čísle Podbeskydská pahorkatina (Häufler-Korčák-Král 1960, str. 59, 104, 526).

Kolektiv autorů bývalého Kabinetu pro geomorfologii ČSAV v Brně sice používá Hromádkova souborného názvu Podbeskydské pahorkatiny, ponechává však původní jméno Kelečské pahorkatiny a zavádí nový název Příborská pahorkatina pro označení Novojičínské pahorkatiny (Kolektiv autorů 1961, str. 517 a n.). Tytéž názvy pahorkatin uvádějí tito autoři i ve své kolektivní práci o geomorfologii českých zemí (Demek a kol. 1965, str. 264 a n.). Používá se jich též ve Vysvětlivkách k přehledné geologické mapě ČSSR, listy Olomouc a Ostrava (Roth a kol. 1962a, 1962b).

Fr. Vitásek užívá pro Kelečskou pahorkatinu označení, možno říci, kompromisního: Podhostýnská neboli Kelečská pahorkatina (Vitásek 1962, str. 135). Názvu Podbeskydská pahorkatina dává jiný obsah než J. Hromádka. Zahrnuje do ní totiž jen pahorkatiny, který J. Hromádka označil názvy Podradhošťská a Podlysohorská pahorkatina.

Své pojmenování podbeskydských pahorkatin z r. 1956 převzal J. Hromádka plně i do svých statí v novém vydání Československé vlastivědy (Hromádka in Československá vlastivěda 1968, str. 474, 744).

K starším názvům Kelečská a Novojičínská pahorkatina se vracím ještě také z dalších důvodů. Kelečská pahorkatina má mnohem větší plošný rozsah než jaký by vyplýval z představy vzbuzené názvem Podhostýnská pahorkatina. Pro Novojičínskou pahorkatinu není jméno Podradhošťská pahorkatina vhodné jednak proto, že neleží bezprostředně pod Radhoštěm, nýbrž je od něho značně vzdálena, jednak proto, že mezi ní a Radhoštěm

se rozkládá značný pruh území velmi vertikálně členitého a absolutně značně vysokého reliéfu, Štramberké vrchoviny ve smyslu Hromádkově, který zdaleka nemá geomorfologický charakter pahorkatiny. Není také žádný vážný důvod pro změnu názvu Novojičínská pahorkatina na název Příborská pahorkatina, protože Příbor nemá ve srovnání s Novým Jičínem žádný podstatný znak (např. centrálnější polohu v rámci pahorkatiny), který by opravňoval pojmenování pahorkatiny podle tohoto města.

Vraťme se nyní k problému vymezení rozsahu Moravské brány. Nejvhodnějším kritériem pro posouzení správnosti různých názorů na vymezení Moravské brány by byla vědecká definice geografického pojmu brána. Tuto definici jsem však v naší i cizí literatuře marně hledal. Rovněž tak marně jsem pátral po definici jiných výrazů, jimiž je Moravská brána v literatuře charakterizována, jako je „průchodní území (Durchgangsländ — Hassinger 1914, str. 10; Durchgangslandschaft — Machatschek 1927, str. 350), nebo „krajina koridorová“ (Vitásek 1962, str. 126). Proto se domnívám, že bude nejvhodnější vyjít z vlastní, původní významové náplně slova brána, která byla zřejmě důvodem toho, že se pojmu brána používá v přeneseném smyslu v geografii.

Brána v původním smyslu znamená otvor umožňující průchod hradbou, neboli je to místo, jež spojuje dva prostory oddělené neprostupnou nebo těžko přechodnou překážkou. V přeneseném geografickém smyslu, soudíme-li podle přírodních průchodů, které v různých zemích mají vžitě geografické označení brána, se branou rozumí relativně nízkou položený užší nebo širší pruh terénu, který prochází více méně napříč vyšší značně ucelenou a proto nesnadno přechodnou hradbou, tvořenou pásmy pohoří nebo vrchovin. Proto brána v geografickém smyslu umožňuje schůdné, dopravně výhodné spojení nižších, otevřených území před a za přírodní hradbou.

Typickým příkladem brány v geografickém smyslu je tzv. Vestfálská brána, Porta Westfalica. Je to úzká průrva protékající řekou Vesperou mezi Wiehengebirge a Wesergebirge, dvěma sice absolutně nízkými, ale geograficky velmi výraznými hřebety, jež právě pro tuto výraznost jsou i při malé nadmořské výšce, které dosahují (kolem 350 m), označovány jako pohoří (Banse 1933, heslo Weserkette; Neff 1962, str. 68). Jiné dvě velmi významné brány v geografickém smyslu, Aquitanská brána mezi Pyrenejemi a Ústředním masívem (Massif Central) a Burgundská brána jsou velmi široké. Např. Burgundská brána u Belfortu měří 28 km (Banse 1933, heslo Belfort).

Charakteristické znaky brány v geografickém smyslu jsou tedy dva: jeden fyzickogeografický a druhý ekonomickogeografický. Fyzickogeografický znak je geomorfologická povaha brány jako poměrně nízkého průchodu vyšším terénem. Ekonomickogeografický znak je průchodní a dopravní funkce brány.

Aplikujeme-li tato dvě kritéria na Moravskou bránu, zjišťujeme, že jim oběma vyhovuje celý pruh nižšího území mezi Nízkým Jeseníkem na severozápadě a flyšovými Karpatami středohorského a vrchovinného rázu, tj. Hostýnskými vrchy a Moravskoslezskými Beskydami včetně tzv. Štramberké vrchoviny, na jihovýchodě. Jinak řečeno, ráz průchodního území mezi podstatně vyšší a značně ucelenou středohorskou a vrchovinnou hradbou má jak Bečevsko-oderská sníženina, tak i Kelečská a Novojičínská pahorkatina.

Výškový rozdíl mezi plochým povrchem Kelečské pahorkatiny a údolní nivou bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny není veliký, pohybuje se většinou kolem 100 m. Ještě menší je výškový rozdíl mezi údolní nivou oderské části Bečevsko-oderské sníženiny a plochým povrchem Novojičínské pahorkatiny, kolem 70 m. V místech, kudy hlavní evropské rozvodí přechází ze sudetské soustavy do soustavy karpatské, tedy v okolí vlastní Moravské brány v Hassingerově smyslu, se relativní výškový rozdíl mezi rozvodní částí Bečevsko-oderské sníženiny a povrchem sousední Novojičínské pahorkatiny zmenšuje na méně než 60 m a Bečevsko-oderská sníženina se tam od Novojičínské pahorkatiny tvarově nijak zvlášť výrazně neodlišuje.

Naproti tomu výškový rozdíl mezi plochým povrchem Kelečské a Novojičínské pahorkatiny na straně jedné a temenními částmi sousedních pohorí a vrchovin je značný a geomorfologicky velmi zřetelný. U Kelečské pahorkatiny ve vztahu k Hostýnským vrchům se pohybuje mezi 300 až 500 m, u Novojičínské pahorkatiny ve vztahu k Štramberské vrchovině kolísá kolem 250 až téměř 600 m.

Zkouáme-li pak Bečevsko-oderskou sníženinu a obě k ní přilehlé pahorkatiny po stránce hospodářskogeografické (při čemž v tomto případě by bylo vhodnější použít dřívějšího, výstižnějšího výrazu „po stránce antropogeografické“), a to jednak z hlediska jejich průchodní funkce ve vztahu k migracím etnických složek a k válečným tažením, jednak z hlediska jejich využívání dopravou, zjišťujeme, že nejen Bečevsko-oderská sníženina, ale i obě pahorkatiny fungovaly a fungují jako významné průchodní území mezi vyššími orografickými a geomorfologickými celky Sudet a Karpat. Proto soudím, že název Moravská brána plným právem přísluší celému nižšímu pruhu území mezi Nízkým Jeseníkem (s Oderskými vrchy) na severozápadě a Hostýnskými vrchy a Štramberskou vrchovinou na jihovýchodě. O podrobnější zdůvodnění tohoto názoru se pokusím v následující části této práce. Naproti tomu však nepovažuji za správný termín „širší Moravská brána“ ve smyslu Hassingerově, poněvadž Nízký Jeseník, i když je nižší než Hrubý Jeseník, netvoří průchod z jednoho nízko položeného území do jině nízko ležící oblasti, nýbrž přechod, při čemž je nutno zdolat značně vysoké a srázné svahy.

VÝVOJ PRŮCHODNÍ A DOPRAVNÍ FUNKCE MORAVSKÉ BRÁNY

Při historickogeografickém zkoumání vývoje průchodní a dopravní funkce Moravské brány je třeba si uvědomit, že Bečevsko-oderská sníženina i obě k ní přilehlé pahorkatiny se stávaly již od prehistorických dob též územím sídelním. Tato skutečnost pak zejména pro nejstarší období, kdy se můžeme opírat jen o archeologické nálezy, často ztěžuje snahu zjistit, zda nebo do jaké míry se Moravská brána uplatňovala též jako území průchodní. Také přesnější datování jednotlivých období, z nichž existují archeologické doklady přítomnosti hominidů v Moravské bráně, naráží na značné obtíže, jež vyplývají z dosavadního stavu archeologického a kvartérně geologického výzkumu a z různosti názorů, jež jsou tímto stavem podmíněny. To se týká nejen datování v rámci absolutní chronologie, nýbrž i chronologie relativní.

Starší a střední doba kamenná (paleolit a mezolit)

(cca 1,5 mil.—4500 př. n. l.)

Nejstarší archeologické nálezy, podle nichž můžeme považovat za pravděpodobné, že se hominidé v Moravské bráně zdržovali nebo jí aspoň prošli, nepocházejí přímo z Moravské brány, ale ze dvou lokalit, které leží v její těsné blízkosti.

Jsou to kamenné industrie z okruhu moustérienu, které byly zjištěny jednak v Předmostí u Přerova, jednak v jeskyních Šipce a Čertově díře na vrchu Kotouči u Stramberka, kde spolu s touto industrií byl nalezen i zlomek čelisti pračlověka.

Předmostí u Přerova leží těsně při jihozápadním vstupu do Bečovsko-oderské sníženiny a Kotouč nedaleko jihovýchodního okraje Novojičínské pahorkatiny, jež je součástí severovýchodní části Moravské brány v pojetí, které jsem uvedl v předcházející kapitole.

V *Předmostí u Přerova* byla industrie z okruhu moustérienu, o níž se opírám při úvahách o přítomnosti pračlověka v Moravské bráně, objevena K. Žeberou r. 1952 v jihozápadní stěně východního hliniště předmosteckých cihlen při podrobném geologickém, paleopedologickém a paleontologickém výzkumu, který pod Žeberovým vedením provádělo oddělení geologie kvartéru Ústředního ústavu geologického v Praze. Podrobný výzkum hliniště předmosteckých cihlen pokračoval v následujícím roce za spolupráce Archeologického ústavu ČSAV a přinesl pozoruhodné výsledky jak ve stratigrafii sprašových pokryvů, tak v zařazování paleolitických materiálních kultur.

K výsledkům dřívějších četných výzkumů v předmosteckých sprašových pokryvech, které předcházely podrobný průzkum z let 1952 a 1953 a které učinily Předmostí proslulou pleistocénní lokalitou, nemůžeme bohužel přihlídnout, a to ze dvou důvodů. Předně proto, že dřívější badatelé, jak uvádí K. Žebera, nezkoumali archeologický a paleontologický obsah předmosteckých sprašových souvrství po jednotlivých vrstvách a horizontech, polohy s kamennou industrií považovali většinou za jednotnou kulturní vrstvu a tu připisovali jen jednomu kulturnímu období, při čemž se značně lišili v názorech, o jakou materiální kulturu jde (Žebera 1954, str. 140; 1962, str. 129). Za druhé proto, že neexistuje ani nové zhodnocení starších nálezů z Předmostí, které by odpovídalo nynějšímu stavu archeologických poznatků a názorů a zpřesnilo by kulturní příslušnost artefaktů. Takové nové zhodnocení totiž nebylo možno provést, poněvadž velmi bohatý nálezový materiál z dřívějších výzkumů v Předmostí, který čítal asi 40 000 kusů, byl zničen při požáru zámku v Mikulově koncem II. světové války (srov. Valoch 1965, str. 35).

K. Valoch navrhl, aby nové nálezy moustéroïdní industrie získané při výzkumech vedených K. Žeberou v l. 1952 a 1953 byly označovány termínem „Předmostí II“ (Valoch 1965, str. 36). Domnívám se, že by bylo vhodné tento termín přenést na všechny profily tehdy zkoumané v hliništích předmosteckých cihlen, poněvadž výslední stratigrafické závěry vycházely z paralelizace všech těchto profilů. V tomto smyslu budu termínu Předmostí používat v následujícím pojednání.

Hliniště zkoumaná při průzkumu Předmostí II obklopují ze všech stran pilíř, jenž zbyl z ústřední části pahorku zvaného Hradisko. Pilíř dosahuje nadmořské výšky 245 m a jeho jádro je tvořeno devonskými vápenci. Vápence jsou obklopeny sprašemi, sprašovými hlinami a soliflukcí přemístěnými zeminami s úlomky a bloky devonského vápence. Při jihovýchodním okraji pilíře byly v podloží sutové části profilu označeného názvem Fejfar II. zjištěny zvětřelé, velmi silně vápnité a částečně metamorfované devonské břidlice.

Při výzkumech Předmostí II, o jejichž výsledcích byla publikována řada zpráv a pojednání (Žebera 1954, 1958, 1962, 1964; Žebera — Ložek et al. 1955), byly podrobně zkoumány jen svrchní části sprašového komplexu. Hlubší horizonty nemohly být důkladněji studovány jednak pro nedostatek času, jednak proto, že jsou většinou špatně odkryté nebo vůbec nepřístupné pozorování (Žebera—Ložek et al. 1955, str. 291, 292).

Ve zkoumané svrchní části sprašového komplexu byly rozlišeny čtyři základní sprašové pokryvy, které jsou od sebe odděleny třemi pohřbenými fossilními půdními typy.

Nejvýše spočívá sprašový pokryv, který sahá až na povrch terénu, kde je na něm vyvinuta holocénní černozem. Tento sprašový pokryv byl zařazen do stadiálu würm 3. Od podložního sprašového pokryvu, který byl zařazen do stadiálu würmu 2, je spraš W 3 oddělena pohřbenou fossilní půdou. Sprašový pokryv W 2 je zachován jen místy a jen v malé mocnosti (kolem 50 až 100 cm).

Pod sprašovým pokryvem W 2 leží poměrně mocný sprašový pokryv, který byl zařazen do stadiálu würmu 1. Od nadložního sprašového pokryvu W 2 je sprašový pokryv W 1 oddělen pohřbeným fossilním půdním typem. Ze tří sprašových pokryvů zařazených do würmu má největší mocnost podle zprávy z r. 1955 sprašový pokryv W 3, kdežto podle sdělení z r. 1952 sprašový pokryv W 1 (nejde-li o tiskovou chybu). Absolutní údaje o mocnosti spraší W 1 a W 3 nejsou ve sděleních o výzkumech v Předmostí II uváděny.

V podloží sprašového pokryvu řazeného do W 1 byla v kopané sondě č. 4, která byla provedena r. 1953 národním podnikem Hanácké cihelny za účelem zjištění zásob cihlářských surovin v dosud netěženém sprašovém komplexu na sever od hlinišť předmosteckých cihlen, nalezena v hloubce kolem 5 m pod povrchem terénu pohřbená fossilní půda černozemního typu, jež obsahovala interglaciální faunu (malakocenosu). Tato fauna se bohatstvím druhů řadí mezi nejbohatší pleistocénní nálezy v Československu. Z hlediska biostratigrafického zhodnocení zapadá tato malakocenosa do rámce tzv. banaticových faun. Z druhů v této fauně zjištěných některé (např. *Helicigona banatica* Rossm.) ukazují na vlhčí a podstatně teplejší podnebí, než jaké je u nás v nynější době. Proto je tato fauna považována za faunu interglaciální. Pracovníci, kteří prováděli výzkum Předmostí II, dospěli k názoru, že z interglaciálů, z nichž by tato fauna mohla pocházet, přichází v úvahu jedině interglaciál riss/würm (Žebera—Ložek et al. 1955, str. 309). Zbytky soliflukcí porušeného sprašového pokryvu v podloží černozemě s banaticovou faunou pak zařadili do rissu.

Pokud jde o přesnější pedologické určení pohřbených fossilních půd oddělujících jednotlivé sprašové pokryvy würmského sprašového souvrství,

setkáváme se v publikovaných pojednáních o Předmostí II s určitými rozdíly.

Pohřbená fossilní půda oddělující sprašový pokryv W 1 od pokryvu W 2 je ve zprávě z r. 1955 charakterizována jako slabě degradovaná černozem, r. 1962 jako interstadiální hnědozem a r. 1964 jako silně degradovaný půdní typ.

Pohřbená fossilní půda mezi sprašovými pokryvy W 2 a W 3 je ve zprávě z r. 1955 označena termínem „horizont slabého půdotvorného pochodu“, r. 1962 jako interstadiální hnědozem a r. 1964 jako slabě degradovaná interstadiální půda.

Nejvyšší sprašový pokryv, řazený do W 3, je rozdělen dvěma soliflukčními horizonty ve tři dílčí sprašové pokryvy, spodní, střední a svrchní.

Třetí soliflukční poloha je na rozhraní sprašového pokryvu W 2 a W 3. Je mnohem silněji zprohýbána než oba vyšší soliflukční horizonty. Tato soliflukce postihla povrch sprašového pokryvu W 2 na počátku W 3.

Rovněž na styku sprašových pokryvů W 1 a W 2 se vyskytuje výrazná soliflukční poloha. V její interpretaci nacházíme v jednotlivých zprávách o Předmostí II jisté odchylky. Ve zprávě z roku 1955 se uvádí, že tato soliflukce zasáhla ve W 2 půdní typ z W 1/2 na sprašovém pokryvu W 1. V publikaci z r. 1962 stojí, že povrch sprašového pokryvu stadiálu W 1 a spodní část sprašového pokryvu W 2 jsou postiženy intenzivní soliflukcí z počátku stadiálu W 2. V pojednání z r. 1964 je uvedeno, že sedimentaci sprašového pokryvu W 2 předcházela výrazná soliflukce, která roznesla svrchní část odvápněného horizontu sprašového pokryvu W 1.

Paleontologické nálezy byly učiněny na různých místech zkoumaných hlinišť. Nejucelenější obraz z hlediska všeobecné stratigrafie se podařilo získat v tzv. západním hliništi. Bylo zjištěno, že svrchní spraš, řazená do W 3, obsahuje typické chladnomilné měkkýší společenstvo s boreo-alpinskými prvky, tzv. faunu collumellovou (malakofauna s druhy *Columella columella* Mart. aj.). Toto význačné sprašové společenstvo svědčí o tom, že v době jeho života panovalo velmi chladné subarktické podnebí, kdy okolní krajina měla ráz studené stepi až tundry. Na bázi sprašového pokryvu W 3 byly nalezeny nehojné kosterní zbytky pleistocénních savců. Většinou to byly fragmenty diafys dlouhých kostí mamuta a nosorožce a části mamutích klů. Ojedinelý byl nález fragmentární moláry nosorožce.

Sprašový pokryv řazený do W 2 neměl ve zkoumaném profilu žádný paleontologický obsah.

Sprašový pokryv řazený do W 1 obsahoval teplé sprašové stepní měkkýší společenstvo, tzv. faunu striatovou, která se svým složením blíží nynějším středoevropským stepním malakocenosám.

Všechny měkkýší fauny z profilů v hliništech, jak studené, tak teplé, jeví velmi mladý ráz, pokládáný za würmský. Neobsahují také žádné tzv. exotické prvky (jihoevropské, balkánské aj.), které jsou považovány za význačné pro starší pleistocén. Tyto dvě skutečnosti byly zřejmě jedním z hlavních důvodů, proč svrchní části sprašového komplexu v Předmostí byly zařazeny do würmu.

Druhý hlavní důvod patrně spočíval v tom, že tři základní sprašové pokryvy, oddělené pohřbenými fossilními půdami, odpovídaly členění würmu, ještě v poměrně nedávných letech u nás obecně přijímanému, na tři

stadiály a dva interstadiály (srov. Žebera—Ložek et al. 1955, str. 306) a že vzájemný poměr mocnosti sprašovaných pokryvů (zejména malá mocnost středního sprašového pokryvu) se shodoval se zkušenostmi ze sprašových komplexů na jiných lokalitách, které jsou považovány za würmské (srov. Žebera 1958, str. 62, 108).

Použit těchto v podstatě nepřímých důvodů pro řešení chronologického zařazení sprašových pokryvů v Předmostí bylo ovšem nezbytné vzhledem k tomu, že přímé palentologické doklady, které by jednoznačně stratigraficky zařazovaly jednotlivé sprašové pokryvy a pohrbené fossilní půdy, nejsou k dispozici. Pro stratigrafické vrácení zjištěných měkkýších společenstev se totiž naskytly různé možnosti. Tak např. u columellové fauny bylo třeba uvažovat o W 3 i o W 2, ale nebylo lze předem vyloučit ani větší stáří, u interglaciální banaticové fauny ze sondy č. 4 bylo nutno se rozhodnout mezi interglaciálem R/W a interglaciálem M/R, apod. (srov. Žebera—Ložek et al. 1955, str. 306 a n.).

Podle názoru K. Žebery nejspolehlivější a nejčinnější pro řešení chronologických a stratigrafických otázek nejmladšího pleistocénu na našem území jsou archeologické nálezy. A to proto, poněvadž vývoj hmotné kultury pleistocénního člověka šel kupředu mnohem rychleji než vývoj fauny a flory a nikdy se neopakoval, kdežto rostlinná i živočišná společenstva se v jednotlivých stadiálech a interstadiálech často opakují nebo žijí ve velmi podobných druzích a společenstvech (Žebera 1958, str. 89; 1962, str. 132).

Domnívám se však, že ani archeologické nálezy nejsou zcela spolehlivým vodítkem pro podrobnější stratigrafické zařazení jednotlivých vrstev. A to především proto, že určení jednotlivých materiálních kultur paleolitického člověka typologickým zhodnocením jejich industrie samo o sobě ještě nestačí k stratigrafickému a chronologickému zařazení vrstev, v nichž artefakty těchto kultur byly nalezeny. Naopak takové zařazení musí vycházet ze znalosti vztahů mezi určitou materiální kulturou a určitými pleistocénním obdobím. A prvořadým podkladem pro zjištění těchto vztahů je znalost stratigrafické polohy nálezové vrstvy získaná cestou geologickou, popřípadě za pomoci výzkumů geomorfologických. Pokud takové jednoznačné geologické určení stratigrafické příslušnosti nálezových vrstev chybí, různí se i názory badatelů o geologických obdobích, v nichž se určitá, archeologicky jednoznačně určená materiální kultura vyskytuje. Doklad takové různosti názorů týkajících se některých paleolitických kultur podává diagram na str. 16.

Druhá příčina malé spolehlivosti paleolitických materiálních kultur jako stratigrafického ukazatele spočívá v tom, že není vždy prokázána časová následnost jednotlivých industrií řazených do různých kultur. Naopak již od nejstarších dob existovaly současně vedle sebe industrie, která jsou řazeny k různým kulturním skupinám s vlastním dlouhodobým vývojem (srov. Valoch 1965, str. 43).

Zařazení svrchní části sprašového komplexu v Předmostí do posledního glaciálu je však nepochybně správné. Nasvědčují tomu i celkové geomorfologické poměry, zejména vztah polohy sprašového komplexu k tvarům bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny, které byly vytvořeny nejmladší aggradací Bečvy.

Poněvadž Předmostí u Přerova leží těsně při Moravské bráně, která byla

GRAFICKÉ VYJÁDRĚNÍ NÁZORŮ RŮZNÝCH AUTORŮ
NA STRATIGRAFICKÉ ZAŘAZENÍ A TRVÁNÍ PALEOLITICKÝCH KULTUR

	R/W	W 1	W 1/2	W 2	W 2/3	W 3	Tardi- gl.
Žebera 1958, 1964	————	—	----	-----			
Neustupný a kol. 1960	————	————	-----	-----	-----		-----
Filip a kol. 1962	————	————	-----	-----			-----
Buchvaldek 1968	————	————	-----	-----			-----
Ložek 1968	————	-----	-----	-----			-----
Sekyra 1960	————	————					

————	Moustérien — Homo neanderthalensis
-----	Szeletien
-----	Gravettien — Homo sapiens fossilis

.....	Aurignacien
-----	Magdalénien

v dosahu severoevropského zalednění, bylo by při výkladech týkajících se pleistocénu v Předmostí i na jiných lokalitách v Moravské bráně a v jejím těsném sousedství správnější používat při označování jednotlivých období pleistocénu názvů platných v systému severoevropského zalednění (viselské, sálské atd. zalednění aj.) místo termínů odpovídajících systému členění odvozeného z alpské oblasti. Podle V. Ložka je severoevropský systém vhodnější než alpský pro celé území ČSSR (Ložek 1968a, str. 79).

Poněvadž však archeologické publikace, o něž se v této práci opírám, i základní kvartérně geologické práce věnované výzkumům v Předmostí II, používají termínů alpského systému členění pleistocénu, budu jich používat rovněž. Převést termíny alpského systému jednoznačně na termíny severoevropského systému není totiž dobře možné, poněvadž paralelisace obou systémů členění pleistocénu není zcela jasná a je předmětem sporů (srov. Ložek 1968b, str. 244). Pro přibližnou orientaci v otázce vzájemných vztahů mezi severoevropským a alpským systémem členění pleistocénu zařazuji tabulku upravenou podle tabulky V. Ložka (Ložek 1968b, str. 224).

SEVEROEVROPSKÝ A ALPSKÝ SYSTÉM ČLENĚNÍ PLEISTOCÉNU

Základní dělení		Severoevropský systém		Alpský systém	
		Glaciál	Interglaciál	Glaciál	Interglaciál
Pleistocén	mladý	Viselský (Weichsel)		Würm	
		Eem		Riss/Würm	
	střední	Wartský (Warthe)		Ml. riss	
		Treene		St. riss/Ml. riss	
		Sálský (Saale, Drenthe)		St. riss	
		Holstein		Mindel/Riss	
	starý	Halštrovský (Elster)		Mindel	
		Cromer		Günz/Mindel	
Eopleistocén	mladší	Menap		Günz	
		Waal		? (Intergünz)	
		Eburon		Günz? Danub?	
	starší	Tegelen		Danub/Günz?	
		Pretegelen (Brüggen)		Danub (a Biber)	
Pliocén					

Při výkladech týkajících se materiálních kultur a pozůstatků pračlověka řazených archeology, antropology a kvartérními geology do posledního glaciálu budu nucen v zájmu reprodukce různých názorů používat termínů, které odpovídají v Československu vžitému dělení würmu na tři stadiály a dva interstadiály. Je to třeba proto, poněvadž z tohoto dělení vychází i příslušná literatura, o níž se opírám. Je však třeba mít na zřeteli několik okolností. Předně tu, že počet chladnějších a teplejších výkyvů podnebí během posledního glaciálu není dosud přesně znám a pravděpodobně je větší než se původně předpokládalo (srov. např. Valoch 1965, str. 18, Ložek 1968b, str. 258). Za druhé je třeba si uvědomit, že teplejší výkyvy v rámci posledního glaciálu, projevující se ve sprašových sériích pohřbenými fossilními půdami a obvykle označované jako interstadiály, neznamenalý vždy podstatné oteplení a zvlhčení podnebí. Podle V. Ložky poslední glaciál měl v základních rysech jednotný průběh, skládal se však z většího počtu výkyvů, v jejichž seskupení by do jisté míry bylo možno

spatřovat rozdělení ve tři dílčí části, avšak pouze ve facii suché sprašové krajiny (Ložek 1968a, str. 87).

Moustérioidní industrie v Předmostí II byla zjištěna K. Žeberou r. 1952 na povrchu a ve svrchní části sprašového pokryvu würmu 1, z části v polohách porušených soliflukcí. Ve zprávě z r. 1955 je tato industrie charakterizována jako typická úštěpová industrie se sbíjející technikou clactonien-skou. Jako suroviny se používalo hlavně valounů křemenných, křemencových a rohovcových. Artefakty zhotovené z pazourku nebyly nalezeny. Vůdčími typy této industrie jsou trojúhelníkové hroty a drásadla. Nevyskytují se v ní listovité hroty, škrabadla a rydla. Kromě hotových artefaktů byl nalezen i výrobní odpad. Typologicky jako pozdní moustérien byla tato industrie určena G. Freundovou (Žebera—Ložek et al. 1955, str. 294). V nadloží horizontu s moustérienskou industrií byla ve sprašovém pokryvu zachycena vrstvička s ojedinělými artefakty zhotovenými z pazourku. Bylo vysloveno mínění, že tato pazourková industrie, ač není tvarově typická, může vzhledem k svému uložení patřit szeletienu (Žebera—Ložek et al. 1955, str. 320). Pokud jde o časové zařazení moustérienské industrie, domníval se K. Žebera r. 1955, že spadá na konec W 1 (Žebera—Ložek et al. 1955, str. 293).

Ve své knize z r. 1958 však K. Žebera označuje industrii vázanou na svrchní část sprašového pokryvu W 1 jako szeletien (Žebera 1958, str. 108) a uvádí, že časově spadá toto předmostecké sídliště na konec sprašové sedimentace würmu 1 a na začátek interstadiálu W/2. Szeletien považuje za nejmladší moustérien (Žebera 1958, str. 112). Na jiném místě své knihy K. Žebera píše, že szeletienské osídlení v Předmostí trvalo v konečné fázi sprašového období W 1 a během interstadiálu W 1/2 (Žebera 1958, str. 63).

V pojednání z r. 1962 K. Žebera upřesňuje nálezovou polohu moustérioidní industrie v Předmostí II v tom smyslu, že tato industrie byla zjištěna ve svrchní části pohřbeného půdního typu, který označil jako interstadiální hnědozem a který je v podstatě dekalifikovaná spraš. Industrii označuje opět jako nejmladší moustérien neboli szeletien (Žebera 1962, str. 130) a stejné stanovisko zaujímá i v práci z r. 1964 (Žebera 1964, str. 504 a n.).

Moustérien spolu se szeletienem pokládá K. Žebera za mladopaleolitické kultury, poněvadž zastává názor, že oddělování moustérienu jako středního paleolitu není v souhlasu s geologickým rozčleněním anthropozioika používaným v Československu. Za rozhraní mezi středoevropským starším paleolitem neboli protolitem a mladším paleolitem neboli miolitem považuje velké zalednění rissu 2, které pronikavě zasáhlo nejen do osídlení československého území, ale i do osídlení celé Evropy (Žebera 1958, str. 89; 1964 str. 467).

Novému typologickému hodnocení podrobil moustérioidní industrii z Předmostí II K. Valoch, při čemž měl na zřeteli zejména porovnání této industrie s moustérioidní industrií z jeskyně Šipky. Dospěl k závěru, že industrie z Předmostí II je morfologicky i typologicky svérázná. Jako celek je to podle jeho mínění nesporně moustérioidní industrie typologicky jednoduchá, bez výrazných klasických tvarů. Od moustérioidní industrie šipecké se morfologicky odlišuje, což může být do jisté míry způsobeno

užíváním různých surovin. Podobá se jí však naprostým nedostatkem levalloisienských prvků a typických hrotů. Je možné, že obě industrie patří témuž okruhu typického moustérienu. K označení industrie z Předmostí II užívá K. Valoch termínu „moustérien typu Předmostí“. Pokud jde o datování této industrie, K. Valoch soudí podle její nálezové polohy, že nelze vyloučit, že osídlení spadalo již do plného interstadiálu W 1/2 (Valoch 1965, str. 35 a n.).

K. Valoch jako dosud jediný, pokud je mi známo, zaujímá kritické stanovisko k Žeberovu zařazení moustéroidní industrie z Předmostí II do szeletienu. Upozorňuje na to, že otázka vztahu moustérienu a szeletienu není dosud jednoznačně vyjasněna. Není jisto, zda je třeba považovat szeletien ještě za facii středního paleolitu, nebo zda je to již natolik vyvinutá a mladopaleolitickými prvky ovlivněná vývojová fáze, že není vhodné ji nomenklatoricky spojovat s určitou středopaleolitickou skupinou jakožto mateřskou kulturou. K. Valoch sám se kloní spíše k této druhé alternativě, která se opírá o pravděpodobnost současnosti pozdního moustérienu a szeletienu v průběhu interstadiálu W 1/2. Poukazuje však též na to, že nevíme, zda mezi skutečným moustérienem a szeletienem není časový hiát (Valoch 1965, str. 44, 69 a n.). Z jiných autorů se problematikou vzniku szeletienu a jeho poměru k jiným kulturám zabývali např. J. Neustupný a kol. a J. Filip, aniž však přitom kriticky reagovali přímo na Žeberovo pojetí. Mimo jiné tito autoři shodně uvádějí, že szeletienská industrie je souběžná s aurignacienskou industrií ve W 1/2 a W 2 (Neustupný a kol. 1960, str. 54; Filip 1962, str. 20 a n.).

Domnívám se, že při řešení problematiky zařazení moustéroidní industrie z Předmostí II. by bylo též třeba věnovat pozornost okolnosti, která v této souvislosti nebyla v literatuře uvedena. Je to názor některých badatelů, že nositelem szeletienu byl *Homo sapiens fossilis* (Neustupný a kol. 1960, str. 54). Naproti tomu nositeli moustérienského kulturního okruhu všude v Evropě i u nás byli neandrtálci (Neustupný a kol. 1960, str. 46; Filip 1962, str. 18) a jen ojediněle byl nositelem moustéroidní kultury i *Homo sapiens* (Buchvaldek 1968, str. 11).

V literatuře zabývající se Předmostím II není otázka nositele tamní moustéroidní industrie řešena.

Druhou lokalitou, v jejíchž nálezech lze spatřovat nejstarší doklady přítomnosti člověka v Moravské bráně, je jeskyně Šipka na vrchu Kotouči u Štamberka. Šipka má pro řešení otázky prvního příchodu člověka do Moravské brány ještě větší význam než Předmostí II, poněvadž v ní byl nalezen spolu s kamennou industrií i kosterní pozůstatek pračlověka, zloemek dolní čelisti, která je v odborné literatuře běžně označována názvem šipecká čelist.

Šipecká čelist byla nalezena v jeskyni dne 26. srpna 1880 při výzkumech, které v Šipce a v druhé jeskyni na Kotouči, zvané Čertova díra, prováděl od r. 1878 Karel Jaroslav Maška, tehdy profesor německé realky v Novém Jičíně. Čertova díra již neexistuje, poněvadž byla zničena lomařskými pracemi. Vchod do jeskyně Šipka leží ve výši 440 m n. m., asi 130 m nad dnem údolí protékaného potokem Sedlničkou.

K. J. Maška nejprve prokopal příčný profil u vchodu do jeskyně Šipky, v němž rozlišil čtyři vrstvy lišící se barvou a paleontologickým a archeolo-

gickým obsahem. Nános se vzrůstající vzdáleností od vchodu do nitra jeskyně mohutněl a pod zadním otvorem přední klenby dosáhl mocnosti 3 m. Také počet vrstev, které Maška rozlišil, vzrůstal. Vrstvy, které obsahovaly doklady přítomnosti člověka, nazval vrstvy kulturní (Maška 1884, str. 19 a n.).

O nálezu lidské čelisti Maška napsal r. 1884: „Velevzácný tento zbytek kostry člověka předpotopního nalezen byl dne 26. srpna r. 1880, v poboční nízké chodbě „Jezevčí díra“ řečené, v malém výklenku u levé stěny. Ležel asi 1,4 m hluboko téměř na dně jeskyně v neporušené vrstvě popelu a uhlí na pokraji rozsáhlého ohniště s četnými nástroji kamennými, jakož i většinou rozbitými kostmi a zuby medvěda a lva jeskynního, hyeny jeskynní, vlka, nosorožce, mamuta, zebra, jelena a koně, vesměs to zvířat diluviálních, nyní již vymřelých, takže nelze o pravěkém a sice diluviálním původu čelisti té pochybovati. Patří do nejspodnější vrstvy kulturní. Neopatrná část uvedených zbytků zvířecích byla člověkem zpracována nebo spálena“ (Maška 1885, str. 27 a n.).

Maška sám v době nálezu čelisti v Šipce nebyl přítomen. Hroudu, která obsahovala čelist, vyzdvihl z popela Josef Raška, hostinský ve Štramberku, jenž ze zájmu o Maškovy výkopy občas dělníkům při výkopech pomáhal. Při rozlomení hroudy se část čelisti udrobila a vypadl jeden zub, který se Maškovi přes pečlivé hledání nepodařilo nalézt. Z celkového stavu čelisti bylo však možno s velkou pravděpodobností usoudit, že se v hroudě nalézal pouze zlomek čelisti. Byla to prostřední část sanice. Maška soudil, že čelist byla násilně rozbita a pohozena již pravěkým člověkem a spatřoval v tom doklad kanibalismu (Maška 1885, str. 28 a n.). Stejného názoru je i J. Jelínek (Jelínek 1965, str. 135).

Šípečká čelist byla bohužel zničena při požáru mikulovského zámku na konci II. světové války. Existují však četné odlitky a obrazová dokumentace.

Nález šípečké čelisti vyvolal rozsáhlou vědeckou diskusi v mezinárodním měřítku, která se týkala několika okruhů problémů. Předně to byla otázka, zda šípečká čelist náležela dítěti nebo dospělému jedinci. Diskuse o této otázce probíhala velkou řadu let na kongresech, v odborných komisích, v zasedáních vědeckých společností, na stránkách odborných časopisů i v dopisech, které si vědci vyměňovali. Tato otázka byla s konečnou platností rozřešena r. 1901 O. Walkhoffem, jenž pomocí rentgenologického vyšetření bezpečně zjistil, že čelist náležela dítěti, jemuž bylo asi 10 let a tím potvrdil správnost názoru zastávaného K. J. Maškou. Přes to se k otázce stáří jedince, jemuž šípečká čelist náležela, vraceli badatelé i v následujících desetiletích, a to nejen anthropologové, ale i stomatologové, např. profesor brněnské university F. Radkovec (Radkovec 1939). I tato nová zkoumání potvrdila správnost původního Maškova názoru (srov. Vlček 1969, str. 20 a n.), 113).

Druhý hlavní problém vyvolávaný nálezem šípečké čelisti se týkal taxonomického zařazení pračlověka, jemuž náležela.

K. J. Maška při malém počtu pozůstatků pračlověka, které byly známe v době nálezů šípečké čelisti, a při tehdejšímu stavu rozvoje paleoanthropologie, který s tím souvisel, nemohl tehdy přesnější taxonomické zařazení člověka ze Šipky provést. Proto ve svých prvních zprávách o nálezu píše

pouze o „předpotopním“ a „diluviálním“ člověku (Maška 1884, str. 22, 159; 1885, str. 27 a n.).

Později, zejména po Walkhoffově důkazu jejího dětského stáří byla šipecká čelist většinou badatelů považována za pozůstatek neandertálského člověka, jehož jednotnost se tehdy uznávala (srov. Jelínek 1965, str. 135). K. J. Maška se ve své práci z r. 1903, která podává obšírný souhrn celé vědecké diskuse kolem šipecké čelisti, vyjádřil takto: „Čelist šipecká náleží bezpochyby témuž plemenu lidskému, jako lebka neandertálská a sance nauletská.“ (Maška 1903, str. 37). K otázce taxonomického zařazení šipecké čelisti se však badatelé znovu vraceli a vracejí. Vedle prací potvrzujících, že šipecká čelist patřila neandertálci, se vyskytly i názory jiné.

K. Absolon tvrdil, že šipeckou čelist nelze považovat za pozůstatek pračlověka skupiny *Homo primigenius* (= *Homo neanderthalensis*), nýbrž za relikv fosilního člověka některé mladopaleolitické rasy (srov. Vlček 1969, str. 59). H. Weinert v práci publikované r. 1953 považoval příslušnost šipecké čelisti k neandertálské rase za nejistou (Vlček 1969, str. 20).

J. Jelínek se v práci z r. 1961 staví odmítavě k názorům, které v šipecké čelisti viděly pozůstatek neandertálského člověka. Uvádí, že na šipecké čelisti lze rozeznat řadu primitivních znaků, které nejsou výsadou jen neandertálského člověka, jak je znám ze západní Evropy, nýbrž vyskytují se u primitivních sapientních typů. Tyto sapientní primitivní typy jsou do značné míry výjimečnými typy normální sapientní populace. J. Jelínek se domnívá, že tu jde o značnou morfologickou plasticitu jednoho druhu, tj. druhu *Homo sapiens*. Starší nálezy nesou v častější frekvenci a ve výraznější morfologii řadu hrubých morfologických znaků, často primitivního rázu. Směrem k závěrečným údobím poslední doby ledové jsou tyto znaky méně časté a méně intenzivně vytvořené. Podle názoru J. Jelínka jde o proces postupné sapientace, který lze považovat za vývoj od primitivních forem *Homo sapiens* k formám recentním. Intenzita a tempo procesu sapientace jsou vlivem přírodního prostředí různé v různých geografických oblastech. Z tohoto hlediska považuje J. Jelínek za správné označit západoevropské nálezy tzv. klasických neandertálců za specializovanou odnož, která se vyvinula z primitivního sapientního typu. Na schematické kresbě označuje J. Jelínek tuto specializovanou odnož názvem *Homo neanderthalensis*. Moravské tzv. „neandertálské“ nálezy, mezi nimi i šipeckou čelist, považuje za postupně doznívající primitivními typy *Homo sapiens*. K tomuto závěru přivedlo J. Jelínka kromě morfologických znaků také přesvědčení, že šipecká čelist pochází z interstadiálu W 1/2 a je tedy patrně mladší než nálezy západoevropských tzv. klasických neandertálců, které byly zařazeny do stadiálu W 1. Šipecká čelist spadá do doby, z které nejen na západě, ale i v našich zemích pocházejí nálezy typu *Homo sapiens*, např. nálezy mladečské (Jelínek 1961, str. 147 a n.).

Podobně se vyslovuje J. Jelínek i v práci z r. 1965, která podává výsledky autorova důkladného srovnávacího anthropologického studia šipecké čelisti, když píše, že datování šipecké čelisti do interstadiálu W 1/2 ukazuje již na možnost koexistence této formy s vyspělým *Homo sapiens sapiens* cromagnonského typu (Mladeč). Upozorňuje na to, že v žádném ze zkoumaných znaků nelze položit přesné dělítko mezi *Homo sapiens* a tzv. *Homo neanderthalensis*. Je možno jen říci, že u starších nálezů se vyskytuje větší

frekvence primitivních znaků, kterým u mladších nálezů postupně ubývá jak na komplexnosti, tak i na frekvenci. J. Jelínek píše, že šipeckou čelist považuje za jeden z pozdních nálezů *Homo sapiens neanderthalensis*, člověka neandertálské rasy (Jelínek 1965, str. 160 a n.).

E. Vlček dospěl podrobnou morfologickou analýzou šipecké čelisti k závěru, že tato čelist může být přiřazena k přechodnému neandertálským formám, které jsou již ovlivněny nastupujícími sapientačními procesy (Vlček 1969, str. 151).

Podle E. Vlčka proces vývoje člověka se dnes dělí ve dvě vývojová stadia: *Homo erectus* (Archantropus) a *Homo sapiens* (Palaeanthropus a Neanthropus). V posledním interglaciálu lze rozeznat, ovšem jen podle ojedinělých nálezů, určitý druh dvojího směru v dalším vývoji palaeanthropické skupiny. Předně je to směr ve smyslu neandertalizace palaeanthropních forem, který nakonec před začátkem poslední doby ledové vyústí ve formy stabilizovaného klasického západoevropského neandertálce. Časově bezprostředně předcházející formy, které prodělávaly specializační proces neandertalizace, označuje E. Vlček termínem předneandertálské formy.

Druhý směr v dalším vývoji palaeanthropické skupiny je sapientační proces. Zcela jasný vliv a směr sapientačního vývoje je patrný na nálezech z počátku posledního glaciálu, a tyto formy E. Vlček nazývá formy přechodního neandertálce. Přiřazuje je k druhu *Homo sapiens* jakožto subspecies nebo jako fylogenetickou rasu a označuje je termínem *Homo sapiens neanderthalensis* (Vlček 1969, str. 247 a n.).

K tomuto závěru E. Vlčka, jenž znamená jedno z řešení problému vzájemných vztahů mezi člověkem neandertálské rasy a *Homo sapiens sapiens*, zaujímá stanovisko v předmluvě ke knize E. Vlčka z r. 1969 profesor H. V. Vallois. Uvádí, že zatím co v západní Evropě byli neandertálci v době kolem prvního würmského interstadiálu náhle vystřídáni člověkem mladého paleolitu, aniž mezi těmito dvěma skupinami existují formy přechodné, které by svědčily pro fylogenetický vývoj, na Blízkém východě přechodný morfologický ráz některých nálezů vedl naopak k představě, že člověk neandertálský a člověk mladého paleolitu jsou spjatí přechodnými vývojovými formami. H. V. Vallois oceňuje, že E. Vlček přináší závažné doklady na podporu názoru o existenci přechodných vývojových forem mezi neandertálci a mladšími skupinami, soudí však, že pro malý počet a izolovaný výskyt nálezů, které měl E. Vlček pro svá zkoumání k dispozici, nelze ještě problém považovat za vyřešený s konečnou platností.

Třetí hlavní problém spjatý s nálezem šipecké čelisti se týká kulturní příslušnosti kamenné industrie, která se vyskytovala ve spodní kulturní vrstvě spolu s lidskou čelistí. K. J. Maška nepodává ve svých prvních zprávách zařazení této kamenné industrie k určitému kulturnímu stupni. Píše toliko, že „Tvary, jako jsou ony ze spodních vrstev v Šipce, jinde v Rakousku se posud nenašly, jsou ale četně zastoupeny v nálezech francouzských a anglických“ (Maška 1885, str. 158) a dále „... nejsem také prozatím s to, na základě výzkumů ze Šipky, blíže naznačiti dobu, z které jednotlivé vrstvy nebo předměty pocházejí...“ (Maška 1885, str. 159). V práci z r. 1886 považoval Maška artefakty ze spodní vrstvy Šipky za obdobné kamenné industrii z Le Moustier (Valoch 1965, str. 33). Od té doby byly nálezy ze

spodní kulturní vrstvy Šipky podle K. Valocha v zahraniční odborné literatuře obecně uznávány za artefakty moustérienské nebo staropaleolitické stanice (Valoch 1965, str. 33). Podle K. Absolona k tomu pojetí došlo až později pod vlivem M. Hoernese, který v knize „Der diluviale Mensch in Europa“ vydané v Braunschweigu r. 1903 viděl „v těchto vrstvách ve smyslu své všeobecné představy o klasifikaci paleolitu evropského, chello-moustérien, v čemž jej většina autorů následovala“ (Absolon 1933, str. 254).

Jan Knies v práci vydané r. 1929 napsal, že nálezy ze spodních vrstev Šipky „lze srovnati jen s oněmi, které zařaděny jsou ve světové literatuře do epochy starší Mousterienské, již jsem ve svém překladu moravského palaeolithu nazval rázem šipeckým.“ (Knies 1929, str. 61 a n.) (místo „překlady“ má být asi „přehledu“ — pozn. autora).

J. Filip uvádí, že H. Breuil r. 1925 a H. Obermaier r. 1928 „určovali Šipku za moustérienskou“ (Filip 1948, str. 71).

R. 1933 uveřejnil K. Absolon práci, v níž tvrdil, že „Šipku a Čertovu díru tvoří tedy polymorfní čepelovitá industrie, jež rozhodně nemůže být moustérienem, ale je jinou složkou zřejmě na basi miolithika“ (Absolon 1933, str. 261). K tomuto závěru dospěl proto, že odmítal přítomnost moustérienu na Moravě, a to na základě výzkumů svých vlastních i některých svých spolupracovníků, které vedly „k úplnému zamítnutí kvarcitových kultur moravských jako staršího palaeolithu, jak chelléenu a acheuléenu, tak hlavně moustérienu, v nichž rozpoznán všude starý primitivní aurignacien („Pseudomoustérien“)“ (Absolon 1933, str. 255).

K bližšímu určení kultury ze spodních vrstev Šipky a Čertovy díry dospěl K. Absolon na základě přesvědčení, že spolu s kamennou industrií se tam vyskytuje i industrie kostěná, jejíž existenci K. J. Maška v obou jeskyních popíral. Tuto kostěnou industrii K. Absolon považoval za další, třetí facii nové protolithické kostěné kultury stanovené O. Menghinem a nazval ji „šipkien“. Doslova se v tomto směru A. Absolon vyjádřil takto: „... Menghin se velmi zasloužil, že neváhal stanovit novou protolithickou kulturu kostěnou o dvou facies „wildkirchlien“ (Bayer) a „veldenien“ (Menghin), jež jsou sice sobě velmi podobné, ale přece vykazují určité rozdíly. K nim přistupuje nyní třetí facies „šipkien“ (nomen novum mihi), neboť o naprosté analogii kostěné industrie šipecké s wildkirchliem a veldenienem není pochyby“ (Absolon 1933, str. 262). Zdá se však, že přes tuto svou formulaci, která jasně považuje šipkien za facii kostěné industrie, K. Absolon vztahoval tento název na celou kulturu spodních vrstev Šipky a Čertovy díry, tedy i na kamennou industrii. Lze tak soudit zejména z jeho formulací na str. 265 práce z r. 1933. K. Valoch uvádí, že v jiné práci z r. 1933 (kterou bohužel blíže necituje), K. Absolon označuje šipkien za starou fázi čepelovité kultury s kostěnými artefakty“ (Valoch 1965, str. 33). Vycházejí z názoru, že mezi uloženinami Šipky a jeskyně Pekárny v Moravském krasu existuje dokonalý souhlas, K. Absolon soudil, že „spodní kultura šipecká vzhledem na uložení“ je starší než primitivní aurignacien v Pekárně (Absolon 1933, str. 265).

J. Filip r. 1948 píše, že silný rozmach úštěpové industrie moustérienské vedl k vytvoření četných místních skupin, a jako jednu z nich uvádí šipecký stupeň na Moravě (Filip 1948, str. 42).

F. Prošek a V. Ložek r. 1954 dospěli k závěru, že „stratigrafické údaje

právě tak jako technika odbíjení úštěpů z diskovitých jader i charakteristické tvary kamenných nástrojů a konečně i neandertálské znaky lidské čelisti dokazují, že industrie ze Šipky náleží moustérienu a že nejde o kulturu mladopaleolitickou, jak uvádí Absolon“ (Prošek—Ložek 1954, str. 47). Přitom oba autoři upozorňují, že toto zařazení do moustérienu je pouze rámcové, poněvadž zatím nejsou spolehlivá vodítka pro podrobnější třídění, a že není vyloučena možnost, že naše moustérienské nálezy budou spolu s některými středoevropskými tvořit samostatnou skupinu.

K. Žebera považuje kamennou industrii ze spodní kulturní vrstvy Šipky, kterou studoval v Moravském muzeu v Brně, za typogeneticky a morfologicky úplně totožnou se szeletienskými nálezy z Předmostí II a proto vyslovil názor, že šipkien K. Absolona není nic jiného než szeletien (který, jak jsme již uvedli, K. Žebera pokládá za nejmladší moustérien [Žebera 1958, str. 122]). Označení šipkien by se podle Žeberova mínění mohlo snad zachovat jen tehdy, kdyby podrobné zpracování šipeckých nálezů ukázalo, že je tam moustérien v několika fázích, z nichž pro některou je možno název šipkien ponechat (Žebera 1958, str. 122).

Podrobný rozbor kamenné industrie ze spodních poloh v Šipce provedl před několika lety K. Valoch. Na podkladě typologických kritérií hodnotí tyto nálezy jako středopaleolitickou industrii z okruhu moustérienu, v níž se střetávají různé a do jisté míry protikladné prvky. Tyto závěry vztahuje K. Valoch i na nálezy z Čertovy díry, které jsou časově i tvarově zcela obdobné nálezům šipeckým (Valoch 1965, str. 22, 31). Svým typologickým složením vyjádřeným číselnými indexy kamenná industrie ze spodních poloh šipky vykazuje podle K. Valocha řadu znaků podobných typickému moustérienu z vrstev B a J v Le Moustier. Vzhledem k existujícím rozdílům a zejména s ohledem na geografickou odlehlost Šipky od Le Moustier se K. Valoch domnívá, že by bylo vhodné kamennou industrii ze spodních poloh šipky jako reprezentanta svérázné středoevropské facie typického moustérienu označit vlastním názvem, a to K. Absolonem vytvořeným termínem šipkien. V tomto smyslu lze podle K. Valocha za šipkien považovat konečnou fázi středního paleolitu ve skupině typického moustérienu, která s největší pravděpodobností reprezentuje tu větev moustéroidního komplexu, jež neobsahuje vlastní progresivní prvky a proto se dále nevyvíjí (Valoch 1965, str. 34).

Otázkou kostěné industrie, jejíž přítomnost ve spodních kulturních polohách Šipky hájil K. Absolon, se K. Valoch podrobněji nezabývá. Upozorňuje však na názor R. Musila, že silné ohlazení kostí, které jsou často považovány za nástroje, mohlo vzniknout účinkem chemických pochodů podmíněných chemismem sedimentů (Valoch 1965, str. 20).

Čtvrtý problém, spojený s nálezem šipecké čelisti, se týká zařazení čelisti a ji doprovázející kamenné industrie z hlediska relativní a absolutní chronologie.

V době nálezů šipecké čelisti většina badatelů, mezi nimi u nás např. J. Wankel, kladla šipeckého člověka ve smyslu názorů na členění čtvrtohor, které tehdy panovaly, do „doby mamutí“. Tímto názvem se označovala doba, kdy mamut dosáhl v našich zemích největšího rozšíření. Do této doby se také kladla nejstarší přítomnost pračlověka ve střední Evropě. K. J. Maška se však domníval, že šipecký člověk náležel ještě do starší

doby, kterou nazýval doba předmamutí „v tom smyslu, že tehdy mamut na Moravě sice žil a člověku za potravu sloužil, ale nikoliv v takové míře jako později“. K tomuto svému názoru dospěl Maška hlavně podle kamenných výrobků nalezených v kulturní vrstvě spolu s šipeckou čelistí, které to „dovšedňují, lišice se podstatně od ostatních z pravé doby mamutí např. u Předmostí nebo Jaroslavic“ (Maška 1885, str. 34). „Předmamutí dobu“ považoval Maška za „dobu meziledovou (interglaciální)“ (Maška 1884, str. 159; 1885, str. 35).

Z následujících desetiletí lze zjistit teprve u K. Absolona a jeho spolupracovníka K. Zapletala (ponecháme-li stranou nepřesnou zmínku J. Kniese na str. 61 jeho práce z r. 1929) pokus o řešení problému relativního geologického stáří spodních kulturních vrstev Šipky a Čertovy díry. K. Absolon upozorňuje na obtížnost tohoto problému a proto jako pracovní hypotézu jenom uvádí názor K. Zapletala, že písčité hlíny spodní kulturní vrstvy Šipky a Čertovy díry jsou současné s povodňovou hlínou tzv. A-terasy ve smyslu Zapletalovy klasifikace říčních teras, v níž A-terasa je považována za tzv. nízkou terasu s relativní výškou povrchu kolem 10 m. K. Absolon zároveň upozorňuje, že fauna těchto povrchových hlín má interglaciální prvky. Z dalších poněkud nejasných výkladů K. Absolona pak vyplývá, že za interglaciál, v němž se hlíny spodní šipecké kulturní vrstvy uložily, považuje interglaciál R/W (Absolon 1933, str. 265).

Aby byly získány podklady pro přesnější stratigrafické zhodnocení vrstev v Šipce, byla r. 1950 za vedení F. Proška vyhloubena kontrolní sonda při jihozápadní stěně postranního vchodu do jeskyně, který leží asi 5 m západně od hlavního vchodu. Sonda byla provedena ve vrstvách, které v Šipce dosud zbyly v neporušeném uložení po Maškových výzkumech, během nichž většina sedimentů byla z jeskyně odstraněna. Na vzorcích zemin ze sondy byly provedeny zrnitostní rozborů a nerostná zrnka při analýzách vyplavená byla s výjimkou jilovité frakce prozkoumána mikroskopicky. Mikroskopické zpracování provedl J. Kukla, který také podal podrobnou zprávu o profilu sondou zjištěném, v níž se zaměřil i na otázku datování sedimentů (Kukla 1954). V sondě bylo rozlišeno 15 horizontů, které v profilu F. Proška, jenž je pojat do práce J. Kukly, jsou očíslovány směrem od nejstarších k nejmladším. K. Valoch se pokusil horizonty Proškova profilu uvést ve vztah k vrstvám popsáným v Šipce K. J. Maškou (Valoch 1965, str. 14 a n.).

Podle názoru K. Valocha vrstvy 6–8 Proškova profilu jsou obdobné souvrství hlín, na něž se vztahuje Maškovo označení spodní, třetí kulturní vrstva, tj. vrstva, v níž byla nalezena šipecká čelist (K. Valoch se v tomto směru vyjadřuje takto: „Podložní souvrství 6–8 můžeme opět dobře paralelisovat ... se souvrstvím tmavých šedých až černých hlín...“) (Valoch 1965, str. 16).

Při pokusu o datování jednotlivých vrstev Proškova profilu přihlížel J. Kukla hlavně k různé intenzitě zvětrání vápencových zrn v zemině. Došel přitom k závěru, že zvětrání vrstvy 8, spojené se soliflukčními pohyby, může spadat buď do interstadiálu W 1/2, nebo pravděpodobněji do interglaciálu R/W. Sedimentace vrstev 2–8 nastala buď v rissu nebo ve spodním würmu (Kukla 1954, str. 123).

Proti tomuto výkladu namítá K. Valoch, že Kuklova interpretace, která

předpokládá, že tvorba sedimentů probíhala ve stadiálu a pouze jejich zvětrání v teplých údobích, se neshoduje s tím, že v jeskyních nelze počítat s primární tvorbou půd intenzivním zvětráváním. Pokud se v jeskyních vyskytují zeminy typu půd, pak tam jsou podle Valochova názoru nejpravděpodobněji v sekundárním uložení, kam byly dopraveny srážkovými vodami stékajícími jeskynnými komíny. Proto také tyto zeminy obsahují v celé své mocnosti současnou faunu interstadiální nebo interglaciální, jak dokazují výzkumy v jeskyních Švédův stůl a Pod hradem v Moravském krasu. Kdyby byla správná interpretace Kuklova, pak by interstadiální nebo interglaciální fauna musela ležet pouze na povrchu vrstev zemin, nebo by musela být chemickými vlivy úplně strávena a vrstvy by obsahovaly jen faunu stadiální (Valoch 1965, str. 17).

Chronologicko-stratigrafické zařazení souvrství tmavých hlín, které obsahovaly šipeckou čelist, provedl K. Valoch na základě svého přesvědčení, že tyto vrstvy vznikly ve stejné době jako souvrství tmavých hlín v jeskyni Pod hradem v Moravském krasu, jejichž absolutní geologické stáří bylo možno odvodit z výsledků radiocarbonových měření. Ze svrchních poloh těchto vrstev, které obsahovaly artefakty aurignacienského rázu, byly získány uhliky a humus. Jejich měřením bylo zjištěno stáří $32\,420 \pm 470$ (GRO — 1724) a $32\,990 \pm 1500$ (GRO — 848) před nynější dobou, což podle názoru K. Valocha ukazuje na konec interstadiálu W 1/2. Proto soudí K. Valoch, že souvrství tmavých hlín, jež obsahovaly šipeckou čelist a které v Proškově kontrolní sondě byly zastoupeny polohami 6 + 8, vzniklo v interstadiálu W 1/2 (Valoch 1965, str. 17). Za tento interstadiál považuje K. Valoch středowürmské teplé období, které trvalo pravděpodobně mezi 32 000 až 43 000 lety před dnešní dobou (Valoch 1965, str. 18).

K tomuto závěru K. Valocha se nejnověji připojil E. Vlček, jenž píše, že šipeckou čelist lze na základě studia vrstev profilu, mechanicko-petrografických rozborů zemin a analýzy paleontologického materiálu datovat do interstadiálu W 1/2, který z hlediska absolutní chronologie spadá do období před přibližně 40 000 lety (Vlček 1969, str. 58, 62/63). Na jiném místě své knihy E. Vlček píše, že středopaleolitické osídlení Šipky spadá na začátek interstadiálu W 1/2 (Vlček 1969, str. 62).

J. Jelínek v práci z r. 1961 vyslovil názor, že podle Proškova profilu publikovaného J. Kuklou a podle Maškových zápisů a záznamů je možno šipeckou čelist přisoudit nikoliv stadiálu W 1, jak tomu bylo běžně doposud, ale interstadiálu W 1/2 (Jelínek 1961, str. 147 a n.). Stejný názor zastává J. Jelínek i v práci z r. 1965, jen s tím rozdílem, že místo označení W 1/2 užívá názvu göttweigský interstadiál (Jelínek 1965, str. 160).

Názor, že šipecká čelist pochází z interstadiálu W 1/2, stručně uvádí též M. Buchwaldek (1968, str. 11).

F. Prošek a V. Ložek r. 1957 a J. Neustupný r. 1960 kladli vrstvy s moustéroidní industrií a dětskou čelistí v Šipce do prvního würmského stadiálu (W 1) (Prošek — Ložek 1957, str. 47; Neustupný 1960, str. 39, 47). J. Neustupný tak činil ve smyslu dělení moustérienu na tzv. moustérien interglaciální (R/W), kam byl řazen např. travertinový výlitek mozkovny neandertaloidního člověka se zbytky lebečních kostí, nalezený u Gánovců na Slovensku, a na tzv. moustérien stadiální, k němuž kromě Šipky a Čertovy díry byly čítány nálezy z jeskyně Švédův stůl a z Předmostí. F. Prošek

a V. Ložek se rozhodli pro W 1 proto, poněvadž paleontologický materiál z nejspodnější kulturní vrstvy Šipky podle jejich názoru jasně dokazoval, že jde o období chladné a zřejmě mladopleistocénní. Přitom se domnívali, že šlo patrně o druhou polovinu stadiálu W 1.

B. Klíma r. 1966 kladl šipecké vrstvy s moustěroidní industrií „do závěru prvního stadiálu nebo do bezprostředně následujícího počátku teplejšího období würmského glaciálu (W 1—W 1/2)“ (Klíma 1966, str. 23). Obdobný názor vyslovil r. 1969, kdy klade tyto nálezy do časného würmu (Klíma 1969, str. 112). Stejný názor vyjádřil r. 1968 V. Ložek (str. 267).

Zařazení šipeckých nálezů do časného würmu je méně určité než Valochovo, Vlčkov a Buchvaldkovo zařazení do W 1/2, poněvadž pojem časný würm zahrnuje několik období různého klimatického rázu. Podle osobního sdělení V. Ložka je časný würm období, které odpovídá prvnímu studenému výkyvu po posledním interglaciálu a několika teplým výkyvům, které za ním rychle následovaly (interstadiály amersfoort a brörup, jejichž ekvivalentem ve střeoevropských sprašových sériích jsou půdy půdního komplexu PK II). PK II bývá často označován termínem göttweigský interstadiál. Jindy bývá k časnému würmu připočítán ještě i svrchní humózní horizont PK III, jehož spodní úsek patří do eemského (R/W) interglaciálu (srov. Ložek 1968a, str. 80 a n.; 1968b, str. 260).

S rozdíly u různých autorů se setkáváme i v otázce absolutního datování spodní kulturní vrstvy Šipky.

Jak jsme již uvedli, K. Valoch na základě předpokládané analogie podložního souvrství 6—8 v Šipce s vrstvami z jeskyně Pod hradem, pro něž jsou k dispozici výsledky radiocarbonových měření, soudil, že středowürmské teplé období, označované W 1/2, do něhož klade šipeckou čelist, trvalo pravděpodobně mezi 32 000 až 43 000 roky před dnešní dobou. A podobně E. Vlček soudí, že interstadiál W 1/2, do něhož lze datovat šipeckou čelist, spadá do období před 40 000 lety (Vlček 1969, str. 62 a n.). Naproti tomu V. Ložek podle osobního sdělení soudí, že časný würm spadá do doby mezi 90 000—60 000 lety před dneškem. Tomuto názoru pak je velmi blízké sdělení K. Valocha, že výzkumy v Nizozemí a v Dánsku ukázaly na základě radiocarbonových dat, že interstadiál brörupský trval v době okolo 59 000 let a amersfoortský v době kolem 64 000 let před dneškem (Valoch 1965, str. 18). I když uvážíme skutečnost, kterou připomíná K. Valoch, že výsledky radiocarbonových měření jsou ovlivněny druhem použitého pracovního postupu, takže např. různá chemická úprava vzorků, nutná k měření, může způsobit rozdíly ve výsledcích v rozsahu až několika tisíciletí (Valoch 1965, str. 18), přece jen uvedené rozdíly v absolutních datech týkajících se časného würmu jsou příliš velké než aby nám dovolily zaujmout jednoznačné stanovisko v otázce absolutního stáří vrstev s šipeckou čelistí.

Závěrem našich obsírných výkladů o Předmostí II a o Šipce, jejichž rozsah si vynutila složitost problematiky a značná různost názorů na její řešení, je třeba si položit otázku, k jaké populaci a do jakého kulturního okruhu náleželi lidé, kteří jako první použili Moravské brány jako průchodního území.

Domnívám se, že se při snaze o odpovědi na tuto otázku můžeme především opřít o podobné názory dvou badatelů, kteří se v novější době zabý-

vali typologickým rozbohem moustéroidní kamenné industrie z Předmostí II a ze Šipky, tj. o názory K. Žebery a K. Valocha.

K. Žebera, jak jsme již uvedli, považuje moustéroidní industrii ze Šipky za typogeneticky a morfologicky úplně totožnou s nálezy z Předmostí II. Podle názoru K. Valocha se industrie z Předmostí II, která je nesporně industrií moustéroidní, od industrie ze Šipky morfologicky sice odlišuje, podobá se jí však po některých jiných stránkách, takže je možné, že obě industrie patří témuž okruhu typického moustérienu. Určitou shodu mezi oběma industriemi je možno spatřovat také v tom, že jsou několika autory považovány za pozdní moustérienskou fázi (Předmostí II G. Freundovou a M. Mazálkem, Šipka K. Valochem).

Druhá okolnost, o kterou se můžeme opřít, spočívá v tom, že badatelé, kteří se v novější době podrobně zabývali studiem těchto dvou industrií, kladou tyto nálezy jednak z důvodů stratigrafických (Předmostí II), jednak i z důvodů paleontologických (Šipka) do téhož teplejšího výkyvu časného úseku posledního glaciálu (W 1/2).

Skutečnost, že v Šipce byl spolu s moustéroidní industrií nalezen kosterní pozůstatek neandertaloidního člověka, znamená jen další potvrzení známé skutečnosti, že nositeli kultur z okruhu moustérienu všude v Evropě i v našich zemích byli neandertálci (srov. Neustupný 1960, str. 39, 46). Můžeme proto právem předpokládat, že moustéroidní artefakty v Předmostí II, ač spolu s nimi nebyly nalezeny žádné kosterní pozůstatky člověka, jsou dokladem přítomnosti neandertaloidního člověka při jihozápadním okraji Moravské brány. Nálezy v Šipce, tedy poblíž opačného severovýchodního konce Moravské brány, pak jsou svědectvím, že neandertaloidní člověk, který byl výrobcem kamenné industrie z okruhu středoevropské facie moustérienu, jako první využil Moravské brány jako průchodního území, aby dospěl do končin v okolí Kotouče. Podle názoru J. Jelínka četné nálezy nástrojů ukazují, že člověk v této krajině trvale žil a že nešlo o ojedinělou, např. loveckou návštěvu. Byla to však asi jen periferní oblast území ležících dále k jihu a jihozápadu, která vlivem geomorfologických poměrů jsou k osídlení vhodnější, jako zejména Hornomoravský úval, jenž byl často vyhledáván fosilním člověkem k osídlení (Jelínek 1965, str. 160).

Oporu pro názor, že poprvé prošel člověk Moravskou bránou směrem od jihozápadu k severovýchodu, lze podle mého mínění nalézt v tom, že se podle nálezů kosterních pozůstatků neandertalců předpokládá, že nositelé východostředoevropského moustérienského komplexu, do něhož náleží industrie z Předmostí II a ze Šipky a kteří jsou čítáni k přechodným neandertálským formám, pronikali ve vlnách z Přední Asie přes Balkánský poloostrov a Panonskou pánev na Moravu, a to v rozpětí od 70 000 do 40 000 let před nynější dobou (Vlček 1969, str. 248 a n.).

Pro označení člověka, který poprvé prošel Moravskou bránou, užívám méně určitého označení neandertaloidní proto, poněvadž dosud existující rozdíly v názorech odborníků antropologů, jež jsem uvedl, nedovolují, abychom tohoto člověka jednoznačně zařadili k určité populaci nebo k určitému antropologickému typu.

Skutečnost, že neandertaloidní nositelé industrie z okruhu pozdního moustérienu Moravskou branou prošli, nám poskytuje určité vodítko pro představu, jaké asi tam byly v oné době vegetační poměry. Porost musel

být zřejmě takový, který nekladl postupu lidí větší překážky. Lze proto považovat za pravděpodobné, že vegetační poměry v Moravské bráně se shodovaly s porostem, který V. Ložek uvádí ve své přehledné stratigrafické tabulce pleistocénu (Ložek 1958a) pro W 1/2. To znamená, že tam byl dobře průchodný porost, pravděpodobně lesostep. Nelze se podle mého názoru domnívat, že tehdy byla v Moravské bráně tajga, kterou tam V. Ložek vyznačil na své mapě vegetačních pásem ČSSR v interstadiálech časného würmu (Ložek 1968b, str. 267), poněvadž tajga je prales, v němž by si neandertaloidní člověk svými primitivními nástroji nebyl mohl proklestit cestu (srov. např. snímek tajgy na obr. 300 v díle Finch — Trewartha 1942). Průchodnost tajgy kromě hustého porostu a padlých kmenů ztěžují též četné bažiny a rašeniště. Pro existenci tzv. parkové tajgy nebyly v Moravské bráně podmínky, poněvadž parková tajga se vyskytuje v územích, která byla modelována glaciální erozí (detersi).

Další doklad, který svědčí proti pokrytí Moravské brány tajgou v době, kdy tudy procházel člověk, lze spatřovat v tom, že ve vrstvě, z které pochází šípecká čelist, byly nalezeny i pozůstatky mamuta *Mammonteus primigenius* (Blumenbach) (Jelínek 1965, str. 128, 130), který by se v tajze nebyl mohl pohybovat.

Podle mého mínění lze podle uvedených skutečností klást první přítomnost člověka v Moravské bráně do teplejšího klimatického výkyvu posledního glaciálu, který asi odpovídá interstadiálu W 1/2.

Z období, které následovalo po moustérienu, tj. ze starší části mladého paleolitu, reprezentované kulturními stupni aurignacienu a szeletienem, nemáme zatím bezpečné doklady přítomnosti člověka přímo v Moravské bráně. Nositelem kultur mladého paleolitu byl *Homo sapiens fossilis*, člověk biologicky i fyzicky dnešního typu. Snaha prokázat, zda se v kulturních stupních aurignacienu a szeletienem člověk v Moravské bráně vyskytoval či nikoliv, naráží na obtíže, které plynou jednak z toho, že dosud není zcela vyjasněn vzájemný vztah aurignacienu a szeletienem, jednak z toho, že není jisto, zda všechny nálezy dříve pokládáné za aurignacienu skutečně patří tomuto kulturnímu stupni (srov. Klíma 1966, str. 32 a n.). K takovým nejistým nálezům patří asi i industrie z Bystřice pod Hostýnem a od Domaželic, které jsou v archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně v rámci evidence všech moravských nálezů registrovány jako aurignacienské. Za bezpečně prokázané aurignacien se považují ojedinělé nálezy ve sprašovníku cihelen v Předmostí u Přerova, které byly učiněny ve sprašovém pokryvu würmu 2 (Žebera 1958, str. 16, 19; 1964, str. 504). Do aurignacienu nebo do szeletienem patří podle J. Neustupného a kol. hromadný pohřeb pro 20 osob u Předmostí (Neustupný a kol. 1960, str. 57), kdežto J. Filip a kol. kladou tento hromadný pohřeb do gravettienem (Filip a kol. 1962, str. 22).

Pokud jde o datování aurignacienu, uvádí J. Neustupný a kol., že aurignacienské nálezy jsou ve střední Evropě včetně ČSSR známy již od interstadiálu W 1/2; hlavně však z W 2 (Neustupný a kol. 1960, str. 54, 58). Do stejného období W 1/2, W 2 řadí aurignacien a s ním souběžný szeletien i J. Filip a kol. (Filip a kol. 1962, str. 20 a n.). Podobně M. Buchvaldek píše, že szeletien, s nímž zhruba současnou kulturou je aurignacien, patří do W 1/2 a přezívá W 2 (Buchvaldek 1968, str. 12).

V. Ložek uvádí, že mladý paleolit se poprvé objevuje na sklonku časného

würmu, tj. v povrchové partii PK II. V karpatské kotlině je zastoupen szelétien, západněji pak kulturami příbuznými, které přímo navazují na místní moustérienskou tradici, a jinak aurignacienem (Ložek 1968b, str. 267 a n.).

Následující kulturní stupeň mladého paleolitu, gravettien, je obdobím, o němž můžeme právem předpokládat, že se v něm poprvé uplatnila průchodní funkce Moravské brány i po stránce dopravní, i když ovšem ne ve smyslu dopravy pravidelně probíhající. Chápeme-li však dopravu ve smyslu její obecné definice jako „cilevědomou lidskou činnost, uskutečňující přemísťování lidí, nákladů, energie a zpráv v prostoru“ (Šlampa 1967, str. 5), pak vidíme, že doklady pro přemísťování předmětů lidskou činností, které nám poskytují nálezy z období gravettienské kultury, nasvědčují tomu, že šlo o pohyb, jehož označení názvem doprava není v rozporu s vědeckou definicí dopravy.

Gravettien znamená v Československu vrcholnou kulturu mladého paleolitu, během jejíhož trvání byly naše země poměrně hustě osídleny, asi nejvíce z celého paleolitu. Původ gravettienu není ještě zcela vyjasněn. Vyskytuje se v několika faciích, z nichž nejvýznamnější u nás je pavlovien, zjištěný u Pavlova a Dolních Věstonic na jižní Moravě (Neustupný a kol. 1960, str. 59 a n.; Filip a kol. 1962, str. 22; Buchvaldek 1968, str. 12). Někteří autoři považují gravettien za nejmladší aurignacien (Žebera 1958, str. 126; Filip a kol. 1962, str. 21).

Chronologicky patří gravettien v našich zemích podle M. Buchwaldka do interstadiálu W 2/3 a do stadiálu W 3 a metodou C_{14} je spolehlivě datován do doby mezi 28 000–21 000 let př. n. l. (Buchvaldek 1968, str. 12). Celkem stejný názor o chronologickém zařazení gravettienu střední Evropy vyslovil J. Neustupný, jenž udává, že tento kulturní stupeň vystupuje snad již ve W 2/3, určitě na rozhraní W 2/3 a W 3. Nevylučuje však možnost, že gravettien trval snad až do tardiglaciálu. Z hlediska absolutní chronologie klade tento autor gravettien do doby mezi 40 000 až 20 000 lety př. n. l. (Neustupný a kol. 1960, str. 59, 70). J. Filip a kol. udávají začátek gravettienu ve střední Evropě absolutní hodnotou asi 30 000 let př. n. l. Po stránce relativního datování píší, že se gravettienská industrie udržela v našich zemích velmi dlouho, až do stadiálu W 3, nevyjadřují se však přesněji o tom, ve kterém würmském období gravettien u nás začíná (Filip a kol. 1962, str. 21 a n.). K. Žebera dělí gravettien na základě výzkumů ve sprašových půdách ve dvě fáze. Starší fázi klade do interstadiálu W 2/3, mladší fázi do období sedimentace spodní části sprašového pokryvu třetího würmského stadiálu (W 3) (Žebera 1958, str. 126 a n.; 1964, str. 504 a n.). J. Sekyra kladl gravettien do interstadiálu W 2/3, absolutně do doby zhruba asi 7 000 let př. n. l. (Sekyra in Svoboda a kol. 1960, str. 346). Podobně V. Ložek píše, že poměrně vyspělá kultura gravettienská nastupuje v dolnověstonickém interstadiálu (W 2/3) (Ložek 1968b, str. 268).

Nositelům gravettienské kultury byl *Homo sapiens fossilis* pokročilého typu. Tito lidé byli především lovci. Podle nálezu velkého množství kostí ulovených mamutů bývají nositelé gravettienu nazýváni lovci mamutů (Neustupný a kol. 1960, str. 72; Klíma 1966, str. 25). Lovili však i jinou zvěř, nosorožce, soba, koně, jelena, praturu, medvěda, vlka, lední lišku aj. (Neustupný a kol. 1960, str. 61). Podle K. Žebery se nositelé gravettienské kultury zabývali i zemědělstvím (Žebera 1958, str. 126). Poprvé v dějinách

civilizace přikročili ke keramické výrobě, která však byla zaměřena na umělecké projevy, tj. na vypalování zvířecích plastik vymodelovaných z hlíny. Tuto keramickou výrobu dokládají zejména nálezy z Pavlova a Dolních Věstonic (Neustupný a kol. 1960, str. 62).

Podklady pro názor o jakémisi druhu dopravy, která v gravettieniu procházela Moravskou bránou, poskytly nálezy na jednom z významných gravettienských nalezišť na jihozápadní straně kopce zvaného Landek, který vystupuje v Petřkovcích u Ostravy, tedy před severním vyústěním Moravské brány. Landek leží na levém břehu Odry poblíž jejího soutoku s Ostravicí. Je zbudován ze zvrásněných vrstev pískovců svrchního karbonu, mezi nimiž vystupují až na povrch terénu sloje kamenného uhlí, dnes téžené velkodolem Ed. Urxe. Gravettienské tábořiště bylo nalezeno na plošině na jihozápadní straně Landeku, která leží asi 45 m nad údolní nivou Odry. Při výzkumu, který tam v l. 1952 a 1953 provedl Archeologický ústav ČSAV ve spolupráci se Slezským museem v Opavě, byly po stránce paleontologické určeny zbytky mamuta (*Elephas primigenius* B.), koně (*Equus* sp.) a soba (*Rangifer* sp.).

Kamenná industrie nalezená na landeckém gravettienském stanovišti se vyznačuje několika rysy, jež právě naznačují pravděpodobnost existence určitého typu dopravy.

Z převážné části se tato industrie skládá z pazourku křídového stáří, zatím co jiné horniny, rohovce, křemence a karpatské radiolarity jsou zastoupeny jen ve velmi malém počtu. Převážné používání pazourků k výrobě nástrojů je vůbec příznačné pro nositele gravettienské kultury v Čechách a na Moravě. Pazourek získávali z nánosů pevninského ledovce při severních okrajích Čech a Slezska a proto pronikali až do území, kde se pazourek vyskytoval (Neustupný a kol. 1960, str. 61 a n.; Žebera 1958, str. 127).

Dalším příznačným rysem gravettienské kamenné industrie na Landeku je nakupení velkého množství kamenných výrobků v několika místech poblíž ohnišť, která ležela v oválných chatách, jejichž přibližné obrysy byly zjištěny archeologickým výzkumem. Mezi výrobky je velmi nápadný počet hrubých polotovárů, které svědčí o tom, že na tábořišti byly dílny s vysokou produkcí kamenné výroby. B. Klíma, z jehož práce v podstatě přejímám údaje o gravettienské lokalitě na Landeku, soudí, že tábořiště bylo materiálně zásobovací stanicí skupiny lovců, kteří sem přicházejí vždy po určité době, přinášeli pak z okolí pazourkové hlízy a z nich odražené hrubé čepele potom jako polotovary přenášeli na trvalejší sídliště v moravsko-dolnorakouské oblasti (Klíma 1966, str. 25 a n.).

Tábořiště na Landeku poskytlo také důkaz výtvarných pokusů gravettienských lovců. Byly tam nalezeny dvě plastiky ženských osob, zvláště miniaturní torzo ženského těla, vysoké 46 mm a vyřezávané v kreveli (Klíma 1966, str. 28).

Dokladem určitého druhu dopravy Moravskou bránou v opačném směru snad mohou být na landeckém gravettienském tábořišti nalezené radiolarity, které pocházejí z Pováží. Určitý druh dopravy Moravskou bránou nebyl zřejmě v gravettieniu výjimečným jevem, poněvadž z té doby existují doklady směny některých dalších surovin i v jiných směrech, a to na značné vzdálenosti. Na jižní Moravu přicházel z Pováží radiolarit, z jihovýchod-

ního Slovenska obsidián a u Pavlova v Pavlovských vrších byl nalezen i jantar (Neustupný a kol. 1960, str. 62).

Gravettienské tábořiště na Landeku je velmi zajímavé ještě po jiné stránce, která ovšem nesouvisí přímo s naším tématem. V popelištích a ohništích byly nalezeny drobné kousky kamenného uhlí a zkoksovatělé i popelovité součásti, které, jak ukázaly analýzy, mají stejné složení jako uhlí z dolu Ed. Urxe. Tábořiště na Landeku tak podává dosud nejstarší známý doklad o použití uhlí člověkem k živění ohně. Gravettienští lovci pravděpodobně brali toto uhlí ze sloje, která vychází na povrch ve vzdálenosti asi 50 m od tábořiště (Neustupný a kol. 1960, str. 64; Klíma 1966, str. 25 a n.).

Přímo z Moravské brány jsou uváděny gravettienské nálezy z území severovýchodně od Hranic (Hlouzovský kopec, Velká Kobylanka, Malá Kobylanka) (Klíma 1966, str. 32 a n.). Tyto lokality jsou společnou značkou vyznačeny též na mapě osídlení Čech v mladším paleolitu a mezolitu na listu 1 Atlasu československých dějin z r. 1965. Někteří badatelé, např. K. Žebera, se však domnívají, že tyto nálezy od Hranic je třeba považovat za magdalénien (Klíma 1966, str. 35; Žebera 1958, str. 138). V blízkém okolí Moravské brány byla gravettienská industrie bezpečně zjištěna ve sprašovníku v Předmostí u Přerova (Žebera 1958, str. 127) a v jeskyni Šipce. V Šipce našel K. J. Maška ve třetí hlavní vrstvě jeskynních sedimentů nepříliš četné kamenné nástroje, které lze podle názoru B. Klímy tvarově velmi dobře srovnávat s gravettienskými nálezy na Landeku u Petřkovic. B. Klíma klade tuto gravettienskou industrii do interstadiálu W 2/3 (Klíma 1966, str. 20 a n.).

Ve své přehledné práci o paleolitu v Československu z r. 1969 B. Klíma uvádí, že rychlý vývoj kamenné industrie umožnil rozlišit v průběhu nejmladšího würmského interstadiálu (PK I) v období mezi 23 000 a 28 000 roky před nynější dobou několik regionálních skupin gravettienské industrie, lišících se též svým stářím. Industrii nalezenou na Landeku řadí k starší skupině tábořišť východního gravettien, stanici v Předmostí u Přerova k mladší skupině a nálezy z okolí Hranic k pozdní fázi (Klíma 1969, str. 114 a n.).

Další kulturní stupeň mladého paleolitu je magdalénien. jehož nositelé bývají označováni názvem lovci sobů. V magdalénienské industrii se vedle kamenných nástrojů vyskytují ve velmi značném počtu nástroje zhotovené z kostí. Loven byl hlavně sob, kuň a bizon, kdežto mamut v té době již v našich zemích buď nežil nebo nebyl předmětem zájmu lovců (Neustupný a kol. 1960, str. 74 a n.; Filip a kol. 1962, str. 23; Buchvaldek 1968, str. 12).

O původu magdalénien u našich zemích byly vysloveny různé, i když nepříliš odchylné názory. J. Neustupný označuje magdalénien přídomkem pozdní gravettien a uvádí, že podle jednoho názoru magdalénien přišel jako cizí civilizace od západu do gravettienského prostředí našich zemí a byl s gravettienem zčásti současný, kdežto podle druhého názoru magdalénien u nás souvisel s gravettienem a přímo z něho vycházel (Neustupný a kol. 1960, str. 73). J. Filip vyslovuje názor, že vlastní magdalénienská kultura je typická hlavně pro západní Evropu, kdežto ve střední Evropě vývoj pokračoval na gravettienské základně a přijímal některé magdalénienské podněty ze západu (Filip a kol. 1962, str. 23). M. Buchvaldek stručně praví,

že magdalénien je kultura západoevropského původu (Buchvaldek 1968, str. 12). Podobně B. Klíma uvádí, že magdalénien při své expanzi ze západní Evropy k východu pronikl v nejmladších fázích svého vývoje koncem postglaciálu na Moravu a ke Krakovu. Jeho vliv se tu dostal do styku s domácím prostředím, které se však ve východních oblastech a za karpatským obloukem nerušeně dále rozvíjelo (Klíma 1969, str. 115).

V chronologickém zařazování magdalénienu v našich zemích existuje mezi různými autory v podstatě shoda. V. Ložek povšechně uvádí, že na sklonku würmu se objevuje magdalénien, který je význačný pro pozdní glaciál (Ložek 1969, str. 268). Jiní autoři upřesňují dobu trvání magdalénienu na W 3 a tardiglaciál, liší se však poněkud v absolutním datování: J. Neustupný klade magdalénien do doby asi 20 000 až 10 000 let př. n. l., J. Filip do doby zhruba 16 000–9 000/8 000 let a M. Buchvaldek do doby asi 14 000–10 000 let př. n. l. (Neustupný a kol. 1960, str. 73; Filip 1962, str. 23; Buchvaldek 1968, str. 12). B. Klíma uvádí, že magdaléniensští lovci přišli do našich zemí někdy v období 13 000–11 000 let př. n. l. (Klíma 1966, str. 20). K. Valoch soudí, že počátek magdalénienského osídlení na Moravě spadá do konečných fází usazování spraše würmu 3. Osídlení se pak rozvíjí v pozdním glaciálu, nejpravděpodobněji na úrovni stupňů nejstarší dryas až alleröd. V absolutní chronologii jde o dobu mezi 20 000 až 10 000 lety před n. l., nejspíše však o prvou polovinu druhého desítitisíceletí (Valoch 1957, str. 46).

O přítomnosti lovců sobů z období magdalénienu přímo v Moravské bráně nemáme žádné bezpečné důkazy. Z jejich nejbližšího okolí je zatím znám Maškův nález ze Šipky, kde v druhé hlavní vrstvě jeskynních sedimentů bylo odkryto ohniště provázené rozbitými a spálenými kostmi a nepřiliší četnými kamennými nástroji, zhotovenými z pazourku a radiolaritu (Klíma 1966, str. 20). K. Valoch určil tuto industrii jako magdalénien se vztahy k tzv. Federmessergruppe (Vlček 1969, str. 58).

Domnívám se však, že máme některé nepřímé doklady, které dovolují soudit, že nositelé magdalénienské kultury Moravskou bránou aspoň procházeli. Jeden doklad podává podle mého názoru Šipka (ačkoliv tato lokalita není vyznačena jako naleziště magdalénienu na mapě osídlení ČSSR v mladším paleolitu a mezolitu na listu 1 Atlasu československých dějin (1965). Druhý nepřímý doklad je možno podle mého mínění spatřovat v tom, že hlavní surovinou pro výrobu magdalénienské kamenné industrie v našich zemích byl pazourek (Neustupný a kol. 1960, str. 73). Pazourek se vyskytuje v glacigenních nánosech Ostravska a přilehlých území včetně oderské části Bečevsko-oderské sníženiny (Macoun et al. 1965, str. 34, 38 aj.) a byl velmi pravděpodobně odtud dopravován Moravskou bránou dále na Moravu. Předpoklad existence určitého druhu dopravy pazourku je pro magdalénien zcela přijatelný, poněvadž z tohoto kulturního stupně existují v Československu doklady i pro dopravu dalších surovin, krevele, obsidiánu, křišťálu a jantaru (Neustupný a kol. 1960, str. 73).

Z období pozdního paleolitu, který zaujímá dobu zhruba mezi 10 000 až 8 000 lety př. n. l., neznáme žádné doklady přítomnosti člověka v Moravské bráně ani jeho průchodu. Pozdním paleolitem končí pleistocén.

Z mezolitu, který podle V. Ložka je pokračováním paleolitu za změněných podmínek ve starém a středním holocénu (Ložek 1969, str. 268) a kte-

rý zabírá dobu asi mezi 8 000 až 4 500 lety př. n. l. (Buchvaldek 1968, str. 13), nemáme přímé doklady pro přítomnost člověka v Moravské bráně. Nepřímý doklad by snad bylo možno spatřovat v tom, že mezolitičtí lidé, kteří se již v ničem nelišili od dnešního člověka, používali k výrobě svých nástrojů též pazourek. Z mezolitických kultur byl na jižní Moravě zjištěn ekvivalent západoevropského tardenoisieny a na severní a východní Moravě byly učiněny nálezy východního rázu šwidersko-tardenoisieny (Neustupný a kol. 1960, str. 78). Z toho by snad bylo možno soudit, že pazourek z glacienních sedimentů z Ostravska byl Moravskou bránou dopravován dále na Moravu. Není to zcela nepravděpodobné, poněvadž z našich zemí existují doklady dopravy surovin v mezolitu (např. v Podkrkonoší byl zpracován pazourek z polského území, aj.) (Neustupný a kol. 1960, str. 79).

Z hlediska dosavadních výsledků geologických a geomorfologických výzkumů lze předpokládat, že v těch obdobích paleolitu, z nichž máme doklady přítomnosti hominidů v Moravské bráně nebo v nichž tuto přítomnost můžeme důvodně považovat za pravděpodobnou, byla Moravská brána v základních rysech geomorfologicky utvořena již tak, jako v pozdějších prehistorických a historických dobách a jak ji známe i v nynější době.

Mladé kvartérní, tektonické pohyby, které probíhaly v prostoru Moravské brány, se daly hlavně ve starém pleistocénu, až do doby sálského zalednění ve smyslu severoevropského členění pleistocénu, tj. do staršího rissu ve smyslu členění odvozeného z alpské oblasti. Předpokládá se, že tyto tektonické pohyby se projevovaly hlavně pozvolným vyklenováním a zdvihem jednotlivých ker nebo strukturních celků (Macoun et al. 1965, str. 290 a n.). Tektonické pohyby mladší než období sálského zalednění nebyly dosud v Moravské bráně prokázány, i když je někteří autoři nevylučují.

V období, z něhož pocházejí nejstarší doklady přítomnosti neandertaloidního pračlověka v Moravské bráně nebo v jejím těsném sousedství, již byla v tomto území také vytvořena údolí v podstatě v té podobě, jakou mají nyní, a existovaly již i všechny říční terasy, které jsou místy důležitou součástí reliéfu hlavních údolí této oblasti. Nejmladší skutečná říční terasa Moravské brány je tzv. hlavní terasa, která se vyskytuje jak v oderské, tak v bečevské části Beševsko-oderské sníženiny a která v údolí Bečvy bývá označována též názvem Radslavická terasa. Relativní výška povrchu hlavní terasy Odry je udávána hodnotami 8 až 16 m (Macoun et al. 1965, tabulka 33 na str. 181), relativní výška radslavické terasy Bečvy kolísá mezi 10 až 17 m (Macoun et al. 1965, str. 114). Akumulace písكوšťerků hlavní terasy, členěná na dvě akumulční fáze, starší a mladší, je řazena do období mezi halštrovským a sálským zaledněním (což by odpovídalo období mezi mindelem a starším rissem podle systému odvozeného z alpské oblasti) (Macoun et al. 1965, str. 109). Erozní proříznutí akumulací hlavní terasy a tím tedy vznik hlavní terasy v geomorfologickém smyslu se klade do období mezi ústupem sálského ledovce a posledním glaciálem, patrně na počátek viselského glaciálu (würmu) (Macoun et al. 1965, str. 110, 192).

Nejmladší akumulace (aggradace) fluviatilních písků a štěrků řeky Odry a Bečvy v Beševsko-oderské sníženině vyplňuje spodní (přehloubené) části údolních rýh, jež byly vytvořeny poslední hloubkovou erozí v tomto území při erozním vzniku hlavní terasy. Povrch písكوšťerkových sedimentů vyplňujících v mocnosti 6 až 9 m přehloubené části údolí a krytý z převáž-

né části povodňovými kaly, tvoří nynější údolní nivu. Tato nejmladší akumulace pískošťerkových sedimentů se označuje názvem údolní terasa (Macoun et al. 1965, str. 112 a n.; 182 a n.).

Agradační pochod, který uložil pískošťerky „údolní terasy“, probíhal podle J. Tyráčka v první polovině würmu před „sprašovou fází hlavního würmu“ (Tyráček in Macoun et al. 1965, str. 115). Na pískošťerky „údolní terasy“ po pravém břehu Bečvy v Moravské bráně nasedá pokryv spraši, mocný 8 až 9 m, který poskytuje přímý doklad pro určení doby agradace nejmladších fluviatilních sedimentů (Macoun et al. 1965, str. 184).

To vše ukazuje, že již v dobách, pro něž máme nejstarší doklady přítomnosti hominidů v Moravské bráně, se hlavní rysy jejího reliéfu podstatně nelišily od nynějších.

V souvislosti s „údolní terasou“ považuji za potřebné vysvětlit, proč jsem výraz „údolní terasa“ dal do uvozovek. Učinil jsem tak proto, poněvadž tento termín, často užívaný k označení nejmladších fluviatilních sedimentů vyplňujících přehloubené části údolí, není geomorfologicky správný, a to ze dvou důvodů. Jeden důvod spočívá v tom, že i vyšší, starší terasy vyvinuté na vodních tocích jsou významnými součástmi jejich údolí, a jsou tedy také „údolní“. Druhý důvod je dán tím, že nejmladší akumulace v přehloubených částech údolí nevytvářejí tvary, které odpovídají definici říční terasy. Říční terasa v geomorfologickém smyslu má tvar stupně, jak je jasné uvedeno i v definici terasy, kterou do Naučného geologického slovníku (Svoboda a kol. 1961, str. 485) napsal J. Kunský: „terasa — větší svahové stupně, tvořené plošinou skoro vodorovnou a příkřejším mladším svahem, který ji omezuje po svahu.“ Je ovšem pravda, že v pokračování textu k heslu „terasa“ J. Kunský píše, že „říční niva je současnou říční terasou“, toto tvrzení však není správné, poněvadž říční nivy nemají tvar stupně.

Neolit

(cca. 4 500—2 500 př. n. l.)

Mladší doba kamenná, neolit, která obecně znamenala velkou změnu ve vývoji způsobu života lidstva podmíněnou především přechodem k zemědělské výrobě, se výrazně projevila i v historickogeografickém vývoji Moravské brány. A to ve trojím směru. Předně v tom, že se v neolitu Moravská brána stala průchodním územím ve vlastním dopravněgeografickém a obchodněgeografickém smyslu. Za druhé v tom, že se Moravská brána stává též, vedle své průchodní funkce, i územím sídelním. Za třetí v tom, že se vlivem více nebo méně závažných zásahů člověka do přírodního prostředí začíná měnit v kulturní krajinu.

Neolit spadá přibližně do 4 500—2 500 př. n. l. Neolitické obyvatelstvo přešlo v našich zemích, tak jako i jinde, k usedlejšímu způsobu života, jenž souvisel s tím, že neolitický člověk se zabýval primitivním zemědělstvím a chovem dobytka. Pěstoval pšenici, ječmen, proso a některé luštěniny (boby, hrách, čočku) a choval hovězí dobytek, ovce, kozy a vepře. Stavěl osady, sestávající z několika až 40 m dlouhých domů se základní kůlovou konstrukcí. Proto se někdy hovoří o neolitické vesnické civilizaci. Lovem a sběračstvím se neolitický člověk zabýval také, ale tato činnost neměla

již podstatný význam. Od neolitu se také pes stává stálým druhem člověka. Významným znakem neolitické civilizace byla výroba nádob z hlíny a tkaní látek. V Evropě se keramika stala záhy nejspolehlivějším kritériem většiny neolitických kultur, takže podle tvarů nádob a jejich výzdoby se často charakterizují nebo přímo označují větší neolitické kulturní celky. Objevují se nové kamenné nástroje, sekery, motyky, kladiva aj. Ke vzniku kulturní krajiny přispívalo především mýcení lesa, jímž neolitický zemědělec získával půdu (Neustupný a kol. 1960, str. 83 a n.; Filip a kol. 1962, str. 32 a n.; Buchvaldek 1968, str. 13).

Pokud jde o antropologický typ nositelů neolitické kultury ve střední Evropě, shodují se badatelé v tom, že převazuje mediteranoidní typ, z čehož se také usuzuje, že neolitičtí zemědělci přicházeli do střední Evropy od jihovýchodu, z balkánské oblasti. Rozdíly v názorech se týkají otázky, zdali to již byli Indoevropané či nikoliv. Podle M. Buchvaldka se většina autorů kloní k názoru, že nejstarší neolitické obyvatelstvo nebylo indoevropské (Neustupný a kol. 1960, str. 84 a n.; Filip a kol. 1962, str. 34 a n.; Buchvaldek 1968, str. 13).

Neolit v našich zemích spadá do epiatlantiku, mladší části atlantického klimatického období. Atlantické období bylo teplé a vlhké, a proto podporovalo rozvoj lesa. Ve vlastním atlantiku převládaly v nižších polohách smíšené doubravy, na horách smrčiny. V epiatlantiku se začínají postupně vyskytovat jedle, buk a habr a lesní společenstva se rozvíjejí do nynějšího stavu. Neolitičtí zemědělci se nejprve usídlili v enklávách reliktní staroholocenních stepí, které byly pro zemědělství a chov dobytka nejvhodnějším prostředím. Odtud se pak osídlení šířilo do sousedních oblastí pokrytých lesy, jejichž mýcením zemědělci získávali další půdu (Ložek 1969, strana 264 a n.).

Prvním nositelem neolitické zemědělské civilizace v Československu byl lid reprezentovaný volutovou keramikou, která bývá označována též názvy páskovaná keramika a lineární keramika, a příbuznými skupinami. Období volutové keramiky zabírá starší neolit. Mladší neolit se obecně vyznačuje vyspělejší kulturou s malovanou keramikou tzv. lengyelského komplexu (Neustupný a kol. 1960, str. 85 a n.; Tichý 1962, str. 245 a n.; Buchvaldek 1968, str. 13 a n.). Nositelem kultur lengyelského okruhu byl nový lid, který starší obyvatelstvo nejprve prostupoval a později převrstvoval (Neustupný a kol. 1962, str. 156).

Stejně jako jinde, i na Moravě se lid s volutovou keramikou usadil nejprve na úrodných sprašových půdách v blízkosti vodních toků a listnatých lesů (Tichý 1962, str. 248), do nichž potom postupně pronikal. A pronikl i do prostoru Moravské brány. Doklady toho poskytují jednak nálezy zemědělských osad, jednak ojedinělé nálezy kamenných nástrojů.

Sledujeme-li geografické rozšíření osad a ojedinělých nálezů z období volutové keramiky, jež jsou známy v nynější době, v prostoru Moravské brány, zjišťujeme, že se osady vyskytují na téměř celém území Kelečské pahorkatiny, nikoliv však v Bečevsko-oderské sníženině.

Nálezy osad s volutovou keramikou byly až dosud učiněny (podle materiálů v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně) na katastrech obcí Beňov, Domaželice, Hlinsko, Pavlovice u Přerova, Prusínovice, Prusy, Rouské u Kelče a Šišma. Převážná většina těchto neolitických osad leží na pa-

horkatině poměrně nedaleko od okraje Hornomoravského úvalu. Jejich geografické rozmístění tedy odpovídá obecným poznatkům o neolitickém osídlení v Československu, kde neolitičtí zemědělci osadili nejprve úrodné nížiny a úvaly, z nichž pronikali do jejich sousedství, pokud také tam nalézali nevysoký terén, zpravidla nepřesahující 300 m n. m. (Filip 1948, str. 116).

Žádný nález neolitické zemědělské osady z období volutové keramiky nebyl až dosud učiněn v údolních nivách řek Bečvy a Odry v Bečevsko-oderské sníženině. V celém jihozápadním úseku této sníženiny od Hranic na Moravě až po Přerov byla až dosud zjištěna pouze jedna neolitická zemědělská osada s volutovou keramikou, a to na katastru obce Veselíčko západně od Lipníka nad Bečvou. Tato neolitická osada však leží ve vyšší poloze mimo údolní nivu Bečvy.

Ojedinelé nálezy z období volutové keramiky byly učiněny v Kelečské pahorkatině na katastrech obcí Čechy, Dobrotice, Dřevohostice, Horní Újezd, Kladeruby, Kladníky, Kostelec u Holešova, Libosváry, Mrlínek, Pacetluky, Pavlovice u Přerova, Radkova Lhota, Radslavice, Rouské, Soběchleby, Tučapy, Žákovice (podle záznamů archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně) a v severovýchodní části Moravské brány v povodí Odry na katastrech obcí Blahutovice a Dub (Tichý 1962, str. 248).

Méně početné jsou v prostoru Moravské brány nálezy z období malované keramiky. Osady z této doby byly až dosud nalezeny na katastrech obcí Kostelec u Holešova, Prusy a Šišma. Ojedinelé nálezy jsou uváděny z katastrů obcí Hradčany, Prusinovice, Stará Ves a Tučapy.

Z období tzv. vypíchané keramiky je z prostoru Moravské brány zatím znám pouze jeden nález od Staré Vsi.

Do jordanovské kultury jsou zařazeny nálezy sídlišť na katastrech obcí Dřevohostice, Kostelec u Holešova, Mrlínek a Pavlovice u Přerova a ojedinelý nález z Osíčka. Jordanovská kultura je jedna z místních keramických skupin lengyelského okruhu, která se vyvinula v prostředí vypíchané keramiky a která doznívala až ve starším eneolitu (Neustupný a kol. 1960, str. 110, 123; Filip 1962, str. 40).

Kromě těchto nálezů, jejichž příslušenství ke kultuře volutové nebo malované keramiky je přímo udáno, jsou v archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně registrovány i neolitické osady a ojedinelé nálezy bez přesnějšího určení příslušnosti k některé neolitické kultuře. Takoveto ojedinelé nálezy jsou uváděny z katastrů obcí Bezuchov, Bílavsko, Blazice, Bořenovice, Bystrice pod Hostýnem, Opatovice, Radotín, Roštění, Sovadina, Tučín v prostoru Kelečské pahorkatiny, a z katastrů obcí Libhošť, Příbor, Skorotín v Novojičínské pahorkatině. Blíže neurčené neolitické osady jsou uváděny z katastrů obcí Pavlovice u Přerova, Prusinovice, Rouské, Rymice v Kelečské pahorkatině a z katastrů obcí Starý Jičín a Studénka.

Geografické rozšíření dosavadních nálezů z neolitu nasvědčuje tomu, že tehdy byla poměrně hustě osídlena Kelečská pahorkatina, kdežto nálezy z ostatních částí Moravské brány jsou velmi sporadické. Z toho lze soudit, že území Kelečské pahorkatiny bylo pokračováním a rozšířením zemědělského sídelního území v Hornomoravském úvalu. Kelečská pahorkatina tehdy byla v důsledku své nízké polohy pravděpodobně porostlá doubravami. A právě území porostlá doubravami, které mají vždy řídkou struktu-

ru, poněvadž duby jsou dřeviny význačně světlomilné, byla nejdříve odlesněna a přeměněna v zemědělské oblasti (Hilitzer 1931, str. 171).

V neolitu se tedy jihozápadní část Moravské brány, tvořená Kelečskou pahorkatinou, stala zemědělskou sídelní oblastí. Moravská brána pak jako celek byla důležitým průchodním územím, a to ve dvojím smyslu. Předně v tom, že tudy lid s volutovou keramikou i lid s malovanou keramikou procházel z Moravy, aby osídlil další území v Polsku (Filip 1948, str. 126, 138; mapa g na listu 1 Atlasu československých dějin). Za druhé Moravskou bránou procházely obchodní cesty, po nichž byl jednak dopravován pazourek z Polska, jednak opačným směrem obsidián ze Slovenska (Filip 1948, str. 128; Neustupný a kol. 1960, str. 90). Kterými částmi Moravské brány tyto obchodní cesty vedly, není přesněji známo.

Eneolit

(cca 2500–1800 př. n. l.)

Na otázku, zdali Moravská brána fungovala jako průchodní území i v eneolitu, nemůžeme dát jednoznačnou odpověď. Eneolit neboli pozdní doba kamenná zabírá zhruba období mezi 2 500 a 1 800 lety př. n. l. (Buchvaldek 1968, str. 14), resp. dobu mezi 2 200–1 700 lety př. n. l. (Atlas československých dějin, list 1) a spadá do první části subboreálního klimatického období, které vystřídalo klimatické období atlantické a vládlo v době asi od r. 2 500 do asi r. 800 př. n. l. Subboreální období neboli subboreál se v našich zemích projevovalo suchým a poměrně teplým podnebím, kdy průměrná roční teplota byla asi o 1 až 2 °C vyšší než v nynější době.

Střední Evropa procházela v eneolitu velmi složitým vývojem, během něhož na starém kulturním podloží vznikl značný počet nových kultur a kulturních skupin, jejichž význam, vzájemné vztahy a genetické spoje k předchozímu obyvatelstvu se dosud nepodařilo archeologickým výzkumem plně objasnit. Zdá se však, že v českých zemích lze mnoho starších eneolitických skupin uvést ve spojitost s kulturou nálevkovitých pohárů, která byla volnou součástí velkého komplexu, který se vyskytoval na rozlehlém území od severozápadní Evropy do střední Evropy a zasahoval až do jižní Skandinávie. V pozdějším vývoji eneolitu u nás došlo k většímu působení vlivů od jihovýchodu, jehož výsledkem bylo více vnější sjednocení československého území pod kulturou s kanelovanou keramikou.

V životním způsobu lidu nastaly v eneolitu proti předchozí době podstatné změny. Základní činností bylo zemědělství, v němž jako novinka byla zavedena orba rádlím, taženým asi dobyt看. Chov dobytka se zvýšil. Začíná dobývání nerostných surovin v lomech, šachtách a štolách, objevují se počátky kovotepectví v souvislosti s přisunem mědi od jihovýchodu. Ovšem tyto druhy činnosti nelze doložit všude (Filip 1962, str. 45 a n.; Buchvaldek 1968, str. 14).

Koncem eneolitu přišly do našich zemí dva silné etnické proudy, které se tu pak staly rozhodujícími složkami. Byl to jednak lid se šňůrovou keramikou, jednak lid se zvoncovitými poháry, někdy také zvaný lukostřelci s kulturou zvoncovitých pohárů. Obě tyto kultury ovládaly v době kolem

r. 2 000 př. n. l. téměř celou Evropou s výjimkou jihovýchodní balkánské oblasti.

Lid se šňůrovou keramikou byl patrně převahou pastevecký a bojovný. Bývá někdy označován jako lid s válečnými sekeromlaty. Lid se zvoncovitými poháry užíval luku a šípů s pazourkovými hroty.

Obě kultury podle některých názorů pravděpodobně absorbovaly dřívější obyvatelstvo, podle jiných názorů žily ve starším zemědělském prostředí jako samostatné etnické skupiny (Filip 1948, str. 159; Filip 1962, str. 49 a n.; Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 40; Buchvaldek 1968, strana 14).

V Moravské bráně byly učiněny nálezy několika eneolitických kultur, resp. skupin. Poměrně malý počet nálezů patří místní skupině jevišovické, která podle J. Neustupného představuje v podstatě další kulturu s kanelovanou keramikou (Neustupný a kol. 1960, str. 144 a n.). Podle záznamů v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně byly nálezy jevišovické skupiny učiněny v prostoru Moravské brány na katastrech těchto obcí: Bystřice pod Hostýnem, Čechy, Dobrotice, Dřevohostice, Pavlovice u Přerova, Prusínovice. Většinou jde o ojedinělé nálezy, jen u Dřevohostic byly zjištěny stopy sídliště. Sledujeme-li geografické rozšíření těchto nálezů, zjišťujeme, že jsou omezeny pouze na jihozápadní zhruba třetinu Kelečské pahorkatiny, tedy na území blízké Hornomoravskému úvalu.

Podstatně hojnější jsou v Moravské bráně nálezy kultury se šňůrovou keramikou. Byly učiněny na katastrech obcí Beňov, Bezuchov, Bílavsko, Blazice, Bystřice pod Hostýnem, Byškovice, Čechy, Domaželice, Dobrotice, Dřevohostice, Hlinsko, Horní Nětčice, Horní Újezd, Hradčany, Hranice na Moravě, Jankovice, Kelč, Kladenky, Kostelec u Holešova, Křtomil, Lipová, Lipník nad Bečvou, Mrlínek, Opatovice u Přerova, Podolí, Police, Provodovice, Prusínovice, Prusy, Přestavky, Radkova Lhota, Radkovy, Radotín, Rakov, Radslavice, Roudné, Soběchleby, Šišma, Tučapy, Tučín, Týn, Vítonice, Všechnovice, Žákovice, Milotice nad Bečvou. Převážně jde o ojedinělé nálezy kamenných nástrojů nebo keramiky, v pěti případech (Domaželice, Hlinsko, Podolí, Prusínovice, Radkov) byly odkryty kostrové hroby. U Kostelce u Holešova, Prusínovic a u osady Pod Hůrou při okraji Kelečské pahorkatiny jihovýchodně od Lipníka nad Bečvou byly nalezeny mohyly, které podle J. Neustupného představují zvláštní skupinu mladší šňůrové keramiky na severovýchodní Moravě (Neustupný a kol. 1960, str. 161). Geografické rozšíření nalezišť kultury šňůrové keramiky ukazuje, že v prostoru Moravské brány se nálezy vyskytují v Kelečské pahorkatině, a to v celém jejím rozsahu, a jen ojediněle v bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny. V severovýchodní části Moravské brány, tj. v Novojičínské pahorkatině a v oderské části Bečevsko-oderské sníženiny, nebyly dosud nálezy kultury šňůrové keramiky učiněny. Stejný obraz geografického rozšíření kultury se šňůrovou keramikou, jaký jsme podali na základě materiálu v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně, podává i mapa h na listu 1 Atlasu československých dějin (1965).

Nálezy kultury zvoncovitých pohárů byly v Moravské bráně učiněny podle záznamů v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně na katastrech obcí Dřevohostice, kde byly objeveny i mohyly, Hlinsko (kostrový hrob), Kelč (mohyly), Opatovice (kostrové hroby), Prusínovice (mohyly),

Soběchleby (mohyla), Turovice (mohyly). Ve srovnání s nálezy kultury se šňůrovou keramikou jsou nálezy kultury zvoncovitých pohárů mnohem řidší, jsou však rovněž rozmístěny v celém rozsahu Kelečské pahorkatiny a nepřesahují do severovýchodní části Moravské brány.

S přítomností lidu s kulturou zvoncovitých pohárů v prostoru Moravské brány, nesporně prokázanou archeologickými nálezy, souvisejí dva problémy. Jeden problém je otázka, zda lid s kulturou zvoncovitých pohárů, který osídlil jižní Polsko, přišel do tohoto území z Moravy Moravskou bránou, jak považoval za pravděpodobné J. Filip ve své knize o pravěkém Československu (Filip 1948, str. 156). Skutečnost, že nálezy kultury zvoncovitých pohárů byly až dosud učiněny pouze v prostoru Kelečské pahorkatiny, nikoliv však též v severovýchodní části Moravské brány, nedovoluje zatím prokázat, že Moravská brána sloužila lukostřelcům se zvoncovitými poháry jako průchodní území při postupu na území dnešního Polska.

Druhý problém se týká obchodu s jantarem. Mezi nálezy z období kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě se vyskytují i předměty zhotovené z jantaru, jako půlměsíkové závěsky – spínadla, knoflíky, náhrdelníky z jantarových perel aj. (Filip 1948, str. 156, 159; Neustupný a kol. 1960, str. 166 a n.). Jantarové ozdoby (korálky) se vyskytují také v kultuře šňůrové keramiky, ale jen vzácně (Neustupný 1960, str. 160 a n.). Jantar byl do našich zemí nesporně dopravován obchodem z tehdejších hlavních jeho evropských nalezišť.

Značně diskutovaným problémem však je určení pobřeží, odkud byl v eneolitu jantar do našich zemí dopravován. Je možno uvažovati o třech pobřežích. Dvě z nich, známá jako bohatá naleziště jantaru již v neolitu, byla pobřeží Jutského poloostrova při Severním a při Baltském moři (Hassinger 1914, str. 220; Šimek 1935, str. 85; Filip 1948, str. 159). Třetí naleziště leželo východně od ústí Visly. J. Filip nepovažoval za vyloučeno, že lid zvoncovitých pohárů pronikal podle Odry a Visly k severu, aby dosáhl spojení právě s tímto východobaltským nalezištěm jantaru (Filip 1948, str. 159). Avšak H. Hassinger, opíraje se o značeně rozsáhlou historickou a archeologickou literaturu své doby, věnovanou otázce předhistorického obchodu s jantarem, soudil, že až do prvního století našeho letopočtu se východobaltská naleziště jantaru v tehdejší obchodu neuplatňovala a že jantar až do počátku naší éry přicházel do jižní a střední Evropy od jutského pobřeží Severního moře a od západního Baltu (Hassinger 1914, strana 219 a n.). Do Čech a odtud na Moravu se jantar tehdy dostával pravděpodobně jen tzv. labskou cestou, tj. podél řeky Labe (Hassinger 1914, str. 222). Dosud zjištěné rozšíření archeologických nálezů kultury zvoncovitých pohárů v našich zemích, které nepřesahuje na sever od Kelečské pahorkatiny, svědčí proti názoru, že lid zvoncovitých pohárů pronikal Moravskou bránou k východobaltským nalezištím jantaru. Dalším dokladem, ukazujícím, že lid zvoncovitých pohárů ve střední Evropě neměl obchodní spojení s východobaltskými nalezišti jantaru, je naprostá nepřítomnost pozůstatků této kultury v povodí Visly, ve východní části Polska a v přilehlých územích SSSR, jak je vidět z mapy Evropy v eneolitu na listu 1 Atlasu československých dějin (1965).

Obchodní karavany, které v eneolitu v hojném počtu procházely našimi zeměmi, patrně již používaly koní, jejichž zkrocení se přičítá lidu se šňůrovou keramikou (Filip 1948, str. 166 a n.).

Starší a střední doba bronzová

(cca. 1 800—1 200 př. n. l.)

Zdali v bronzové době měla Moravská brána úlohu pouze průchodního území pro obchodní cesty, nebo zdali též fungovala jako vstupní brána nového lidu do Moravy, či popřípadě též jako vstupní brána při migraci do Polska, na tyto otázky nelze dát jednoznačně odpovědi.

Bronzová doba zabírá období asi mezi roky 1 800—700 př. n. l. Na počátku doby bronzové existovala v českých zemích velmi vyspělá kultura, zvaná kultura únětická, která se mimo jiné vyznačovala pevnou společenskou organizací, jež byla důsledkem pozdně eneolitických kultur se šňůrovou keramikou a zvoncovitými poháry. V pozdějších obdobích bronzové doby se podle M. Buchvaldka československé území stává na dlouho dobu jakousi podélnou zónou, která byla nejprve překračována od jihu, z Podunají, mohylovou kulturou střední doby bronzové. Později, v mladší době bronzové, do ní pronikla od severu, z území dnešního Polska, lužická kultura (Buchvaldek 1968, str. 15).

Nálezy z období únětické kultury byly v Moravské bráně učiněny na katastrech obcí Bílavsko, Hradčany, Kostelec u Holešova, Prusínovice a Radslavice. Vesměs jde o ojedinělé nálezy, soustředěné do jihozápadní třetiny Kelečské pahorkatiny poblíž Hornomoravského úvalu. Podle těchto nálezů registrovaných v archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně je třeba soudit, že osídlení v době únětické kultury nesahalo v Moravské bráně tak daleko k severovýchodu, jak udává mapa a na listu 2 Atlasu československých dějin.

Z období mohylové kultury, asi větve středodunajské, jsou v archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně registrovány ojedinělé nálezy na katastrech obcí Bezuchov, Lhota, Police a hromadné nálezy na katastrech obcí Tučapy a Mankovice. S výjimkou Mankovic, které leží při Odře v Bečevsko-oderské sníženině jihozápadně od Suchdola, jsou všechna ostatní naleziště v Kelečské pahorkatině.

Název mohylové kultury, která je kladena do let 1 500 až 1 200 př. n. l., byl zvolen podle typických kuželovitých násypů nad kostrovými nebo žárovými pohřby (Buchvaldek 1968, str. 16).

Poměrně malý počet nálezů z období mohylové kultury v Moravské bráně by mohl souviset s tím, že mohylový lid se vedle zemědělství zabýval hlavně pastevectvím, s čímž souvisel pohyblivější způsob života, takže po sídlech budovaných jen na přechodnou dobu se často nezachovaly stopy (Neustupný a kol. 1960, str. 216 a n.; Filip 1962, str. 62).

Výskyt nálezů z období mohylové kultury v Moravské bráně ukazuje, že osídlená oblast této kultury měla na Moravě větší rozsah, než jaký udává mapa a na listu 2 Atlasu československých dějin. Mohl by být také svědectvím toho, že středodunajská větev mohylové kultury, která pronikla až do Slezska (Filip 1962, str. 61), tam dospěla Moravskou bránou.

Velmi hojně jsou v Moravské bráně nálezy z období lužické kultury. Lužická kultura spadá do mladší a pozdní doby bronzové, do let 1200 až 750 př. n. l. Název byl dán lužické kultuře podle oblasti, kde byla poprvé objevena (Buchvaldek 1968, str. 16). Etnicita a původ lužické kultury i její zásah do dějin pravěké Evropy jsou podle M. Buchvaldka dosud předmětem diskusí a obecněji se přijímá názor, že vlastní lužická kultura převládá jen v severních částech československého území jako jedna z kultur tzv. popelnicových polí (tj. velkých pohřebišť se žárovými pohřby). Tato lužická kultura severních částí Československa má úzký vztah k polským skupinám lužické kultury (Buchvaldek 1968, str. 16).

Na rozdíl od mohylového lidu se lužický lid zabýval převážně zemědělstvím. Proti celkem řídkému osídlení mohylové kultury se v lužické oblasti záhy silně zvětšila hustota sídel, takže, jak se zdá, někde došlo z hlediska tehdejších hospodářských možností k přelidnění. Snad z tohoto důvodu lužický lid postupně kolonizoval sousední kraje (Filip 1962, str. 67). Na Moravě lužický lid osídlil severní polovinu země, zvláště Hornomoravský úval (srov. Neustupný a kol. 1960, str. 228; Filip 1962, str. 67).

V Moravské bráně byly nálezy lužické kultury učiněny na katastrech těchto obcí: Beňov, Bílavsko, Bořenovice, Bystrice pod Hostýnem, Čechy, Domaželice, Dobrotice, Dřevohostice, Hlinsko, Hradčany, Kostelec u Holešova, Kunovice, Lišná, Němčice, Oprostovice, Osek nad Bečvou, Pavlovice u Přerova, Přestavlký, Radkova Lhota, Radotín, Roštění, Rouské, Stará Ves, Šišma, Tučín, Týn, Újezdec, Vsechovice, Želatovice, tedy většinou na území Kelečské pahorkatiny, v menším počtu v bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny. Nalezeny byly jednak ojedinělé předměty, jednak žárové hroby, a na katastrech obcí Kostelec u Holešova, Lišná a Stará Ves byla zjištěna i sídliště. Doklady lužické kultury se tedy vyskytují pouze v jihozápadní části Moravské brány.

Lužický lid v osazených územích upevňoval svou moc zakládáním opevněných hradišť jednak na výšinách, jednak v bažinatých a jezernatých krajích. Hradiště měla nejen funkci ochranných pevností a správních středisek, nýbrž byla to i důležitá obchodní centra, k nimž směřovaly obchodní cesty. O obchodním významu lužických hradišť na našem území svědčí hromadné nálezy bronzových předmětů (spon, amfor, aj.), které pocházejí z území nynějšího Maďarska a ze severní Itálie (Filip 1948, str. 200, 202; 1962, str. 67). Dokladem obchodní cesty, která v období lužické kultury procházela Kelečskou pahorkatinou, může být lužické hradiště na Hostýně, odkud asi obchodní cesta směřovala dál na Kotouč u Štamberka, na němž leží další lužické hradiště, kde byly učiněny hromadné nálezy bronzového zboží (Filip 1948, str. 202 a n.; Neustupný a kol. 1960, str. 229). Pravděpodobnost takové obchodní cesty vyplývá i z toho, že podle četných hromadných nálezů bronzových předmětů i zlata v oblastech lužického osídlení se právem soudí, že v období lužické kultury probíhala čilá směna výrobků a snad i surovin (Neustupný a kol. 1960, str. 230). Podle J. Filipa naše země byly tehdy protkány hustou sítí obchodních cest, kudy procházeli obchodníci a přinášeli nejen hotové zboží, ale i kadluby pro výrobu na místě (Filip 1948, str. 210). Je velmi pravděpodobné, že se k dopravě používalo již čtyřkolového vozu taženého koňmi. Lze tak soudit z toho, že již ze starší až střední doby bronzové jsou z Moravy a ze Slovenska známy hliněné

modely vozových kol (Neustupný a kol. 1960, str. 185), i z toho, že v Trundholmu v Dánsku byl nalezen bronzový kultovní vozík, dlouhý 60 cm, kde na podvozku o šesti kolech je vpředu figurka koně (vyobrazení vozíku je v knize Filip 1962, str. 71).

Podle mého názoru je možno právem soudit, že v době lužické kultury fungovala Moravská brána jako průchodní území obchodních cest, při čemž tyto cesty procházely Kelečskou a Novojičínskou pahorkatinou.

Podle geografického rozšíření nálezů z období lužické kultury v Moravské bráně však nemůžeme dát nepochybnou odpověď na otázku, zda Moravská brána byla vstupní branou lužického lidu při jeho příchodu na Moravu. Jak plyne z našeho výčtu nálezů lužické kultury, byly učiněny pouze v Kelečské pahorkatině a v menší míře i v bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny, nikoliv však v ostatních a zejména v severnějších částech Moravské brány. Námi udané geografické rozšíření nálezů lužické kultury v Moravské bráně, které jsme podali podle záznamů v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně, se v podstatě kryje s vymezením rozsahu lužického osídlení v Moravské bráně, které je obsaženo na mapě b na listu 2 Atlasu československých dějin.

Nedostatek nálezů z období lužické kultury v severnějších částech Moravské brány však nemusí být důkazem toho, že tudy lužický lid do Moravy nevstoupil. Postup lužického lidu do Moravy Moravskou bránou předpokládal J. Filip ve své knize z r. 1948 (Filip 1948, str. 200). V pozdějších syntetických knižních publikacích našich předních archeologů však nenalézáme žádnou zmínku o Moravské bráně v souvislosti se vznikem lužické kultury na Moravě, asi proto, že otázka původu lužické kultury v našich zemích není dosud zcela vyjasněna (srov. např. Filip 1962, str. 65; Buchvaldek 1968, str. 16). Skutečnost, že lužická kultura v severních částech československého území má, na rozdíl od současných kultur v jižních a středních částech Československa, úzký vztah ke skupinám lužické kultury v Polsku (Buchvaldek 1968, str. 16), kde spolu s Lužicí vykristalovalo jádro této kultury (Filip 1962, str. 65), by mohla nasvědčovat tomu, že lužická kultura pronikla z Polska na Moravu Moravskou bránou. Nedostatek nálezů v severnějších částech Moravské brány by mohl znamenat, že tudy lužický lid pouze prošel. Hojné nálezy v Kelečské pahorkatině naproti tomu znamenají, že toto území bylo okrajovou částí souvislé oblasti trvalého lužického osídlení v Hornomoravském úvalu, podobně jako byla Kelečská pahorkatina okrajovou částí sídelního území Hornomoravského úvalu např. v neolitu.

Osídlení Kelečské pahorkatiny lužickým lidem zřejmě souviselo s celkovým charakterem rozvoje osídlení našich zemí v bronzové době. Bronzová doba spadá po stránce klimatické do období plného rozvoje subboreálního podnebí. Osídlená oblast neboli ekumena se tehdy šířila zejména do oblastí doubrav, jejichž výskyt lze v tomto období právem předpokládat také v Kelečské pahorkatině. Přitom nesoustavná těžba dřeva a ničení lesních porostů pastvou způsobovalo umělé změny v přirozeném složení lesních porostů (Ložek 1958).

Pozdní doba bronzová (starší doba halštatská) a starší doba železná (mladší doba halštatská)

(cca. 1 200—400 př. n. l.)

Převážně na jihozápadní část Moravské brány a zejména na Kelečskou pahorkatinu jsou omezeny též nálezy registrované v archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně z období slezsko-platěnické kultury. Nálezy byly učiněny na katastrech měst Bystřice pod Hostýnem a Kelče a obcí Blazice, Dobrotice, Hradčany, Kunovice, Němčice, Osek nad Bečvou, Prusy a Milotice nad Bečvou. Na katastrech některých z těchto obcí byly učiněny ojedinělé nálezy různých předmětů, na jiných katastrech byly odkryty žárové hroby, v Bystřici pod Hostýnem a v Ústí byla zjištěna sídliště. K tomu přistupují další nálezy na hradisku na Hostýně a na různých místech na katastru města Štamberka, tedy na lokalitách, které sice neleží přímo v Moravské bráně, ale v těsné její blízkosti.

Slezsko-platěnická kultura je podle J. Filipa kulturou lužického lidu v pozdní době bronzové a v nejstarší době železné (Filip 1962, str. 67). Podle M. Buchvaldka u skupin kultury slezsko-platěnické mladší fáze, spadající do starší doby železné, je zřetelná kontinuita s předchozí lužickou kulturou, ale právě tak jako u lužické kultury je i u těchto skupin jejich etnicita velmi problematická (Buchvaldek 1968, str. 17). Do pozdní doby bronzové spadají první dva stupně doby halštatské podle čtyřstupňového třídění archeologa Pavla Reinecka (H A—D), vyznačující se tím, že v nich železo bylo ještě vzácným ukázkovým kovem, těžce dostupným v území severně od Alp. Proto se pozdní doba bronzová označuje též názvem starší doba halštatská. Mladší dva stupně halštatské doby (C—D) se považují za mladší neboli vlastní dobu halštatskou ve smyslu starší doby železné, která ve střední Evropě nastoupila až od konce 8. století a hlavně v 7. století př. n. l. a trvala pak až do 5. století př. n. l. (Filip 1962, str. 73).

V archivu Archeologického ústavu ČSAV v Brně jsou registrovány také nálezy, které jsou označeny jako kultura halštatská bez bližšího označení, jež by dovolovalo soudit, zda jde o nálezy ze starší či z mladší doby halštatské. Na lokalitě Lipenský splav u Lipníka nad Bečvou je registrováno halštatské sídliště, u Týna byl učiněn ojedinělý halštatský nález a u Milotic nad Bečvou byl odkryt halštatský žárový hrob. Všechny tyto lokality leží v jihozápadní části Moravské brány.

Nepochybně však z archeologických nálezů slezsko-platěnické kultury v prostoru Moravské brány plyne, že v pozdní době bronzové a v starší době železné pokračovalo souvislé osídlení jihozápadní části Moravské brány, a to jak v Kelečské pahorkatině, tak i v bečevské části Bečevsko-oderské sníženiny. Ze severnějších částí Moravské brány doklady osídlení v této době nemáme. Lze však předpokládat, že i tehdy byla Moravská brána průchodním územím obchodních cest.

Doba laténská (keltská)

(cca. 400 př. n. l. — počátek n. l.)

V době osídlení Moravy Kelty, tj. v době mezi cca 400 lety př.n. l. a počátkem nového letopočtu Moravská brána určitě fungovala jako průchodní území obchodních cest. Kolem r. 400 př. n. l. nebo o něco později pronikají Keltové z původní své oblasti ve východní Francii a při horním Dunaji do úrodných krajín ve středních Čechách, na Moravě a v části Panonské pánve. Tito Keltové, archeologicky doložení plochými pohřebišti s kostrovými pohřby, bývají někdy označováni přídomek „historičtí“ Keltové (např. Filip 1948, str. 246; Neustupný a kol. 1960, str. 308), což značí Kelty, jejichž zásah je prokazatelný také písemnými prameny v těch částech střední Evropy, kde jejich pobyt je doložen i archeologickými svědectvími (srov. Filip 1956, str. 56). Jsou to první obyvatelé střední Evropy, o nichž se nám zachovaly písemné zprávy (Neustupný a kol. 1960, str. 309). Označení „historičtí“ Keltové má též tyto nové keltské příchozí odlišit od staršího keltského osídlení našich zemí, k němuž patřil asi lid v jižních a západních Čechách a v části středních Čech s pozdní halštatskou kulturou mohylovou s prvky starolaténského stylu (Filip 1962, str. 97; Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 63, 65; Buchvaldek 1968, str. 18). Nově příchozí Keltové ovládli starší obyvatelstvo našich zemí, které tehdy žilo v kultuře mladší doby halštatské a jehož etnická příslušnost není přesně známa (Filip 1956, str. 57, 222). Podle M. Buchvaldka nelze vyloučit ani další příliv Keltů do našich zemí ve 3.—2. století př. n. l.

Základním výrobním odvětvím Keltů v našich zemích bylo zemědělství, při němž používali již železné radlice, a chov dobytka. Rozšířen byl také rybolov. Zároveň se však vysoce rozvinula jednak těžba rud, tuhy, soli a jiných surovin, jednak řemeslná výroba. Keltové byli velmi dovednými hutníky, slévači, kováři, emailéry, výrobci šperků a keramiky. Vyráběli též rotační mlýny. Hromadná řemeslná výroba keltských dílen kryla širokou spotřebu a zatlačovala méně dokonalou výrobu původního domácího obyvatelstva. U mnohých nástrojů (kladivo, pila, sekera, motyka, rýč, srp, kosa, radlice) Keltové zdokonalili tvar, který pro svou výhodnost pak byl používán i v následujících dobách a do značné míry se udržuje i dnes (Neustupný a kol. 1960, str. 324; Filip 1948, str. 253; Filip 1962, str. 98 a n.; Buchvaldek 1968, str. 18).

V době největšího hospodářského rozkvětu své moci razili Keltové i své vlastní mince, zlaté a stříbrné. Ve střední Evropě a především v oblasti česko-moravsko-severorakouské se začalo s ražbou zlatých keltských mincí pravděpodobně kolem poloviny druhého století před naším letopočtem. Byly to prvé „barbarské“ mince ve střední Evropě (Filip 1956, str. 224 a n.; Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 70 a n.). V prostoru Moravské brány byly zlaté keltské mince nalezeny na hradisku na Hostýně, v Holešově a v Lipníku nad Bečvou (Filip 1956, str. 236).

Významným sídelním a obranným útvarem v Kelty osídleném území v mladší době laténské byla opevněná hradiska, z nichž některá byla trvalými sídelními útvary s výrobní, obchodní, správní a náboženskou funkcí, jiná měla funkci pouze obrannou, resp. funkci útočišť v dobách nebezpečí.

Hradiska prvního druhu jsou nazývána oppida, podle označení, které jim dal Caesar, jenž kromě názvu oppidum používal někdy k jejich označení i názu urbs. Oppida znamenají vyvrcholení hospodářského rozvoje keltských území na sklonku druhého století a v posledním století př. n. l. (Böhm 1946, str. 37 a n.; Filip 1948, str. 271 a n.; Neustupný a kol. 1960, str. 325 a n.; Filip 1962, str. 99 a n.; Buchvaldek 1968, str. 18).

Oppida byla zakládána na místech výhodných z hlediska obranného, která umožňovala též kontrolovat značnou oblast, na křižovatkách obchodních cest a poblíž výskytu nerostných surovin. Tak např. moravské oppidum Staré Hradisko na Dražanské vrchovině, v němž snad v době jeho rozkvětu bydlelo asi 5 000 lidí, bylo podle názoru archeologů zbudováno v blízkosti ložisek železných rud (Neustupný a kol. 1960, str. 325; Böhm 1946, str. 51; Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 71). Byly to pravděpodobně sedimentární železné rudy devonského stáří, jejichž stará opuštěná ložiska jsou známa v devonském útvaru severozápadně od Konice. Často byla oppida zakládána na vysoko položených místech, která usnadňovala jejich obranu. Vysoká poloha však není obecným znakem všech oppid (Böhm 1946, str. 49).

Někteří archeologové považují keltská oppida za prvá skutečná města ve střední Evropě (Filip 1948, str. 272; Neustupný a kol. 1960, str. 325). J. Böhm označil oppida v našich zemích stručně jako první městské útvary, kdežto ve své starší publikaci o našich nejstarších městech z r. 1946 charakterizoval budování keltských oppid jako „třetí pokus o vytváření městských útvarů“. Za první „zárodky městských útvarů“ považoval tehdy výšinná sídliště budovaná v našich zemích ve starší době bronzové lidem, jenž byl nositelem kultury maďarovské, resp. věteřovské. Za první „skutečná města se všemi znaky tohoto pojmu“ považoval J. Böhm hradiska, která stavěl lužický lid, např. na Kotouči u Štramberka (Böhm 1946, str. 20, 21, 26, 29).

Naproti tomu J. Dobiáš soudí, že označování oppid výrazem „město“ není zcela výstižné, poněvadž na rozdíl od antických středověkých měst keltská oppida neměla zvláštní právní zřízení (Dobiáš 1964, str. 27).

Keltové provozovali v rozsáhlém měřítku obchod. Keltští obchodníci procházeli nejen našimi zeměmi, nýbrž dostávali se na svých cestách daleko za hranice keltského panství, kde keltské výrobky silně ovlivňovaly tamní výrobu i kulturu. Za své výrobky dováželi vzácné suroviny, jako zejména sůl ze Solné komory, jantar od Baltu aj. Lze důvodně tvrdit, že pro keltský obchod byla Morava důležitým průchodním územím.

Archeologických nálezů z laténské doby není z Moravské brány znám velký počet, zato jsou však rozptýleny v celém rozsahu jejího území. Zvlášť významná pak je přítomnost dvou hradisek při okrajích Moravské brány, na Hostýně a na Kotouči (Böhm 1946, str. 43, 44).

Ojedinelé nálezy předmětů z laténské doby byly na území Moravské brány učiněny podle záznamů v archívu Archeologického ústavu ČSAV v Brně na katastrech těchto obcí: Černotín, Dobrotice, Jankovice, Lhota, Prusínovice, Radkova Lhota. Kostrové hroby byly nalezeny na katastrech obcí Přestavky a Starý Jičín, žárový hrob byl zjištěn v Domaželic. Z katastrů obcí Stará Ves, Kojetín u Starého Jičína a Kopřivnice jsou zaznamenána sídliště. Vesměs leží tyto obce na pahorkatinné části Moravské

brány, hlavně na Kelečské pahorkatině. Lze tedy předpokládat, že v laténské době byly pahorkatinné části Moravské brány, tj. Kelečská pahorkatina i Novojičínská pahorkatina, osídleny. Nemůžeme rozhodnout, zdali toto osídlení bylo souvislé v celém podélném průběhu Moravské brány, či zda jen jihozápadní polovina Kelečské pahorkatiny tvořila součást souvislého osídlení v Hornomoravském úvalu a na střední a jižní Moravě, kdežto v ostatní části Moravské brány byly jen sídelní ostrůvky nesouvisející s hlavní moravskou oblastí keltského osídlení, jak je to vyznačeno např. na mapě našich zemí v době keltské invaze v Československé vlastivědě z r. 1963, nebo na mapě d na listu 2 Atlasu československých dějin. Rozhodně však lze podle laténských nálezů v prostoru Moravské brány shodně s J. Filipem soudit, že tímto průchodním územím měla oblast souvislého keltského osídlení na Moravě spojení s keltským územím v dnešním Slezsku a Polsku (srov. Filip 1948, str. 264).

S velkou pravděpodobností můžeme předpokládat, že v laténské době procházela Moravskou bránou obchodní cesta, po níž byl též dopravován jantar od Baltu. Přímé doklady přímo z území Moravské brány sice pro tento názor nemáme, můžeme tak však soudit podle toho, že jak v severním, tak i v jižním předpolí Moravské brány leží lokality, na nichž byly učiněny nálezy nezpracovaného jantaru v množství, jež svědčí pro to, že tam byly sklady této zejména Římany velmi ceněné zkamenělé pryskyřice.

Na moravské straně Moravské brány bylo velké množství jantaru nalezeno na keltském oppidu Starém Hradisku u obce Malé Hradisko na Dražanské vrchovině. Podle toho, že tam byl nalezen nejen nezpracovaný jantar, ale i polotovary a hotové jantarové výrobky, soudí J. Břeň, že Staré Hradisko bylo překladištěm, kam byl jantar dopravován a odkud byl dále rozdělován po okolí (Břeň in Neustupný a kol. 1960, str. 325). J. Böhm výslovně uvedl, že jantar byl na Staré Hradisko dopraven Moravskou bránou z nalezišť v krajině Sambii, ležící mezi ústím Visly a Němenu severně od Kaliningradu a ve starší německé literatuře pojednávající o jantaru označované názvem Samland. Neudává však, na základě jakých dokladů dospěl k tomuto určení místa původu jantaru nacházeného na Starém Hradisku (Böhm 1946, str. 50).

V polském předpolí Moravské brány byly nalezeny dva velké sklady baltického jantaru v prostředí mladolaténského sídliště u obce Kleciny, která leží těsně při jihozápadním okraji Wroclawi (dřívější německý název této archeologické lokality, pocházející z doby před druhou světovou válkou a dosud někdy užívaný, je Breslau-Hartlieb) (Filip 1956, str. 319). Poprvé byl nezpracovaný jantar u Kleciny nalezen r. 1906 v množství 500 kg. Další nálezy tam byly učiněny r. 1936 v množství 275 kg a 550 kg (Hennig 1942, str. 96 a n.). Z těchto nálezů u Wroclawi, které podle názoru J. Filipa ukazují, že tam bylo důležité překladiště pro dálkovou dopravu, lze soudit, že doprava jantaru probíhala v laténské době na polském území stejným směrem, jímž se v římské době nejpravděpodobněji ubírala tzv. jantarová cesta, která z Aquileie a Carnunta vedla Moravou a polským územím k východobaltským nalezištím jantaru a která je pro římskou dobu doložena historickou zprávou.

Moravskou bránou v laténské době však neprocházela jen doprava jantaru, nýbrž i doprava jiného zboží, a to oběma směry. Jak svědčí archeo-

logické nálezy, keltský obchodní proud z Moravy zasáhl hluboko do území dnešního Polska a do pobaltské oblasti (Filip 1956, str. 322). Nemáme však žádné přímé doklady, podle nichž bychom si mohli učinit přesnější představu o směrech, jimiž keltské obchodní cesty Moravskou bránou vedly. Podle některých okolností však lze považovat za pravděpodobné, že procházely Kelečskou a Novojičínskou pahorkatinou a nikoliv Bečevsko-oderskou sníženinou.

K tomuto závěru vedou předně úvahy paleoklimatologické. Laténská doba totiž spadá do subatlantického klimatického období, které ve střední Evropě vládlo přibližně od r. 800 př. n. l. do roku 600 našeho letopočtu. Subatlantické podnebí vystřídal subboreální podnebí klimatickým zvratem, který způsobil celkové zhoršení klimatu zvýšením atmosférických srážek, které často přicházely v podobě přivalových dešťů, a ochlazením. Celkem mělo podnebí oceáničtější ráz než v subboreálu, s teplotou vzduchu buď stejnou nebo i nižší než v nynější době. Nastalo rozšiřování lesa, a teplomilné rostliny pozvolna sestupovaly s vyšších poloh. Obnovoval se růst mnohých rašelin a vznikala i nová, většinou drobná rašeniliště. Zvýšení atmosférických srážek zesílilo erozní pochody na svazích a vyvolalo inundace vodních toků, které na dnech údolí usazovaly humosní povodňové kaly a budovaly tak podél řek a potoků široké údolní nivy (srov. Ložek 1958). Zabahněná a zaplavovaná údolí jistě nebyla vhodná pro dopravu a proto považují za pravděpodobné, že se v keltské obchodní cesty vyhýbaly Bečevsko-oderské sníženině a uchylovaly se do vyšších a schůdnějších poloh v Kelečské a Novojičínské pahorkatině.

Druhý důvod pro tento předpoklad o směrech keltských obchodních cest v Moravské bráně spočívá v existenci keltského hradiště na Hostýně, které je obehnáno valem téměř 2 km dlouhým a má rozlohu téměř 20 ha s archeologickými doklady osídlení z doby popelnicových polí. Nálezy keltských zlatých mincí a železných předmětů, mezi nimi hromadné nálezy kos, ukazují, že hostýnské hradiště, i když není jisto, zda bylo oppidem, mělo v laténské době důležité postavení (Filip 1956, str. 397). Poněvadž Keltové budovali hradiště při dálkových obchodních cestách, je možno soudit, že významná keltská obchodní cesta vedla přes území Bystřice pod Hostýnem.

Doba římská a počátky stěhování národů

(počátek n. l. — 500 n. l.)

Moc Keltů v našich zemích zanikla v době kolem začátku našeho letopočtu (Filip 1948, str. 275). V průběhu první poloviny prvního století našeho letopočtu velká část Keltů z našich zemí odešla. Ustupovali před tlakem Germánů, kteří do Čech a na Moravu pronikali ze severu. Byli to Markomani a Kvádové, kteří, jak lze soudit podle archeologických nálezů, se usídlili hlavně v úrodných zemědělských oblastech našich zemí, kde ještě zůstala část keltského obyvatelstva, která byla početnější než markomanští a kvádští dobyvatelé (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 73 a n.). Podle J. Dobiáše na Moravě se usadili Kvádové, kteří zaujali sídla v povodí řeky Moravy (Dobiáš 1964, str. 96).

Není dosud známo, kudy germánské kmeny pronikly na Moravu. Bylo

by jistě možno uvažovat i o jejich průchodu Moravskou bránou. Pro potvrzení této možnosti však zatím chybí jakékoliv doklady, i když např. na mapě f listu 2 v Atlasu československých dějin (1965) jedna z šipek vyznačující invazní směry Germánů svým hrotem k Moravské bráně směřuje.

Germánská společnost v našich zemích měla jinou strukturu než keltská, což se projevilo mimo jiné i v poměrech sídelních a výrobních. Z doby germánského osídlení našich zemí nejsou známa žádná hradiska. V keramické a zemědělské výrobě byly opuštěny pokročilejší výrobní způsoby. Germánské obyvatelstvo nepoužívalo hrnčířského kruhu, železných radlic a kamenných rotačních mlýnů. Naproti tomu se však značně rozvinula železářská výroba a stoupal význam dobytkařství (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 77).

V době kolem začátku našeho letopočtu rozšířili Římané své panství až k Dunaji, jehož toku r. 10 př. n. l. dosáhli v celé jeho délce. Na dunajské hranici, která byla součástí severní hranice římské říše zvané *limes romanus*, vybudovali četné významné tábory, z nichž nejbližší Moravě ležela Vindobona a Carnuntum. Římská říše měla s obyvatelstvem našich zemí obsazených Germány čilé obchodní styky, které k nám přinášely zboží nejen z podunajských provincií římské říše, ale i z Itálie. Podle všeobecně přijímaného názoru Moravou tehdy procházela k severu důležitá obchodní cesta, zvaná jantarová, která vedla od Aquileie, přecházela přes Dunaj u Carnunta a končila u Baltského moře. Po této cestě však nebyl dopravován pouze jantar, nýbrž i jiné zboží. Z Itálie byla po ní dopravována do zemí ležících na sever od Dunaje např. ušlechtilá keramika, zvaná *terra sigillata*, poněvadž byla opatřena značnou výrobce. Podle J. Dobiáše byla jantarová cesta v době osídlení našich zemí Germány nejdůležitější střeoevropskou komunikací vedle cesty dunajské (Dobiáš 1964, str. 327).

Průchod jantarové cesty římské doby Moravou a Moravskou bránou se považuje za nesporný přes to, že až dosud chybí přímé historické a archeologické doklady pro tento názor (srov. Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 78). Závěr o průchodu římské jantarové cesty Moravou směrem k severu vyplývá z kombinace ne zcela přesně znějících písemných historických zpráv s geografickými úvahami.

Otázkou římské jantarové cesty na Moravě se zabývalo mnoho autorů. Starší autory z doby před I. světovou válkou cituje H. Hassinger ve svém díle o Moravské bráně, na něž zde odkazuji (Hassinger 1914, zvl. str. 222 a n.). Uvádí mezi nimi ovšem i I. L. Červinku, který byl, pokud je mi známo, prvním českým badatelem, jenž se tímto problémem zabýval (Červinka 1895, str. 35 a n.). Z novějších českých autorů to byli hlavně E. Šimek (Šimek 1935, 1949) a B. Horák (Horák 1955), v menší míře J. Dobiáš (Dobiáš 1921, 1964).

Z písemných historických zpráv je předně významné sdělení římského dějepisce a zeměpisce Cornelia Tacita obsažené v jeho díle *Germania* (kap. 45), že jantar, jenž byl od 1. století našeho letopočtu v římské říši velmi oblíben nejen jako šperk, nýbrž i jako talisman, prodávají římským kupcům Aestiové. Historickogeografické rozborů ukázaly, že Aestiové sídlili při pobřeží Baltského moře východně od ústí Visly (Šimek 1935, str. 82 a n.; Horák 1954, str. 61).

Druhou významnou zprávu podal C. Plinius Secundus ve svém díle

Naturalis historia 37, par. 45, kde píše, že za vlády císaře Nerona vyslal Julianus, který měl na starosti pořádání gladiátorských her, jednoho člena římského stavu zvaného ordo equesteris, aby z pobřeží Germanie dovezl do Říma jantar, z jehož prodeje pak by byl hrazen náklad na hry. V této zprávě je pro lokalizaci jantarové cesty na Moravu důležitý údaj, že pobřeží Germanie, z něhož je jantar dovážen, je vzdáleno od Carnunta 600 000 kroků. Poněvadž mírou krok rozuměli Římané dvojkrok, byla jantarová cesta mezi Carnuntem a baltským pobřežím podle Pliniova údaje dlouhá asi 900 km. Carnuntum byla významná římská stanice na dunajském limitu, která byla důležitá nejen z hlediska vojenského, nýbrž i jako tržní středisko a křižovatka římské cesty vedoucí podél Dunaje s cestou, která přicházela z jihu z Itálie a zde překračovala Dunaj. Zříceniny Carnunta leží poblíž rakouského města Hainburgu zhruba proti ústí řeky Moravy do Dunaje. J. Dobiáš upozornil na významnou skutečnost, že téměř všechna pohraniční centra na římském břehu Dunaje (Lauriacum, Carnuntum, Brigetio, Salva a Castra ad Herculem) ležela proti ústí toků, které otvírají vstup do zadunajského vnitrozemí (Dobiáš 1964, str. 325). Vzdušná vzdálenost Carnunta od baltského pobřeží východně od ústí řeky Visly měří něco před 700 km. Uvážíme-li, že jantarová cesta nemohla jít samozřejmě přímočaře, pak Pliniův údaj se jeví jako velmi věrohodný. Zároveň tato značná shoda Pliniova údaje se skutečnou vzdáleností Carnunta od baltského pobřeží naznačuje, že jantarová cesta vedla z Carnunta k Baltu nejkratším možným směrem. Uvážíme-li horopisné poměry této části střední Evropy a ostatní její fyzickogeografické podmínky v římské době, zvláště rozšíření lesa v horských územích, pak průchod jantarové cesty Moravou podél řeky Moravy k severu a Moravskou bránou se skutečně jeví jako závěr logicky vyplývající z kombinace historických zpráv a přírodních podmínek (srov. Partsch 1896, str. 33 a n.; Hassinger 1914, str. 223; Šimek 1935, str. 83 a n.; Horák 1955, str. 2 a n.).

Dály se také pokusy přesněji stanovit směr jantarové cesty pomocí map konstruovaných na základě údajů obsažených v díle Klaudia Ptolemaia Geografiké hyfégésis (Návod ke geografii), jež byla napsáno asi po roce 141 n. l. Hlavním podkladem pro stanovení směru cesty byla lokalizace míst sídelního charakteru, která se zpravidla považují za obchodní stanice, a to hlavně proto, poněvadž Ptolemaios pro své údaje o Germánii využíval itinerářů obchodních tratí. Tyto pokusy však narážejí na značné obtíže, způsobené zvláště tím, že Ptolemaiovy údaje zeměpisných šířek a délek jednotlivých míst jsou namnoze nepřesné (srov. Horák 1954, str. 65). Jedním z dokladů obtíží, s nimiž se setkává lokalizace míst udávaných Ptolemaiem, je např. to, že stanice Eburodunon, která podle Ptolemaia byla první stanicí ležící zhruba severně od Carnunta (u Ptolemaia označovaného názvem Karnus), je různými autory kladena buď do míst nynějšího Brna, nebo do prostoru Uherského Hradiště, nebo konečně do prostoru při horním toku řeky Vlárý (Horák 1955, str. 14; Šimek 1949, str. 106). Jediná ze stanic, udávaných Ptolemaiem na předpokládané trase římské jantarové cesty, kterou lze se značnou pravděpodobností lokalizovat, je Kalisia, jejíž poloha se nyní celkem všeobecně ztotožňuje s polohou polského města Kalisz (Horák 1955, str. 12). Poloha Kalisze je pak velmi blízká nejkratší spojnici

severojižního směru vedoucí od Moravské brány k baltskému pobřeží při ústí Visly.

Archeologickým dokladem potvrzujícím oprávněnost názorů, že jantarová cesta vedla od Moravské brány směrem na Kalisz, byl nález velkého množství (přes 2 měřice) nezpracovaného jantaru, který byl učiněn v minulém století u obce, která tehdy byla zvána Groß Hennersdorf, a která leží asi 14 km východně od polského města Namysłów. Její polský název zní Woskowice Górnyje. Jantar tam ležel v zemi spolu s bronzovými a železnými předměty pocházejícími z doby římského císařství (Partsch 1896, str. 336; Hassinger 1914, str. 226; Šimek 1949, str. 116).

Celkový směr jantarové cesty z doby římského císařství z Carnunta Moravskou bránou k baltskému pobřeží východně od ústí Visly je tedy možno považovati za prokázaný a je také všeobecně přijímán. Jsou však značné rozdíly v názorech, pokud jde o podrobnější výtčení průběhu jantarové cesty Moravou. Jen o nejjížnějším úseku jantarové cesty z Carnunta po řeku Olšavu při jejím vtoku do Dolnomoravského úvalu existuje shoda mezi všemi autory. Přitom všichni čeští badatelé, kteří se touto otázkou podrobně zabývali, kladou jantarovou cestu do vyššího a proto suššího a schůdnějšího, před inundacemi chráněného terénu východně od nivy řeky Moravy (Červinka 1895, str. 39; Šimek 1949, str. 106; Horák 1955, str. 13; Dobiáš 1964, str. 327), kdežto H. Hassinger jen povšechně uvádí, že jantarová cesta šla z Carnunta sníženinou řeky Moravy do Moravské brány (Hassinger 1914, str. 225 a n.). J. Dobiáš vidí doklad pro průběh jantarové cesty v terénu východně od řeky Moravy v poloze římské stanice nad Stupavou (Dobiáš 1964, str. 327).

O dalším směru jantarové cesty se názory českých autorů rozcházejí. I. L. Červinka, opíraje se o nálezy římských mincí, dále o nález 8 jantarových perel spolu s bronzovými náramky halštatského typu v Šárovech u Březolup a o reliéfové poměry, umožňující řadou na sebe navazujících údolí a sníženin poměrně snadný průchod pásmy Vizovických vrchů, soudil, že jantarová cesta se asi za dnešním Uherským Hradištěm uhnula do údolí potoka Březnice, šla na Březolupy, Březnici, Gottwaldov, Fryšták, Holešov, Bystřici pod Hostýnem do údolí Juhyně. Nevylučoval však, že se kupci přidržovali řeky Moravy a přecházeli údolím Bečvy do údolí Odry (Červinka 1895, str. 106 a n.).

E. Šimek vedl pokračování jantarové cesty od Uherského Hradiště proti toku řeky Olšavy k hornímu toku Vlárý do Eburoduna, které kladl buď do okolí Bohuslavic nad Vlárrou nebo dokonce na vrch Klášťov u Vysokého Pole. Z Eburoduna podle E. Šimka vycházely dále k severu dvě cesty, jedna západnější, jejíž směr E. Šimek blíže neurčil, a druhá východnější, která šla údolím Bečvy do povodí horní Odry (Šimek 1949, str. 106, 127).

B. Horák soudil, že jantarová cesta vedla z prostoru Uherského Hradiště, kam kladl Eburodunon, podél řeky Moravy do Moravské brány (Horák 1955, str. 13).

Jak je patrné z mapových příloh v Horákově studii z r. 1955, předpokládal tento badatel, že v Moravské bráně procházela jantarová cesta doby římského císařství Bečevsko-oderskou sníženinou. Také na mapě f na listu 2 Atlasu československých dějin (1965) vede jantarová cesta Bečevsko-oderskou sníženinou.

Hlavní příčina toho, že průběh jantarové cesty na Moravě nelze přesně stanovit, spočívá v nedostatku průkazných dokladů. Pro dobu římského císařství by průkazné doklady mohly poskytnout archeologické nálezy, především nálezy jantaru. H. Hassinger upozornil na zajímavý fakt, platný pro jeho dobu, že nikde podél celé předpokládané trasy jantarové cesty na Moravě ani jinde v této zemi nebyl nalezen jantar prokazatelně pocházející z doby římského císařství (Hassinger 1914, str. 226).

Abychom zjistili, zda snad od doby vydání Hassingerovy práce o Moravské bráně nebyly učiněny nálezy jantaru z období římské jantarové cesty, provedli jsme průzkum příslušných materiálů v Archeologickém ústavu ČSAV v Brně za ochotné pomoci pracovníků tohoto ústavu.

Přímo v Moravské bráně byl jantar nalezen pouze na dvou místech. Jeden nález byl učiněn u obce Polom severovýchodně od Hranic na Moravě. Našel se však pouze jeden kus, vážící 20,4 g, který byl zcela osamocen, takže spolu s ním nebyly nalezeny žádné jiné předměty, jež by dovolily datovat dobu, ve které se jantar do místa nálezu dostal. Druhý nález byl učiněn u obce Pustějov jihozápadně od Studénky. Byl tam nalezen velký kus jantaru, a poblíž něho řecká bronzová mince z doby asi 350–268 př. n. l., při čemž není jasno, není-li tato mince antickým falsifikátem. Obě naleziště leží v oderské části Bečevsko-oderské sníženiny, tedy v prostoru předpokládané trasy římské jantarové cesty.

Ze studia materiálu Archeologického ústavu ČSAV v Brně tedy plyne, že nedostatek přímých důkazů průběhu jantarové cesty na Moravě trvá. Malý počet nálezů jantaru z římské doby na Moravě lze velmi pravděpodobně vysvětliti jeho vysokou cenou, kterou tehdejší obyvatelé Moravy nemohli platit, neboť tehdy býval dokonce dražší než zlato (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 78 a n.).

Nepřímé doklady průběhu jantarové cesty by mohlo poskytnout geografické rozšíření nálezů římských mincí z císařské doby. Římské mince v našich zemích jsou totiž svědectvím obchodních styků. Přicházely k nám od počátku římského období dějin našich zemí, zvláště hojně pak v 2. století našeho letopočtu (Filip 1948, str. 297). Římské mince nebyly vlastním platidlem v našich zemích, ale dostávaly se k nám podle J. Böhma jako úhrada za různé obchodní a politické služby (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 79).

Oprávněnost tohoto Böhmova názoru je možno potvrdit pasáží z Tacitovy Germanie (kap. 5), kterou cituje I. L. Červinka, kde římský dějepisec píše, že jen pohraniční obyvatelé Germánie přijímají některé druhy římských peněz, při čemž dávají přednost stříbrným mincím před zlatými, poněvadž jsou vhodnější pro koupi laciného a drobného zboží. Obyvatelé vnitřních částí Germánie zůstávají při jednoduchém směňování (Červinka 1895, str. 112). Na význam nálezů římských mincí pro stanovení obchodních cest poukázal B. Horák (Horák 1955, str. 17). Také J. Dobiáš při stanovení trasy jantarové cesty se opírá i o nálezy římských mincí (Dobiáš 1964, str. 327), ač jinak soudí, že otázka, pokud lze z nálezů roztroušených mincí rekonstruovat síť obchodních cest, potřebuje ještě nového studia a revize (Dobiáš 1964, str. 325).

I. L. Červinka ve své práci o římských obchodních cestách na Moravě dospěl na základě geografického rozšíření nálezů římských mincí v jeho

době k názoru, že na Moravě existovaly dva druhy římských obchodních cest. Jeden druh označoval názvem obchodní cesty přechodní, které vedly údolními velkých řek a po nichž se kupecké výpravy ubíraly do severních krajin. Druhý druh cest byly kratší cesty rozložené na širším prostoru, zvláště v nížinatém terénu pod Chříby, na Hané a v údolí Svatky pod Brnem. Tyto širší prostory se podle Červinky vyznačují větším počtem nálezů římských mincí rozložených na větší ploše (Červinka 1895, str. 216 a n.).

Historickým dokladem obchodování římských kupců na Moravě jest *ius commercii*, právo obchodování, které jim udělil markomanský král Marobud, jenž zemřel r. 37 n. l. (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 83).

Abychom zjistili, zdali by geografické rozšíření nálezů římských mincí na Moravě neposkytovalo opěrné body pro zjištění trasy jantarové cesty, zanesli jsme do mapy Moravy a Slezska nálezy římských mincí pocházejících z doby od 1. století př. n. l. až do konce 4. století našeho letopočtu. K sestavení mapy jsme použili jednak záznamů, které vede Archeologický ústav CSAV v Brně, jednak údajů v publikaci „Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ (1955).

Geografické rozšíření římských mincí z doby od 1. stol. př. n. l. do konce 4. stol. n. l. jeví dva příznačné rysy. Jeden z nich je poměrně hustý a dosti rovnoměrný výskyt nalezišť rozšířených na značně souvislé ploše, která zaujímá nízké, hlavně úvalové části jižní a střední Moravy (Dolnomoravský, Dyjsko-svratecký a Vyškovský úval a západní část úvalu Dolnomoravského) a jejich nejbližší vyšší okolí. Druhý druh geografického rozšíření nálezů římských mincí se vyznačuje zhruba lineárním uspořádáním vázaným hlavně na údolí vodních toků.

Z hlediska problému trasy jantarové cesty jsou podle mého názoru významné především tyto další rysy geografického rozšíření nálezů římských mincí:

1. Značný počet nálezů v blízkosti obou břehů řeky Moravy v Dolnomoravském úvalu.

2. Velký kontrast mezi hustě nálezy posetou západní částí a téměř prázdnou východní částí Hornomoravského úvalu. Markantní hranici mezi těmito částmi tvoří řeka Morava.

3. Poměrně značný počet lineárně umístěných nálezů v údolí řeky Olšavy a v jeho blízkosti.

4. Zcela prázdné území v horské části východní Moravy na sever od horního toku Olšavy.

5. Lineární výskyt nálezů na linii Kurovice—Holešov—Bystřice pod Hostýnem—Choryně—Nový Jičín. Na této linii byly římské mince nalezeny v Kurovicích (1 mince), v Pravčicích (17 mincí), v Količíně (1 mince), Všetulech (5 mincí), Tučapech (2 mince), Bystřici pod Hostýnem (1 mince), v Choryni (1 mince), ve Starém Jičíně (9 mincí) a v Novém Jičíně (3 mince).

Na základě těchto skutečností je možno podle mého názoru učinit tyto závěry:

- a) Nálezy v údolí Olšavy a v jeho blízkosti nasvědčují tomu, že je správný názor, poprvé vyslovený I. L. Červinkou a zastávaný J. Dobiášem a B. Horákem, že údolím Olšavy a Vlárským průsmekem vedla příčná obchodní cesta, která spojovala jantarovou cestu s cestou, jež vedla z Kele-

mantie, římské stanice na dunajském limitu poblíž dnešního Komárna, do Pováží (Červinka 1895, str. 216; Dobíáš 1921, str. 81; Horák 1955, str. 23).

b) Naprostý nedostatek nálezů římských mincí v horské části východní Moravy na sever od horního toku Olšavy mluví proti názoru E. Šimka, že tímto územím pravděpodobně vedly dvě cesty, které se pak spojovaly v poříčí horní Odry (Šimek 1949, str. 127 a n.).

c) Poměrně značný počet lineárně uspořádaných nálezů římských mincí mezi Kurovicemi a Bystřicí pod Hostýnem mne vede k předpokladu, že tudy jantarová cesta odbočovala od řeky Moravy nejkratším a nejpohodlnějším směrem do Moravské brány, kde vedla Kelečskou pahorkatinou směrem na nynější Bystřici pod Hostýnem a Nový Jičín. Tento předpoklad podporují podle mého názoru i některé skutečnosti fyzickogeografického rázu.

Především je to skutečnost, že naleziště od Pravčic až po Všetuly leží na plochem území, které ve tvaru terasy převyšuje asi o 10 m údolní nivu Moravy. V prvních stoletích našeho letopočtu ještě v našich zemích vládlo subatlantické podnebí, kdy časté záplavy vytvářely bažiny v nivách podél jejich toků. K špatné schůdnosti široké nivy vybudované řekou Moravou, Bečvou a jejich přítoky v prostoru mezi Tlumačovem, Kroměříží a Přerovem ještě dále přispívala četná říční ramena. Nedostatek nálezů římských mincí v tomto nivním území jistě svědčí pro správnost závěru opírajícího se o fyzickogeografická a paleoklimatická fakta. Je proto velmi pravděpodobné, že jantarová cesta, která nejspíše vedla vyšším územím podle levého břehu Moravy, kde měla schůdnější terén než při pravém břehu, se po výstupu z Napajedelské průrvy u Tlumačova vyhnula nivě řeky Moravy a zamířila do Moravské brány směrem, který byl také kratší, než kdyby byla jantarová cesta postupovala dále ke vstupu do Bečevsko-oderské sníženiny u dnešního Přerova.

Pro oprávněnost domněnky, že římská jantarová cesta vedla místem nynější Bystřice pod Hostýnem svědčí podle mého názoru též to, že je možno, jak uvádí např. H. Hassinger, konstatovat stálost směrů obchodních cest v různých předhistorických dobách, a to hlavně pro velkou závislost předhistorických obchodních cest a stezek na fyzickogeografických poměrech, určujících schůdnost terénu (Hassinger 1914, str. 211). Existence významného keltského hradiště na Hostýně vede, jak jsme uvedli, k pravděpodobnému předpokladu, že pod Hostýnem procházela důležitá keltská obchodní cesta. Je proto možno předpokládat i z tohoto důvodu, že jantarová cesta doby římského císařství sledovala v Kelečské pahorkatině tentýž celkový směr. Také J. Filip nepřímou naznačuje možnou shodu směru cesty, po níž byl přes Moravu dovážěn jantar v době osídlení našich zemí Kelty, se směrem jantarové cesty v době římského císařství (Filip 1956, str. 319).

Doprava po římské jantarové cestě jistě neprobíhala stále, nýbrž přestávala v časech četných válek Germánů s Římany.

Římský obchod s jantarem ustává ve 3. století (Hassinger 1914, str. 229). Souviselo to patrně s politickým a hospodářským úpadkem římské říše, který počínaje 3. stoletím zasáhl i do Panonie, kde se vlivem velkého vojenského významu dunajského limitu projevil později než v jiných částech římského imperia. R. Hennig uvádí, že nejjivější doprava na jantarové cestě byla v 1. a 2. století n. l. (Hennig 1942, str. 26). Ve čtvrtém století pak

široké vrstvy římské společnosti ztrácely bezprostřední zájem na podunajských provinciích i na zemích s nimi sousedících, které byly označovány názvem Barbaricum. R. 395 byla dunajská hranice římské říše opuštěna (Böhm in Československá vlastivěda II., 1, 1963, str. 82 a n.; Filip 1948, str. 309).

Ve čtvrtém století obyvatelstvo na našem území řídlo. Příčinu tohoto vývoje je možno viděti v tom, že Gótové, kteří po zničení své říše při Černém moři vpádem Hunů r. 375 ustupovali před nimi na západ, strhli s sebou značnou část germánských kmenů. Obyvatelstvo, které v našich zemích zůstalo, bylo méně početné než dřívější a vyvinulo hlavně v 5. století zvláštní kulturu, zvanou v Čechách vinařický stupeň. Podle archeologických dokladů lze soudit, že toto obyvatelstvo mělo obchodní styky se středním Německem i s římskou říší. Nálezy šperků s jantarovými perlami ukazují i na obchodní styky s jantarovými nalezišti (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 80 a n.; str. 214). Nemáme však žádné doklady k určení směru, kudy obchodní cesty, po nichž byl jantar dopravován, v této době vedly.

Dočasná okupace našich zemí germánskými kmeny a družinami končí v druhé polovině 6. století (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 88). V té době již byl v chodu nástup Slovanů.

Od počátků slovanského osídlení Československa do doby nejnovější (5.–20. stol.)

Slované pronikli v 5. století a na počátku 6. století na západ a na jih od své původní vlasti, kterou zprávy římských autorů z konce 1. a 2. století n. l. situovaly zhruba do území při řece Visle v prostoru od Baltského moře ke Karpatům (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 89). V otázce postupu Slovanů na západ a zejména v otázce jejich příchodu do našich zemí existuje dosud mnoho nejasného. Za nynějšího stavu historických a archeologických výzkumů se její předpoklad o příchodu Slovanů do našich zemí mnohem pravděpodobnější než hypotéza autochtonická, která hledá část původních sídel a kolébky Slovanů v našich zemích. Podle historických souvislostí a archeologických pramenů lze předpokládat, i když to nelze zřetelně prokázat historickými zprávami, že nejpozději v první polovině 6. století již Slované sídlili v našich zemích. Archeologické nálezy svědčí o tom, že v nejstarším období svého pobytu v našich zemích zde Slované po nějakou dobu sídlili spolu s Germány.

Slovanské obyvatelstvo našich zemí bylo původně asi nepočetné, ale jeho počet během doby stále vzrůstal jednak přirozenou měnou, jednak příchodem nových rodů. Zabývalo se hlavně zemědělstvím a dobytčářstvím, výrobou železa, kovářstvím a hrncířstvím. O obchodních stycích Slovanů v 6. století nemáme žádné historické zprávy (Böhm in Československá vlastivěda 1963, str. 89–94).

Rovněž nemáme žádné historické zprávy ani archeologické doklady o směrech, jimiž Slované do našich zemí přicházeli. Pokud jde o směr jejich příchodu na Moravu, jeví se z geografických důvodů nejpravděpodobnějším postup Moravskou bránou. Tento směr příchodu Slovanů na Mo-

ravu je také vyznačen v Atlasu československých dějin (1965), list 2, mapa g, a list 3, mapa a.

Z následujících století 7. a 8. nemáme historické zprávy ani svědectví archeologických nálezů o průchodní funkci Moravské brány. Avšak na mapě znázorňující etnické poměry ve střední Evropě do počátku 10. století, která je na listu 3 Atlasu československých dějin (1965), přechází sídelní oblast Moravanů celou šířkou Moravské brány, tj. i Kelečskou a Novojičínskou pahorkatinou, do území slovanského kmene Holasiců na Opavsku, Ostravsku a Těšinsku.

Říše velkomoravská měla velmi pravděpodobně Moravskou bránou spojení s osídlenými oblastmi v dnešním Slezsku a Polsku, kde Velkomoravská říše zaujímal též území na horní Odře, při řece Opavě a na horní Visle (Havlík 1964, str. 240). Toto spojení je vyznačeno i na mapě Velké Moravy v IX. století na listu 3 Atlasu československých dějin (1965). Procházela-li tudy i obchodní doprava, není zatím možno bezpečně stanovit. L. Havlík uvádí, že Moravskou bránou procházela obchodní cesta, která se větvila jednak na sever do Poodří a k Baltskému moři, jednak k východu přes Krakov na Kijev a do Povolží a spojovala Moravu s územím při Černém moři (Havlík 1964, str. 75). Rovněž není možno určit, kterými částmi Moravské brány v užším smyslu stezky v této době procházely. Z dosavadních archeologických průzkumů, které kartograficky znázorňuje mapa „Osídlení území ČSSR v období velkomoravském v IX. století“ na listu 3 Atlasu československých dějin, plyne, že Moravská brána nebyla v té době osídlena. Skutečnost, že v bohatých archeologických nálezech z doby Říše velkomoravské se nevyskytuje jantar, nasvědčuje tomu, že v oné době nebyl jantar z Pobaltí do našich zemí dovážen, ač L. Havlík mezi předměty, které byly v 9. stol. dováženy na Moravu, uvádí též jantar (Havlík 1964, str. 78).

Doklad o tom, že Moravskou bránou asi procházela obchodní cesta, která spojovala naše země s územím dnešního Polska a asi též s územím nynějšího Svazu sovětských socialistických republik, máme z doby asi o 100 let pozdější, z doby přemyslovského státu. Známá zpráva arabského kupce a cestovatele Ibrahima Ibn Jakuba z konce 10. století o Praze praví, že do tohoto města, které „je vystavěno z kamene a vápna a je největší město co do obchodu“, přicházejí z města Krakova Rusové a Slované se zbožím (J. Macek in Československá vlastivěda 1963, str. 130). Archeologický nález pokladu v Kelči, který pochází asi z počátku 11. století, v němž kromě českých a cizích denárů byly nalezeny i arabské dirhemy a který souvisel s obchodním proudem vedoucím do Poodří a do Krakova (Filip 1948, str. 351) naznačuje, že obchodní cesta vedla Moravskou bránou. Nálezy náhrdelníků z mladší doby hradištní s jantarovými perlami a korálky (Filip 1948, str. 349) činí pravděpodobným, že do našich zemí byl v druhé polovině 10. století a v 11. stol. dopravován jantar. Není však zatím možno prokázat, zda doprava jantaru tehdy procházela Moravskou bránou.

Český stát se v 10. století rozvíjel pod ochranou pohraničních hvozdů, které tehdy hustě pokrývaly pohoří, třebaže se podnebí stávalo značně sušším než v předchozím, subatlantickém klimatickém období. 10. století spadá do počátku klimatického období, které začalo kolem r. 600 našeho letopočtu a které se nazývá subrecent. Zvětšení suchosti podnebí, jež nabylo kontinentálnějšího rázu, zvýšilo rozdíl ve vlhkosti mezi zalesněnými

horami a otevřenými rovinami a vedlo k vysýchání četných rašelin a slatin a k zvětrání jejich povrchu. V pozdějších stoletích středověku, kdy zvláště za vnitřní kolonizace v 11. a 12. století nastalo velké mycení a plnění lesů, došlo v odlesněných oblastech k rychlému splachu půdy (Ložek 1958b).

Neprostupnost pohraničních hor a hvozdu způsobila, že od počátku existence našeho státu až do 13. století měla Moravská brána velký dopravní význam jako skutečná brána do Moravy, jako jediný schůdný vstup do této země od severu, který sloužil nejen obchodním cestám, ale i válečným výpravám. Tudy pronikl na Moravu r. 1003 polský král Boleslav Chrabrý, tudy opačným směrem vpadl r. 1038 kníže Břetislav I. do Polska (Mapa „Politické poměry v X. až XII. stol.“ na listu 4 Atlasu československých dějin [1965]). H. Hassinger soudil podle četných nálezů uherských a byzantských mincí v Poválsí, že v 11. a 12. století procházela Moravskou bránou obchodní doprava mezi Slezskem, Uhrami, Byzancí a německými městy při Dunaji (Hassinger 1914, str. 241).

Od 13. století však Moravská brána začíná ztrácet svůj význam jediného průchodního spojení Moravy s krajinami ležícími za jejími severními pohraničními horami. Vedlo k tomu několik příčin. Vnitřní kolonizací v 11. a 12. století a vnější kolonizací v 13. století se rozrostl rozsah zemědělské půdy jak uvnitř Čech a Moravy, tak i v pohraničních horách. Nedohledné hvozdy řídly mycením a žďářením, na takto získané zemědělské půdě byly zakládány nové vesnice (Macek in Československá vlastivěda 1963, str. 147, 150). V Nizkém Jeseníku vedle získávání půdy pro zemědělství přistoupila jako další příčina vzrůstu osídlení a ničení lesa v pohraničních horách důlní těžba. Ve 13. století se tam začalo s dolováním železa, stříbra a zlata (Hassinger 1914, str. 244). A tak již koncem 13. století byla neprostupná souvislost jesenického pohraničního hvozdu rozrušena. Od té doby v Nizkém Jeseníku vznikala řada zhruba rovnoběžných cest, které přecházely tímto pohořím napříč a které na sebe přejímaly značnou část dopravy, jež dříve musela být vedena jen Moravskou bránou (Hassinger 1914, str. 245). Další oslabení dopravního významu Moravské brány nastalo od 14. století, kdy obchodní doprava mezi Slezskem a Uhrami začala procházet Jablunkovským průsmykem (Hassinger 1914, str. 248).

Hlavní obchodní cesty, které překračovaly Nizký Jeseník a které na sebe strhly větší část dopravy mezi Moravou a Slezskem, byly dvě. Jedna z nich vedla z Olomouce na Opavu a druhá z Olomouce na město Jeseník. Tato dvě spojení severní Moravy se Slezskem měla proti Moravské bráně výhodu především ve značně menší délce. Avšak i obchodní doprava mezi Moravou a Polskem, které Moravská brána poskytovala kratší cestu, začala být od 13. století převáděna na jesenickou cestu z Opavy do Olomouce. Způsobila to významná privilegia, která dostalo město Opava koncem 13. století, a to jednak tzv. nucené právo skladu, jednak „transitus generalis“; tj. povinnost pro obchodníky užívat určitých dopravních směrů (Hassinger 1914, str. 249).

Zmenšení významu Moravské brány jako jediného průchodu horskou hradbou na severu Moravy se po 13. století zřetelně projevuje i po stránce vojenské. Avšak již ani o vpádu Tatarů ze Slezska na Moravu v r. 1241 není jisto, zda snad část tatarského vojska, jejíž přítomnost před Opavou je historicky doložena, nepronikla na Moravu cestou přes Nizký Jeseník

k Olomouci. Není však také historicky prokázáno, že Tataři prošli Moravskou bránou. Jejich porážka pod Hostýnem je totiž jen ničím nepotvrzenou legendou (Hassinger 1914, str. 250; Macek in Československá vlastivěda 1963, str. 156).

Prvním historicky prokázaným válečným tažením, které šlo napříč Nízkým Jeseníkem, je pochod části vojska 2. Zikmundovy křížové výpravy proti Husitům r. 1421, kdy voje ze Slezska postupovaly od Opavy přes Nízký Jeseník na shromaždiště u Olomouce (srov. Atlas československých dějin [1965], list 6, mapa i). Opačně přes Nízký Jeseník z Moravy do Slezska šla tzv. první spanilá jízda, vedená r. 1428 Prokopem Velikým, která nejprve postupovala Moravskou bránou až k Hranicím na Moravě a Odrám a odtud přes náhorní plošinu Nízkého Jeseníku k Opavě (srov. Atlas československých dějin [1965] list 6 mapa k). V následujících dobách pak vojenská tažení používala jak Moravské brány, tak i přechodů přes náhorní plošiny Nízkého Jeseníku. Tak např. tažení vojsk Albrechta z Valdštejna v letech 1625–1630 používala cesty z Olomouce do Opavy přes Nízký Jeseník a opačně, kdežto vojska vedená generálem Mansfeldem v l. 1625 až 1626 a dánská vojska v l. 1626–1627 pronikla na Moravu Moravskou bránou. Podobně tomu bylo i v pozdějších letech třicetileté války (srov. mapu „Třicetiletá válka ve střední Evropě“ na str. 433 Československé vlastivědy 1963 a Atlas československých dějin [1965], list 11, mapy f a g). Pozoruhodným dokladem značného dopravního významu jeseníckých cest v 17. století je jistě i to, že král Jan III. Sobieski, když r. 1683 spěchal z Polska na pomoc Vídni ohrožené Turky, postupoval se svým hlavním vojem usilovným pochodem z Opavy přes Dvorce na Olomouc a jen menší oddíl, chránící levé křídlo hlavního voje, táhl přes Nový Jičín, Hranice na Moravě a Lipník nad Bečvou (Hassinger 1914, str. 261). Za první slezské války v l. 1740–1742 a za sedmileté války v l. 1756–1763 se tažení habsburských a pruských vojsk dokonce zcela vyhnula průchodu Moravskou bránou a přecházela jen cestami přes Nízký Jeseník (srov. Československý vojenský atlas [1965], list 272, mapa B a list 273, mapa A). Před bitvou u Slavkova r. 1805 ruská vojska vedená Kutuzovem přitáhla k Olomouci od Těšína jihozápadní částí Moravské brány, ale některé ruské oddíly pochodovaly také z Opavy přes Nízký Jeseník (Hassinger 1914, str. 278; Čs. vojenský atlas [1965], list 279).

V těchto dobách, kdy nízká poloha a průchodní ráz Moravské brány, tedy geografictí činitelé nebyli dostatečně silní k tomu, aby mohli soutěžit s jinými, negeografickými vlivy určujícími dopravní směry, tehdy se poprvé objevila důležitá myšlenka, na jejíž vznik jistě právě geografický ráz Moravské brány měl prvořadý vliv. Je to myšlenka vybudovat Dunajsko-oderský průplav, kterou r. 1652 přednesl braniborský „Velký kurfiřt“ Bedřich Vilém u císaře Ferdinanda III. (Hassinger 1914, str. 266). První projekt tohoto průplavu vypracoval r. 1700 inženýr Lothar von Vogemonte (Hassinger 1914, str. 303).

Po stránce obchodní dopravy nezvítězila Moravská brána nad cestami přes Nízký Jeseník ani tehdy, když v době merkantilismu byla v 17. století v našich zemích zrušena středověká privilegia některých měst, která jim dávala právo nuceného skladu a obchodní dopravě ukládala povinnost používat jen určitých směrů. Svědčí o tom skutečnost, že poštovní cesta,

kteřá v první polovině 18. století spojovala přes Moravu Vídeň se Slezskem, oběma svými větvemi, v něž se dělila ve Šternberku, přecházela přes Nízký Jeseník. Západnější z obou větví vedla ze Šternberka přes Andělskou horu, Vrbno pod Pradědem, Zlaté hory a Nysu do Wrocławě. Východnější větev šla přes Dvorce do Opavy. Tyto dvě jesenické větve poštovní cesty, označené jako „Viae postarum“, jsou vyznačeny na první mapě Moravy, na které je zakreslena silniční síť, tj. na Müllerově mapě Moravy (Tabula generalis atd.), pocházející asi z r. 1716.

Poštovní doprava na těchto cestách nebyla hustá. Její počátky spadají do r. 1662, kdy bylo z podnětu braniborského „Velkého kurfiřta“ Bedřicha Viléma zřízeno pravidelné poštovní spojení na trase Berlín-Wrocław-Vídeň (Hassinger 1914, str. 266). Ještě v r. 1738 jeli pouze dvakrát týdně jezdeci poštovní poslové z Vídně do Wrocławě a zpět a jednou týdně poštovní vůz z Vídně přes Wrocław do Berlína a zpět (Hassinger 1914, str. 268). Také diligence, tj. velké poštovní vozy, které znamenaly značný pokrok v dopravě a které od r. 1750 jezdily jednou týdně z Vídně přes Opavu do Wrocławě a zpět, používaly cesty přes náhorní plošiny Nizkého Jeseníku (Hassinger 1914, str. 271).

Ovšem zcela bez významu pro dálkovou dopravu Moravská brána v těchto dobách převahy jesenických dopravních směrů nebyla. Müllerova mapa Moravy z r. 1716 ukazuje, že tudy vedly dvě tzv. viae regiae, královské cesty. Přesný význam termínu „via regia“ není znám, ale z jejich zakreslení v Müllerově mapě lze soudit, že tyto cesty měly význam i pro dálkovou dopravu, i když nebyly používány poštovními spoji. Jedna z královských cest v Moravské bráně vedla z Přerova na Lipník nad Bečvou a Hranice na Moravě, odtud na Odry a do Fulneku, kde končila. Z Přerova vedlo její pokračování do Chropyně, kde byl její druhý konec. Druhá via regia, zřejmě významnější, vstupuje na půdu Müllerovy mapy severovýchodně od Frýdku-Místku, kam patrně přichází od Těšína. Z Frýdku-Místku vede na Nový Jičín, Hustopeče nad Bečvou, Kelč, Bystřici pod Hostýnem, Holešov a odtud pokračuje dál přes Zahnašovice na Napajedla, Uh. Hradiště, Hodonín do Břeclavě. Byla to tedy vysloveně dálková cesta probíhající od rakouských hranic východní Moravou do Slezska a asi též do Polska. Ve Starém Jičíně odbočovala od této cesty spojka do Hranic na Moravě, která je vyznačena na Müllerově mapě rovněž jako „via regia“. V rámci Moravské brány měla tedy Kelečská pahorkatina v první polovině 18. století větší dopravní význam než Bečevsko-oderská sníženina.

Avšak v druhé polovině 18. století přesunuje se hlavní doprava do jihozápadní části Bečevsko-oderské sníženiny a současně Moravská brána znovu získává své postavení hlavního dopravního spojení Moravy se zeměmi na sever od Nizkého Jeseníku a Karpat, postavení, které si pak přes všechny politicko-administrativní změny a převratný vývoj dopravní techniky udržela až do nynější doby. Podnět k tomu dala výstavba technicky dobře vybudované sítě tzv. státních nebo, jak se tehdy nazývaly, císařských silnic, s kterou se započalo v padesátých letech 18. století (Prokeš in Československá vlastivěda 1932, str. 626). Roku 1787 byla dokončena státní silnice, která vedla z Olomouce přes Lipník nad Bečvou, Hranice na Moravě, Nový Jičín, Frýdek-Místek, Těšín do Lvova. Moravský úsek této silnice byl dokončen již dříve, takže od r. 1775 po něm jezdil poštovní vůz haličského

poštovního kursu, který byl původně veden na Opavu a přes Nízky Jeseník. V době před vybudováním železnic sloužila haličská státní silnice velmi intenzivní obchodní dopravě nejen s tehdejšími rakouskými zeměmi Haličí a Bukovinou, nýbrž i s východní částí Slezska a s Ruskem. Podél silnice (nikoliv po ní), aby byla silnice šetřena, byla hnána velká stáda hovězího a vepřového dobytka z Haliče, Moldavska a Besarabie na trhy v Opavě, Olomouci a v Hustopečích u Brna. Tato státní silnice neprocházela bečevskou částí Bečevsko-oderské sníženiny až k jejímu jihozápadnímu konci, nýbrž za Lipníkem nad Bečvou z ní vycházela na Tršickou pahorkatinu. V úseku severovýchodně od Hranic na Moravě procházela silnice Novojičínskou pahorkatinou (Hassinger 1914, str. 276, 280).

O tom, že v poštovní dopravě měla státní silnice procházející Moravskou bránou značně větší význam než silnice vedoucí přes Nízky Jeseník, o tom podávají svědectví i údaje o poštovní dopravě koncem 18. a začátkem 19. století obsažené v Atlasu československých dějin (1965). Tak např. z map b a e na listu 19 tohoto atlasu je možno vyčíst, že na haličské silnici vedoucí Moravskou bránou bylo kolem r. 1800 7 párů poštovních spojů týdně, kdežto na silnici z Olomouce přes Šternberk do Opavy i na silnici vedoucí ze Šternberka přes Bruntál, Vrbno pod Pradědem a Zlaté Hory do Wrocławě jezdily týdně pouze 2 páry poštovních spojů. Po haličské silnici jezdily podle údajů k roku 1827 poštovní rychlíky a zavazadlové vozy s 1–2 sedadly (tzv. brancardy), kdežto na tehdy již jediném jeseníckém spoji z Olomouce přes Opavu do Krnova a dále do Wrocławě jezdily normální poštovní vozy, zvané diligence.

Vybudováním železniční trati Severní dráhy, jejíž úsek z Přerova do Lipníka nad Bečvou byl dokončen v srpnu 1842 a další úsek do Bohumína byl otevřen pravidelné dopravě 1. května 1847, byl ještě více zvýšen dopravní význam Moravské brány jako průchodního území. K platnosti tu opět přišly geomorfologicky podmíněné výhody její nejnižší části, Bečevsko-oderské sníženiny, jejíž terén je nejvhodnější pro železniční dopravu. Podbeskydské pahorkatiny pak ustupují do pozadí. Dopravní význam Moravské brány nejen nepoklesl, nýbrž se ještě zvýšil po vzniku Československé republiky r. 1918, přesto, že hlavní tepny železniční dopravy přešly z radiálního, na Vídeň vázaného směru ve směr západovýchodní. A v současné době patří železniční trať v Bečevsko-oderské sníženině k úsekům s největší hustotou vlaků v ČSSR. Kelečská pahorkatina zůstala svým dopravním významem v pozadí i po vybudování trati Hulín–Holešov–Valašské Meziříčí–Frýdek-Místek–Těšín, která byla dokončena r. 1888. Tato železnice byla vybudována zejména ze dvou důvodů: Jednak proto, aby odlehčila hlavní trať procházející Bečevsko-oderskou sníženinou, jednak z důvodů strategických, aby urychlila nástup rakousko-uherských armád na severovýchod. Odlehčovací význam této trati se uplatňoval zvláště v období silné dopravy uhlí a koksů z Ostravska, s nímž byla tato trať spojena spojkou Frýdek-Místek–Ostrava–Vítkovice (Hassinger 1914, str. 291; Machatschek 1927, str. 200).

LITERATURA

- Absolon K. (1933): O pravé podstatě palaeolithických industrií ze Šipky a Čertovy díry na Moravě. — *Anthropologie* XI — 1933, str. 253–278. Praha.
- Banse E. (1933): *Lexikon der Geographie*. — 1. a 2. svazek. Leipzig.
- Böhm J. (1946): Naše nejstarší města. — Praha.
- Buchvaldek M. (1968): Pravěk Československa (in *Dějiny Československa v datech*, str. 9–20). Praha.
- Červinka I. L. (1895): O římských cestách obchodních na Moravě. — *Časopis Matice Moravské* XIX, str. 29–39, 105–117, 201–217. Brno.
- Československá vlastivěda. (1932). Díl IV. Dějiny. Praha.
- Československá vlastivěda. (1963). Díl II. Dějiny. Svazek 1. Praha.
- Československá vlastivěda. (1968). Díl I. Příroda. Svazek 1. Praha.
- Dědina V. (1930): Poloha a tvářnost naší vlasti ve světle vývoje. — *Československá vlastivěda*, díl I., Příroda, str. 7–46. Praha.
- Demek J. a spolupracovníci (1965): *Geomorfologie českých zemí*. — Praha.
- Dobiáš J. (1921): Příspěvek k výkladu Ptolemaiovy mapy Veliké Germanie. — *Sborník čs. společnosti zeměpisné*, roč. XXVII, str. 75–82. Praha.
- Dobiáš J. (1964): Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.
- Filip J. (1948): *Pravěk Československo*. — Praha.
- Filip J. (1956): Keltové ve střední Evropě. — *Monumenta archaeologica*, T. V. Praha.
- Filip J. (1962): *Evropský pravěk* (s příspěvky M. Buchvaldka a J. Slámy). — Praha.
- Finch V. C. - Trewartha G. T. (1942): *Elements of Geography*. — New York and London.
- Hassinger H. (1914): *Die Mährische Pforte und ihre benachbarten Landschaften*. — *Abhandlungen der K. k. geographischen Gesellschaft in Wien*, XI. Band, Nr. 2. Wien.
- Häufler Vl. - Korčák J. - Král V. (1960): *Zeměpis Československa*. — Praha.
- Havlík L. (1964): *Velká Morava a středoevropští Slované*. — Praha.
- Hennig R. (1942): *Das vor- und frühgeschichtliche Altertum in seinen Kultur- und Handelsbeziehungen*. — Leipzig.
- Hilitzer A. (1931): *Les*. — *Extense československých vysokých škol v Republice československé*, sbírka přednášek a rozprav, řada I. Nákladem Jednoty čs. matematiků a fysiků. Praha.
- Horák B. (1954): *Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk*. — Praha.
- Horák B. (1955): *Geografický a ethnografický obraz českých zemí v době římského císařství*. (Výklad k mapě římského imperia v měř. 1 : 1 mil., list M 33 mezinárodní mapy.) — *Rozpravy Československé akademie věd*, ročník 65, řada SV, sešit 3. Praha.
- Hromádka J. (1956): *Orografické třídění Československé republiky*. — *Sborník čs. společnosti zeměpisné*, sv. 61, str. 161–180, 265–299. Praha.
- Hromádka J. (1969): *Přírodní oblasti*. — In *Československá vlastivěda*. Díl I. Příroda. Svazek 1, str. 671–784. Praha.
- Jelínek J. (1961): Příspěvek k otázce středoevropských neandertálců. — *Symposion o problémech pleistocénu*. *Anthropos* č. 14 (N. S. 6), str. 147–156. Brno.
- Jelínek J. (1965): *Srovnávací studium šipecké čelisti*. — *Anthropos* č. 17 (N. S. 9), str. 135–179. Brno.
- Kettner R. (1930): *Geologie Československé republiky*. — *Československá vlastivěda*, díl I., Příroda, str. 333–447. Praha.
- Kettner R. (1941): *Všeobecná geologie*. — Část I. Praha.
- Kettner R. (1948): *Všeobecná geologie*. Část III. — Praha.

- Klíma B. (1966): Pravecí lovci na Ostravsku. — Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města. Str. 9—40. Ostrava.
- Klíma B. (1969): Die stratigraphische Stellung des Paläolithikums in Böhmen und Mähren. (In „Periglazialzone, Löss und Paläolithikum der Tschechoslowakei“, str. 110—117). — Brno.
- Knies J. (1929): První stopy lidské na Moravě. Sborník přírodovědecké společnosti v M. Ostravě, roč. IV, 1926—1928, str. 45—89. Mor. Ostrava.
- Kolářek F. (1934): Zeměpis Československa. — Praha.
- Kolektiv autorů kabinetu pro geomorfologii ČSAV v Brně (1961): Přehled geomorfologických poměrů střední části Československé socialistické republiky. — Práce Brněnské základny Československé akademie věd, roč. XXXIII, sešit 11, str. 493 až 544. Brno.
- Klute F. a kol. (1935): Handbuch der geographischen Wissenschaft, Band Mitteleuropa — Osteuropa. Potsdam.
- Kukla J. (1954): Složení pleistocenních sedimentů v kontrolním profilu v Šipce z r. 1950. — Přírodovědecký sborník Ostravského kraje, XV, 1954, str. 105—124. Opava.
- Kunský J. (1968): Fyzický zeměpis Československa. — Praha.
- Ložek V. (1958a): Přehledná stratigrafická tabulka pleistocénu. — 36. tabulka v souboru: Stratigrafické tabulky — Příloha k Naučnému geologickému slovníku (Praha 1961).
- Ložek V. (1958b): Přehledná stratigrafická tabulka holocénu. — 37. tabulka v souboru: Stratigrafické tabulky — Příloha k Naučnému geologickému slovníku (Praha 1961).
- Ložek V. (1966): Die quartäre Klimaentwicklung in der Tschechoslowakei. — Quartär, 17, str. 1—19. Bonn.
- Ložek V. (1968a): Bedeutung des tschechoslowakischen Raumes für die Quartärstratigraphie. — XXIII International Geological Congress, Vol. 10, p. 79—88. Praha.
- Ložek V. (1968b): Geologický vývoj čs. území ve čtvrtohorách. — In Československá vlastivěda, díl I, Příroda, sv. 1, str. 242—268. Praha.
- Macoun J. - Šibrava V. - Tyráček J. - Kneblová-Vodičková V. (1965): Kvartér Ostravska a Moravské brány. — Praha.
- Mahel M. s kolektivem autorů (1967): Regionální geologie ČSSR. — Díl II. Západní Karpaty. Sv. 1 a sv. 2. Praha.
- Machatschek F. (1927): Landeskunde der Sudeten- und Westkarpatenländer. — Stuttgart.
- Machatschek F. (1938): Das Relief der Erde. — Erster Band. Berlin.
- Martonne Emm. de (1931): La Tchécoslovaquie. — Géographie Universelle publiée sous la direction de P. Vidal de la Blache et L. Gallois. Tome IV, Europe Centrale. Paris.
- Maška K. J. (1884): Praveké nálezy ve Štramberku. — Časopis vlast. muzejního spolku olomouckého. — Ročník I., str. 15—22, 64—69, 152—159. Olomouc.
- Maška K. J. (1885): Čelist předpotopního člověka, nalezená v Šipce u Štramberka. — Časopis vlast. muzejního spolku olomouckého. Ročník II., str. 27—35. Olomouc.
- Maška K. J. (1886): Praveké nálezy ve Štramberku. Část II. Jeskyně „Čertova díra“. — Časopis vlast. muzejního spolku olomouckého. Roč. III., str. 57—65, 119—123, 163—174. Olomouc.
- Maška K. J. (1888): Nové výzkumy v jeskyních štramberských. — Časopis vlast. muzejního spolku olomouckého. Roč. V., str. 121—124. Olomouc.
- Maška K. J. (1903): Čelist šipecká. — XII. výroční zpráva zemské vyšší reálky v Telči za r. 1902—1903, str. 3—37. Telč.
- Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (1955) I. díl. Redigovala E. Nohejlová-Prátová. Praha.
- Neef E. a kol. (1962): Das Gesicht der Erde (Brockhaus-Taschenbuch der physischen Geographie). Leipzig.
- Neustupný J. a kol. (1960): Pravek Československa. Praha.
- Novák Vl. J. (1947): Zeměpis Československa. Praha.
- Partsch J. (1896): Schlesien. I. Teil. — Breslau.
- Pošvár J. (1967): Drogi handlowe Wielkich Moraw a sieć szlaków komunikacyjnych w okresie wpływów rzymskich. — Acta archaeologica carpatica. Tom IX, Fasc. 1.

- Prošek F. - Ložek V. (1954): Stratigrafické otázky československého paleolitu. — Památky archeologické, roč. XLV., str. 37—74. Praha.
- Roth Z. s kolektivem autorů (1962a): Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000 M-33-XXIV Olomouc. — Praha.
- Roth Z. s kolektivem autorů (1962b): Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1 : 200 000 M-34-XIX Ostrava. — Praha.
- Skutil J. (1955): Příspěvek k poznání paleolitika Moravské brány. — Anthropozoikum IV, 1954, str. 447—468. Praha.
- Svoboda J. F. a kol. (1960): Naučný geologický slovník. Díl I. — Praha.
- Svoboda J. F. a kol. (1961): Naučný geologický slovník. Díl II. — Praha.
- Svoboda J. a kol. (1964): Regionální geologie ČSSR. Díl I., sv. 2. — Praha.
- Šimek E. (1935): Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Sv. II. — Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 40. Brno.
- Šimek E. (1949): Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Sv. III. — Spisy Masarykovy university v Brně. Filosofická fakulta. Č. 47. Brno.
- Šlampa O. (1967): Všeobecná geografie dopravy. Učební texty vysokých škol. — Universita J. E. Purkyně, fakulta přírodovědecká. Praha.
- Tichý R. (1962): Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. — Památky archeologické LIII, č. 2, str. 245—301.
- Valoch K. (1960): Magdalénien na Moravě. — Anthropos č. 12 (N. S. 4). Brno.
- Valoch K. (1965): Jeskyně Šipka a Čertova díra u Štramberka. — Anthropos č. 17 (N. S. 9). Str. 5—125. Brno.
- Vitásek F. (1962): Moravské zeměpisné krajiny. — Práce brněnské základny Československé akademie věd, roč. XXXIV, sešit 4, spis 428, str. 103—150.
- Vlček E. (1969): Neandertaler der Tschechoslowakei. — Prag.
- Žebera K. (1954): Výsledky výzkumu kvartéru sedimentů v Předmostí u Přerova na Moravě za rok 1952. — Anthropozoikum III, 1953, str. 139—170. Praha.
- Žebera K. (1958): Československo ve starší době kamenné. — Praha.
- Žebera K. (1962): Stratigrafie některých paleolitických sídlišť ČSSR. — Anthropozoikum X, 1960, str. 129—133. Praha.
- Žebera K. (1964): Kvartér Českého masivu. (In J. Svoboda a kol.: Regionální geologie ČSSR, díl I., sv. 2., str. 443—511.) Praha.
- Žebera K. - Ložek V. - Knebllová V. - Fejfar O. - Mazálek M. (1955): Zpráva o II. etapě geologického výzkumu kvartéru v Předmostí u Přerova na Moravě. — Anthropozoikum IV, 1954, str. 291—362. Praha.

M A P Y A A T L A S Y

- Atlas československých dějin (1965), Praha.
- Československý vojenský atlas (1965). Praha.
- Tabula generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae quos Mandato Caesaris accurate emensus hac mappa delineatos exhibet Ioh. Christoph Müller S. C. M. Capitane (bez vročení).

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ENTWICKLUNG DER DURCHGANGSFUNKTION DER MÄHRISCHEN PFORTE

Die mehrfachen Wandlungen in der Bedeutung der Mährischen Pforte als Durchgangslandschaft seit prähistorischer Zeit hat H. Hassinger eingehend untersucht und in seinem im Jahre 1914 veröffentlichten Buche „Die Mährische Pforte und ihre benachbarten Landschaften“ ausführlich dargelegt. Seit der Herausgabe dieses auch in unseren Zeiten noch in mancher Hinsicht sehr wertvollen Werkes hat allerdings die prähistorische, archäologische, quartär-geologische und historisch-geographische Forschung bedeutende Fortschritte gemacht, so daß eine Revision und Ergänzung Hassingers Ausführungen, insbesondere was die ältesten Perioden anbelangt, als wünschenswert erscheint.

Am Anfang der dieser Aufgabe gewidmeten Studie wird, der auseinandergehenden Ansichten über das räumliche Ausmaß der Mährischen Pforte wegen, die Frage behandelt, was man unter dieser Bezeichnung eigentlich verstehen soll. Aus geomorphologischen und verkehrsgeographischen Gründen kommt der Verfasser zur Überzeugung, daß man für die Mährische Pforte nicht nur die Bečva-Odersenke halten soll, wie es jetzt die meisten tschechoslowakischen Geographen und Geologen tun, sondern daß man mit diesen Namen die ganze Lücke zwischen dem Gesenke und den die Mittelgebirgshöhen erreichenden Karpaten bezeichnen muß, d. h. nicht nur Bečva-Odersenke, sondern auch die diese Niederung begleitenden Subbeskidischen Hügelländer.

Die ältesten archäologischen Funde, nach welchen wir für wahrscheinlich halten können, daß die Hominiden in der Mährischen Pforte verweilten und durch sie durchgingen, stammen nicht aus der Mährischen Pforte selbst, sondern aus zwei Lokalitäten, die sich in ihrer größten Nähe befinden. Es sind Předmostí u Přerova, das an dem südwestlichen Eingang in die Mährische Pforte liegt, und die Höhlen Šipka und Čertova díra auf dem Berge Kotouč bei Stramberk, der sich unweit des nordöstlichen Randes der Durchgangslandschaft befindet.

In Předmostí u Přerova wurden die Steinwerkzeuge, die aus stratigraphischen Gründen für die älteste dort gefundene Industrie gehalten werden, im Laufe der von der Geologischen Zentralanstalt in Prag unter der Führung von K. Žebera durchgeführten Forschungsarbeiten im Jahre 1952 entdeckt. Die Forschungen fanden in den in Lößschichten angelegten Lehmgruben der Ziegeleien statt. Die durchgeforschten Profile befanden sich in einer gewissen Entfernung von den älteren reichen paläolithischen Fundstätten, welchen Předmostí seine Berühmtheit verdankt, die jedoch für ein genaues Studium des Paläolithikums leider nicht ausgenützt werden können, und zwar aus zwei Gründen. Erstens darum, weil die vorherigen Forscher den geologisch-stratigraphischen Verhältnissen der Funde wenig Aufmerksamkeit widmeten, und zweitens darum, weil das aufgesammelte Material durch den Brand des Nikolsburger Schlosses im Jahre 1945 vernichtet wurde. Um die neueren Funde von den älteren Fundstätten unterscheiden zu können, werden wir die von der Geologischen Zentralanstalt durchforschten Profile, dem Vorschlag von K. Valoch gewissermaßen folgend, als Předmostí II bezeichnen.

Die älteste in Předmostí II entdeckte Steinindustrie befand sich in dem oberen Teil des dortigen mächtigen Lößkomplexes. Die unteren Schichten waren der Forschung nicht zugänglich. Der obere Teil setzt sich aus vier Lößdecken zusammen, die voneinander durch drei fossile Bodentypen abgetrennt sind. Die oberste Lößdecke wurde von den Geologen in das Stadial Würm 3, die zweite in das Würm 2, die dritte ins Würm 1 und die unterste in die Riß-Eiszeit eingereiht.

Da die Mährische Pforte in den Bereich der Einflüsse der nordeuropäischen Vergletscherungen gehört, wäre es besser bei der Bezeichnung der einzelnen Zeit-

abschnitte des Pleistozäns die in dem System der nordeuropäischen Vereisungen üblichen, anstatt der aus dem Alpengebiet abgeleiteten, Benennungen zu benutzen. In den archäologischen und quartär-geologischen Schriften, die sich mit den wichtigsten paläolithischen Fundorten im Gebiet der Mährischen Pforte befassen, werden jedoch nur die aus dem Alpensystem der Vereisungen abgeleiteten Bezeichnungen verwendet. Eine genaue Parallelisierung der beiden Systeme ist derzeit noch nicht möglich. Aus diesen Gründen verwenden auch wir die für das Alpengebiet gültigen Benennungen. Dabei sind wir uns bewußt, daß die jetzt insbesondere in der Tschechoslowakei übliche Gliederung des letzten Glazials nicht für endgültig angesehen werden kann und daß in dem Verlauf dieses Glazials noch andere Klimaschwankungen festgestellt werden können.

Die älteste in Předmostí II entdeckte Steinindustrie befand sich auf der Oberfläche und in dem obersten Teil des in das Glazial Würm I eingereihten Lößlagers, teilweise in einer durch Solifluktion gestörten Lage. Nach einer gewissen Meinungsschwankung der Forscher über die Zeit, aus welcher die älteste Steinindustrie stammt, scheint es jetzt aus stratigraphischen Gründen am wahrscheinlichsten zu sein, daß die älteste nachweisbare Besiedlung in Předmostí II in dem W 1/2 Interstadial stattfand.

Auf Grund der typologischen Kriterien werden die ältesten Werkzeuge aus Předmostí II für eine morphologisch und typologisch eigenartige, in den Umkreis des typischen Moustérien gehörende mittelpaläolithische Steinindustrie gehalten, die als Moustérien vom Typus Předmostí bezeichnet wird.

Zusammen mit der moustéroïden Industrie von Předmostí II wurden keine menschlichen Überreste gefunden, so daß wir einen direkten Beweis der Träger dieser Kulturgruppe entbehren. Aus zwei Gründen kann man aber den Schluß ziehen, daß es neandertaloïde Menschen waren. Der erste Grund besteht darin, daß nach den bisherigen Erkenntnissen überall in Europa und auch in den tschechoslowakischen Ländern die Erzeuger der Industrien aus dem Umkreis des Moustérien die Neandertaler waren. Der zweite Grund besteht darin, daß in der Höhle Šipka zusammen mit der moustéroïden Steinindustrie, die der Industrie aus Předmostí II typologisch sehr nahe steht und wahrscheinlich aus demselben Zeitabschnitt des letzten Glazials stammt, ein Überrest eines neandertaloïden Menschen, der sogenannte Šipka-Kiefer, gefunden wurde.

Die moustéroïde Steinindustrie und der Šipka-Kiefer wurden im Laufe der Ausgrabungen entdeckt, welche in den Höhlen Šipka und Čertova díra K. J. Maška seit dem Jahre 1878 sorgfältig durchführte. Nach langjährigen wissenschaftlichen Streitigkeiten wird jetzt allgemein anerkannt, daß der Šipka-Kiefer einem etwa 10 Jahre alten Kind gehörte. In der taxonomischen Bestimmung dieses Menschen herrscht aber eine gewisse Uneinigkeit. Während in einer Zeit der Šipka-Kiefer als ein Überrest eines Neandertalers im klassischen Sinne fast allgemein angesehen wurde, wurden insbesondere in der neuesten Zeit abweichende Ansichten ausgesprochen. J. Jelinek hält den Šipka-Kiefer für einen der Spätüberreste des *Homo sapiens neanderthalensis*. Nach E. Vlček gehört der Šipka-Kiefer in die Gruppe der Übergangs-Neandertalformen, die schon durch auftretende Sapientationsprozesse beeinflusst sind.

Die zusammen mit dem Šipka-Kiefer gefundenen Werkzeuge werden jetzt allgemein als eine in den Umkreis des Moustérien gehörende Steinindustrie anerkannt. K. Valoch, der in letzter Zeit diese Industrie ausführlich studierte, hat vorgeschlagen, sie als Repräsentanten einer eigenartigen mitteleuropäischen Fazies des typischen Moustérien mit dem Namen „Šipkien“ zu bezeichnen, mit einer Benennung, die seinerzeit von K. Absolon zur Bezeichnung dieser Industrie benutzt wurde, allerdings in einem anderen Sinne, da K. Absolon die Anwesenheit des Moustérien in Mähren ablehnte.

Über das relative geologische Alter der Schichten, in den der Šipka-Kiefer zusammen mit einer Steinindustrie gefunden wurde, gehen die Ansichten gewissermaßen auseinander. Die Unterschiede sind aber nicht allzu groß, da sie meistens nur einige Zeitabschnitte des Frühwürms (W 1 und W 1/2) betreffen. Nach der Meinung der Forscher, die sich in neuester Zeit mit dem Šipka-Kiefer und der ihn begleitenden Steinindustrie am eingehendsten befaßten (K. Valoch, J. Jelinek, E. Vlček), stammen diese Funde aus dem Interstadial W 1/2 (bzw. aus dem Göttweig – Interstadial).

Größeren Unterschieden in der Meinung der Forscher begegnen wir in der Ant-

wort auf die Frage nach dem absoluten Alter der Schichten mit dem Šipka-Kiefer. K. Valoch meint, daß das Interstadial W 1/2 zwischen 32 000 und 43 000 Jahren vor der heutigen Zeit stattfand. Der Grund für diese Meinung besteht in seiner Überzeugung, daß die Schichten, in den der Šipka-Kiefer gefunden wurde, den Schichten in der Höhle Pod hradem im Mährischen Karst analogisch sind, für welche Radiocarbondata zur Verfügung stehen. Dieselbe Meinung über das absolute Alter des Interstadials W 1/2 wie K. Valoch hat auch E. Vlček geäußert, während nach V. Ložek das Frühwürm (in das auch das W 1/2 gehört) in der Zeit zwischen 90 000 und 60 000 Jahren vor unseren Tagen verlief.

Die Schlußfolgerungen über die ersten Menschen, welche die Mährische Pforte als Durchgang benutzten, können wir mit Rücksicht auf die angeführten Meinungsunterschiede nur folgendermaßen formulieren.

Es waren die neandertaloiden Erzeuger der Steinindustrien aus dem Umkreis der mitteleuropäischen Fazies des Moustérien-Komplexes. Obwohl es nicht möglich ist zu beweisen, daß die Anwesenheit der neandertaloiden Menschen in Předmostí II und in der Šipka in demselben Zeitabschnitt vom Gesichtspunkt der absoluten Chronologie stattfand, doch können wir aus der geographischen Lage von Předmostí und Šipka an den beiden Enden der Mährischen Pforte mit Recht schließen, daß die Mährische Pforte diesen Menschen als Durchgang diente. Da nach der Meinung von E. Vlček die im Gebiet der Tschechoslowakei entdeckten Funde die Richtung des Vordringens der vorderasiatischen Formen des Übergangs-Neandertalers bis in das Pannonische Becken und in die Nachbargebiete bestätigen, können wir vermuten, daß die Menschen die Mährische Pforte zum erstenmal in der Richtung aus Südwesten gegen Nordosten durchgingen.

Aus der Tatsache, daß die neandertaloiden Menschen durch die Mährische Pforte durchgehen konnten, läßt sich schließen, daß die Pforte von einer gut durchgängigen Pflanzendecke bedeckt war, die wahrscheinlich den Charakter einer Waldsteppe hatte.

Vom Gesichtspunkt der relativen Chronologie scheint es aus stratigraphischen und paläontologischen Gründen am wahrscheinlichsten zu sein, daß die erste Anwesenheit der Menschen in der Mährischen Pforte in einer wärmeren Klimaschwankung des älteren Zeitabschnitts des letzten Glazials stattfand, die etwa dem Interstadial W 1/2 gleichkam.

Aus der Zeitperiode, die auf das Moustérien folgte, d. h. aus dem älteren Abschnitt des Jungpaläolithikums, der durch die Kulturstufen Aurignacien und Szeletien repräsentiert wird, haben wir derzeit keine verlässlichen Beweise der Anwesenheit des Menschen in der Mährischen Pforte zur Verfügung.

Die nächstfolgende Kulturstufe des Jungpaläolithikums, das Gravettien, repräsentiert eine Zeitspanne, von der wir mit Recht vermuten können, daß damals die Mährische Pforte zum erstenmal einem gewissen Verkehr, wenn auch nicht einem regelmäßig verlaufenden, als Durchgang diente. Den Anlaß für diese Vermutung haben archäologische Ausgrabungen in der Gravettien-Station auf dem Hügel Landek bei Ostrava geliefert, der sich in der Nähe des nordöstlichen Ausganges aus der Mährischen Pforte befindet. Dort wurden nicht nur sehr viele aus Feuerstein erzeugte Werkzeuge, sondern auch eine Menge von Halbfabrikaten gefunden, die das Zeugnis ablegen, daß sich in der Station Werkstätten befanden. Die Träger der Gravettien-Industrie, die oft alt Mammutjäger bezeichnet werden, haben offensichtlich die in den glazialen und fluvioglazialen Ablagerungen in der Umgebung von Landek gefundenen Feuersteine bearbeitet und dann durch die Mährische Pforte in das mährisch-niederösterreichische Gebiet befördert.

Den Beweis eines gewissen in entgegengesetzter Richtung verlaufenden Verkehrs können vielleicht die in der Landek-Station gefundenen Radiolarite geben, die aus dem Waaggebiet stammen.

Das Gravettien, dessen Träger *Homo sapiens fossilis* von einem fortgeschrittenen Typus war, wird in der Tschechoslowakei von dem meisten Forschern in das Interstadial W 2/3 und das Stadial W 3 gelegt. Mittels der Radiocarbonmethode wird es in die Zeitspanne von 28 000 bis 21 000 Jahre vor unserer Ära datiert.

Auch im Magdalénien können wir eine gewisse Art von Verkehr durch die Mährische Pforte voraussetzen, und zwar auf Grund der Tatsache, daß der wichtigste Rohstoff für die Erzeugung der Magdalénien-Industrie in den tschechoslowakischen Ländern der Feuerstein war, der sich aber nur in den glazialen und fluvioglazialen

Sedimenten nördlich der Sudeten und Karpaten befindet. Archäologische Funde aus dem Magdalénien wurden aber in der Mährischen Pforte bis jetzt nicht gemacht. Vom Gesichtspunkt der relativen Chronologie wird Magdalénien von den meisten tschechoslowakischen Autoren in das Würm 3 und das Tardiglazial gelegt. Größere Unterschiede unter den Forschern bestehen in der absoluten Datierung, wobei aber die 20 000 Jahre vor unserer Ära als die obere und die 8 000 Jahre als die untere Grenze nicht überschritten werden.

Aus dem Spätpaläolithikum, mit dem das Pleistozän endet, haben wir keine Beweise der Anwesenheit des Menschen in der Mährischen Pforte. Dasselbe gilt für das Mesolithikum.

Auf Grund der Ergebnisse der geologischen und geomorphologischen Forschungen können wir vermuten, daß in den Zeitabschnitten des Paläolithikums, aus welchen wir Beweise der Anwesenheit der Hominiden in der Mährischen Pforte haben oder in welchen wir diese für wahrscheinlich halten können, die Mährische Pforte geomorphologisch im großen und ganzen schon derart gebaut war, wie wir sie heute kennen.

Das Neolithikum, das im allgemeinen eine große Änderung in der Entwicklung der Lebensart der Menschheit bedeutete, die vor allem durch den Übergang zur landwirtschaftlichen Produktion verursacht wurde, hat sich auch in der historisch-geographischen Entwicklung der Mährischen Pforte stark geltend gemacht, und zwar in drei Richtungen. Erstens darin, daß die Mährische Pforte damals zum Durchgangsland in dem eigentlichen Verkehrs- und handelsgeographischen Sinne geworden ist. Zweitens darin, daß sie auch als Siedlungsgebiet eigenommen wurde. Und drittens darin, daß sich die Mährische Pforte infolge des mehr oder weniger zielbewußten Eingreifens des Menschen in die Natur in eine Kulturlandschaft zu ändern begann.

Das Neolithikum in den tschechoslowakischen Ländern fällt ungefähr in die Zeitperiode von 4 500 bis 2 500 Jahren vor unserer Ära ein, klimatisch in das Epipaläolithikum, den jüngeren Teil der nacheiszeitlichen Klimaperiode des Atlantikums.

Was den anthropologischen Typus der Träger der neolithischen Kulturen in Mitteleuropa betrifft, so sind die Forscher einig in der Ansicht, daß der mediterranoide Typus überwiegt, woraus der Schluß gezogen wird, daß die neolithischen Ackerbauern nach Mitteleuropa vom Südosten, aus dem Balkangebiet, kamen. Strittig ist noch die Frage, ob diese Leute schon Indoeuropäer waren oder nicht.

Der erste Träger der neolithischen landwirtschaftlichen Zivilisation im Gebiet der heutigen Tschechoslowakei war ein Volk, das durch die Bandkeramik repräsentiert ist. Der Zeitabschnitt der Bandkeramik nimmt das ältere Neolithikum ein. Das jüngere Neolithikum ist durch eine fortgeschrittenere Kultur mit bemalter Keramik des sog. Lengyel-Komplexes gekennzeichnet, deren Träger ein neues Volk war.

Die geographische Verbreitung der bisherigen Funde aus dem Neolithikum zeigt, daß damals das Keltscher Hügelland verhältnismäßig dicht besiedelt war. Demgegenüber sind die archäologischen Funde in den anderen Teilen der Mährischen Pforte sehr sporadisch. Daraus kann man schließen, daß das Keltscher Hügelland eine Ausweitung des landwirtschaftlichen Siedlungsgebietes des Obermarchbeckens darstellte. Die Mährische Pforte als Ganze spielte dabei eine wichtige Rolle als Durchgangsland. Und zwar erstens in dem Sinne, daß hierdurch die Völker mit der Bandkeramik und mit der bemalten Keramik aus Mähren wanderten, um neue Gebiete im heutigen Polen zu besiedeln. Und zweitens fungierte die Mährische Pforte als Durchgang für Handelswege, auf denen Feuerstein aus Polen und Obsidian aus der Slowakei transportiert wurde.

Auf die Frage, ob die Mährische Pforte auch im Eneolithikum als Durchgangsland fungierte, können wir keine eindeutige Antwort geben. Das Eneolithikum kann von etwa 2 500 bis 1 700 Jahren v. u. Z. gerechnet werden und entspricht dem ersten Teil der subborealen Klimaperiode. Die häufigsten archäologischen Funde aus dem Eneolithikum in der Mährischen Pforte gehören der schnurkeramischen Kultur. Sie wurden vorwiegend in dem Keltscher Hügelland und nur vereinzelt in dem Bečva-Teil der Bečva-Odersenke gemacht. In dem nordöstlichen Teil der Mährischen Pforte sind bis jetzt keine Beweise der schnurkeramischen Kultur gefunden worden.

Eine ähnliche, nur auf das Keltscher Hügelland begrenzte geographische Verbreitung haben auch die archäologischen Nachweise der jüngeren Glockenbecherkultur, die aber nicht so häufig sind wie die der schnurkeramischen Kultur. Da in dem

nordöstlichen Teil der Mährischen Pforte bis jetzt keine aus der Zeit der Glockenbecherkultur stammenden Funde gemacht worden sind, ist es derzeit nicht möglich, den Nachweis zu erbringen, daß die Pforte den Trägern dieser Kultur als Durchgang für ihre Wanderung aus Mähren nach dem heutigen Polen diene.

Es fehlen auch jegliche Beweise für die Meinung, daß im Eneolithikum der Bernstein, aus dem erzeugte Gegenstände sich besonders unter den Funden aus der Zeit der Glockenbecherkultur vorfinden, nach Mähren aus dem ostbaltischen Gestade durch die Mährische Pforte gebracht wurde.

Ob in der Bronzezeit die Mährische Pforte nur die Funktion einer Durchgangslandschaft für die Handelswege hatte, oder ob sie auch die Rolle des Eingangs nach Mähren für ein neues Volk, oder des Durchgangs für eine Wanderung nach dem heutigen Polen spielte, auf diese Fragen können wir keine eindeutigen Antworten geben.

Die Bronzezeit nimmt ungefähr die Periode zwischen den Jahren 1800 und 700 vor unserer Ära ein. Die aus der Uněticer (Aunjetitzer) Kultur der älteren Bronzezeit stammenden archäologischen Funde sind in der Mährischen Pforte recht spärlich und sind nur an den südwestlichen Teil des Keltischer Hügellandes gebunden.

Die gleichfalls sehr spärlichen Funde der Grabhügelkultur aus der mittleren Bronzezeit wurden in dem Keltischer Hügelland und vereinzelt auch in dem Oder-Teil der Bečva–Odersenke gemacht. Daraus wäre es vielleicht möglich, den Schuß zu ziehen, daß diese Kultur nach Schlesien durch die Mährische Pforte gelangte.

Sehr häufig sind in der Mährischen Pforte die archäologischen Funde der Lausitzer Kultur aus der jüngeren und Spätbronzezeit. Diese Funde wurden vorwiegend in dem Keltischer Hügelland, in geringerer Zahl in dem Bečva–Teil der Bečva–Odersenke gemacht. Sie beschränken sich also nur auf den südwestlichen Teil der Mährischen Pforte.

Diese geographische Verbreitung der Funde aus der Zeit der Lausitzer Kultur gestattet uns nicht, die Frage eindeutig zu beantworten, ob die Mährische Pforte dem Lausitzer Volk als Eingangstor nach Mähren diene. Die häufigen Funde in dem Keltischer Hügelland aber bedeuten, daß dieses Gelände ein Randteil des zusammenhängenden Lausitzer Siedlungsgebietes in dem Obermarchbecken war.

Mit Recht können wir vermuten, daß in der Zeit der Lausitzer Kultur Handelswege die Mährische Pforte durchzogen. Die Lausitzer Burgstätten auf dem Hostýn und auf dem Kotouč bei Stramberk mit wichtigen Depotfunden der Bronzezeit lassen den Schluß ziehen, daß diese Handelswege durch das Keltischer und Neutitscheiner Hügelland führten.

Die archäologischen Funde bezeugen, daß die Besiedlung des südwestlichen Teils der Mährischen Pforte (des Keltischer Hügellandes und des Bečva–Teils der Bečva–Odersenke) auch in der älteren Eisenzeit dauerte. Beweise der Besiedlung der nördlicheren Teile der Mährischen Pforte fehlen. Man kann aber voraussetzen, daß auch damals durch die Pforte Handelswege führten.

In der Zeit, wo Mähren von den historischen Kelten besiedelt war, d. h. ungefähr zwischen 400 Jahren vor unserer Ära und dem Beginn der neuen Zeitrechnung, fungierte die Mährische Pforte ganz bestimmt als Durchgangsland der Handelswege. Archäologische Funde aus der La Tène-Zeit in der Mährischen Pforte sind zwar nicht häufig, aber sie sind über ihr ganzes Gebiet zerstreut. Besonders wichtig ist die Existenz von zwei Burgwallanlagen an den Rändern der Mährischen Pforte, auf den Bergen Hostýn und Kotouč. Das Gebiet der zusammenhängenden keltischen Besiedlung in Mähren hatte über die Mährische Pforte Verbindung mit dem keltischen Siedlungsgebiet in Schlesien und Polen.

Mit großer Wahrscheinlichkeit können wir vermuten, daß in der La Tène-Zeit ein Handelsweg durch die Mährische Pforte führte, auf dem auch der baltische Bernstein verfrachtet wurde. Für diese Meinung haben wir zwar keine unmittelbaren Beweise aus der Mährischen Pforte selbst. Aber in dem nördlichen und südlichen Vorland der Pforte befinden sich zwei Lokalitäten, wo roher Bernstein in einer Menge gefunden wurde, die bezeugt, daß es sich dort um Depots handelt. Eine von diesen Lokalitäten befindet sich in der Nähe der Ortschaft Klecina bei Breslau in Polen (in der älteren Literatur ist sie unter dem Namen Breslau-Hartlieb bekannt). Die zweite Lokalität ist das keltische Oppidum Staré Hradisko in der Dražanská vrchovina (Drahany-Hochland).

Wir halten für wahrscheinlich, daß die Handelswege der La Tène-Zeit nicht durch

die Bečva-Odersenke, sondern über das Neutischeiner und das Keltscher Hügelland führten. Für diese Meinung haben wir zwei Gründe. Den ersten Grund bietet die keltische Burgwallanlage auf dem Hostýn dar. Der zweite Grund besteht darin, daß die La Tène-Zeit in die subatlantische Klimaperiode hineinfällt, in der die erhöhte Niederschlagsmenge Hochfluten zur Folge hatte, die die Alluvialeben durch Versumpfung für den Verkehr ungeeignet machten.

Die Macht der Kelten in unseren Ländern hat ihr Ende in der Zeit um den Beginn unserer Zeitrechnung gehabt. Die Kelten zogen weg unter dem Druck der Germanen, die nach Böhmen und Mähren vom Norden her eindringen. Es ist nicht bekannt, auf welchem Wege die germanischen Stämme nach Mähren kamen. Für die Meinung, daß sie für ihren Einzug die Mährische Pforte benutzten, sind keine Beweise zu erbringen.

In der Zeit der germanischen Besetzung unserer Länder ging durch Mähren, wie allgemein anerkannt wird, ein wichtiger Handelsweg, auf dem neben anderer Ware besonders Bernstein verfrachtet wurde. Es war die römische Bernsteinstraße, die von der römischen Station Carnuntum an der Donau nach Samland an dem ostbaltischen Gestade führte. Die Anschauung, daß die römische Bernsteinstraße durch Mähren gegen Norden gegangen ist, ergibt sich aus einer Kombination der nicht ganz genau lautenden Angaben in den antiken Quellen mit geographischen Erwägungen.

Während es allgemein angenommen wird, daß die römische Bernsteinstraße durch die Mährische Pforte, und zwar durch die Bečva-Odersenke führte, gehen die Ansichten der tschechischen Forscher über ihren Verlauf zwischen dem Tal der Olšava und der Mährischen Pforte auseinander.

Auf Grund der geomorphologischen, hydrographischen und paläoklimatologischen Tatsachen und mit Rücksicht auf die geographische Verbreitung der römischen Münzfunde in Mähren sind wir zur Ansicht gelangen, daß die römische Bernsteinstraße von Carnuntum aus längs des linken Marchufers bis in das Nordende des Napajedler Durchbruchtales führte, wo sie von der March abwich, um in der Nähe der heutigen Stadt Holešov das Keltscher Hügelland zu betreten. In der Richtung auf die heutigen Städte Bystrice pod Hostýnem und Nový Jičín hin ging dann die Bernsteinstraße durch die Mährische Pforte fort.

Auf Bernsteinfunde konnten wir unsere Erwägungen nicht stützen, da solche unstreitig aus der Römerzeit stammende bis jetzt in Mähren fehlen.

Im 3. Jahrhundert flaute der römische Bernsteinverkehr ab. Aus den folgenden Zeiten bis in das 10. Jahrhundert haben wir keine historischen Nachrichten und archäologischen Zeugnisse über die Durchgangsfunktion der Mährischen Pforte. Aus geographischen Gründen scheint es am wahrscheinlichsten zu sein, daß die Slawen nach Mähren durch die Mährische Pforte eingewandert sind.

Es ist sehr wahrscheinlich, daß das Großmährische Reich durch die Mährische Pforte eine Verbindung mit den zu ihm gehörenden besiedelten Gebieten im heutigen Schlesien und Polen hatte. Aus der bisher bekannten geographischen Verbreitung der archäologischen Funde aus der Zeit Großmährens geht hervor, daß damals die Mährische Pforte nicht besiedelt war. Es ist möglich, daß ein Handelsweg durch die Pforte führte, der sich an ihrem Nordende in zwei Äste verzweigte. Ein Ast ging gegen Norden in das Odergebiet und zu der Ostsee, ein anderer führte gegen Osten über Krakau und Kiew in das Wolgagebiet.

Einen Beweis, daß durch die Mährische Pforte, und zwar durch das Keltscher Hügelland ein wichtiger Handelsweg führte, haben wir aus dem Anfang des 11. Jahrhunderts, aus der Zeit des Přemyslidenstaates. Es ist der in Kelč (Keltsch) gefundene Schatz, der auch arabische Münzen enthielt.

Die Undurchdringlichkeit der die mährisch-schlesischen Grenzgebiete bedeckenden Urwälder hatte zur Folge, daß von dem Anfang der Existenz des tschechischen Staates an bis in das 13. Jahrhundert die Mährische Pforte große Bedeutung hatte als der einzige passierbare Eingang nach Mähren von Norden her, der nicht nur den Verkehrswegen, sondern auch den Feldzügen diente.

Von dem Anfang des 13. Jahrhunderts an begann die Mährische Pforte, wie es besonders ausführlich H. Hassinger dargestellt hat, seine Bedeutung als Durchgangsland teilweise zu verlieren. Es war hauptsächlich zugunsten der Gesenkestraßen, die im Zusammenhang mit der Kolonisation auf den weithin gerodeten Plateauflächen errichtet wurden. Diese Wege hatten nicht nur den Vorteil, für gewisse Verkehrs-

verbindungen kürzer zu sein, sondern sie wurden auch durch Privilegien bevorzugt.

Erst in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, nach der Erbauung des Straßenzuges Wien—Brno—Olomouc—Hranice na Moravě—Nový Jičín—Těšín—Kraków (1787), gewann die Mährische Pforte ihren großen Verkehrswert zurück. Eine weitere Steigerung der Verkehrsbedeutung der Mährischen Pforte hat die Errichtung der im Jahre 1847 beendigten Eisenbahnlinie Wien—Přerov—Bohumín mitgebracht. Die in den Jahren 1918 und 1945 entstandenen neuen politischen Verhältnisse und Beziehungen haben den Verkehrswert der Mährischen Pforte, insbesondere was den Eisenbahnverkehr betrifft, noch erhöht.